

Číslo správy: 2

na základe zmluvy č. 413/A301/2015

**„ZHODNOTENIE DOPADU DEMOGRAFICKÉHO A SOCIÁLNEHO
VÝVOJA NA MESTSKÉ PROSTREDIE V SR“**

3. ETAPA

Vyhodnotenie objektívnych informácií o nástupe mestskej chudoby v SR,
identifikácia postihnutých oblastí

4. ETAPA

Návrh opatrení na elimináciu dopadov demografických a sociálnych zmien
v mestskom prostredí

Bratislava

**MINISTERSTVO DOPRAVY, VÝSTAVBY A REGIONÁLNEHO ROZVOJA
SLOVENSKEJ REPUBLIKY**

Obsah

Obsah.....	2
ÚVOD	3
1) PROFIL CHUDOBY: VÝVOJ CHUDOBY A NAJVIAC OHROZENÉ KATEGÓRIE	5
2) INDIKÁTORY MESTKEJ CHUDOBY NA SLOVENSKU	18
3) ANALÝZA INDIKÁTOROV MESTSKEJ CHUDOBY V SR	22
3.1 Príjmová chudoba	22
3.2 Materiálna deprivácia	30
3.3 Sociálne vylúčenie.....	36
3.4 Zhrnutie.....	37
4) KLASIFIKÁCIA MIEST Z HĽADISKA MESTKEJ CHUDOBY	42
5) ŠPECIFICKÝ PRÍPAD: KONCENTROVANÉ RÓMSKE OSÍDLENIA V MESTÁCH.....	47
6) KONTEXT: ANALÝZA SOCIÁLNO-DEMOGRAFICKÝCH UKAZOVATEĽOV	57
6.1 Veľkostné kategórie obcí na Slovensku	57
6.2 Analýza vybraných sociálno-demografických ukazovateľov.....	58
7) POLITIKY ZNIŽOVANIA MESTSKEJ CHUDOBY	80
7.1 Sociálne služby ako nástroj boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu na úrovni miest	81
7.2 Podpora v oblasti bývania	84
7.3 Pomoc v hmotnej núdzi.....	91
8) ODPORÚČANIA PRE PRAX	93
LITERATÚRA	96
PRÍLOHA	100

ÚVOD

Mestská chudoba je v podmienkach Slovenska stále nepreskúmaným fenoménom. Doposiaľ jej bola venovaná len útržkovitá pozornosť, postihujúca partikulárne aspekty, ktoré sa týkali priestorovej segregácie či výskytu marginalizovaných komunít. V drvivej väčšine prípadov sa jednalo o popis vybraných mestských priestorov, bez presahu ku komparatívnej analýze všetkých miest na území SR. Tento sklon k partikularite, individuálnym prípadom, prípadovým štúdiám mal viacero príčin. Jednou z nich však určite bola povaha mestskej chudoby a možností jej zachytenia. Pri sledovaní chudoby v mestských priestoroch je ťažké uplatniť štandardné prístupy používané na národnej úrovni alebo pre účely medzinárodnej komparácie. Tie sa totiž veľmi často opierajú o štatistické výberové zisťovania, ktorých údaje možno použiť nanajvýš na úrovni NUTS III. Mestskú chudobu tak nemožno definovať pomocou konceptov Eurostatu, ako sú napríklad „miera rizika chudoby“, „miera materiálnej deprivácie“, či „miera rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia“. Zároveň, situovanie analýzy chudoby do mestského prostredia neznamená len zostúpenie v hierarchii administratívneho usporiadania na najnižšiu úroveň, ale aj vysporiadanie sa s kvalitatívne novými skutočnosťami, utváranými špecifikami relatívne pevne vymedzeného priestoru mesta, jeho priestorovým usporiadaním a jeho vnútornou dynamikou. To všetko kladie na skúmanie mestskej chudoby vysoké požiadavky.

Náročnosť sa ďalej zvyšuje, ak je cieľom popis situácie na celom území Slovenska. V takomto prípade sa nemožno spoliehať na výsledky – akokoľvek zaujímavých a podnetných – prípadových štúdií. Je potrebné hľadať také výskumné stratégie, ktoré dovoľia dostatočne štrukturovať pohľad na slovenské mestá a formulovať všeobecnejšie závery.

Berúc do úvahy tieto argumenty a zadanie výskumnej úlohy, predkladaná správa pristupuje k mestskej chudobe spôsobom, ktorý je determinovaný dostupnosťou empirických dát pokrývajúcich všetky mestá na Slovensku a ich teoretickou silou a výpovednou hodnotou. Mestská chudoba je definovaná v termínoch nízkeho príjmu a materiálneho nedostatku. Konkrétnejšie, za chudobných sú považovaní tí obyvatelia miest, ktorí žijú v domácnostiach poberajúcich dávku v hmotnej núdzi, a v domácnostiach s nedostatočným materiálным vybavením. Naš prístup sa teda opiera o špecifickú kombináciu informácií, ktorá – podľa našich vedomostí – nebola na úrovni miest doposiaľ využitá. To všetko pri plnom vedomí, že problematika mestskej chudoby sa nevyčerpáva len disagregáciou údajov na úroveň miest, ale že jej súčasťou je otázka segregovaných priestorov a vyčleňovanie komunít, vznik a rozširovanie „no-go“ zón, procesy gentrifikácie, otázky tvorby a udržiavania verejného priestoru, prístup k verejným službám a viaceré ďalšie dimenzie života v meste.

Predkladaná správa je výstupom tretej a štvrtej etapy výskumnej úlohy „Zhodnotenie dopadu demografického a sociálneho vývoja na mestské prostredie v SR“ a zameriava sa na vyhodnotenie informácií o mestskej chudobe, identifikáciu postihnutých oblastí na jednej strane a na analýzu relevantných opatrení a formuláciu odporúčaní pre prax na strane druhej. Pozostáva z ôsmich hlavných kapitol. Prvá kapitola ponúka historický exkurz do profilu chudoby. Identifikujeme v nej hlavné charakteristické črty chudoby a kategórie obyvateľstva, ktoré boli vo vybraných historických etapách najviac ohrozené chudobou. Druhá kapitola prináša deskripciu spracovávaných údajov a priblíženie ich možností a limitov. Tretia kapitola

obsahuje samotnú analýzu mestskej chudoby na Slovensku - najprv v jednotlivých sledovaných dimenziách a potom s pokusom o ich vzájomné prepojenie. V ďalšej kapitole ponúkame výsledky klastrovej analýzy, ktorá klasifikuje mestá do kategórií s odlišnou mierou rizikivosti. Piata kapitola sa zameriava na situáciu v marginalizovaných rómskych osídleniach (komunitách), ktoré sú prítomné v mestách SR. Šiesta kapitola obsahuje podrobnú analýzu demografických podmienok, ktoré majú potenciál zvyšovať rizikivosť mestského prostredia vo vzťahu k chudobe. Siedma a ôsma kapitola sa vzťahujú k štvrtej etape riešenia výskumnej úlohy. Ponúkajú pohľad na kompetencie miest a ich politiky z hľadiska predchádzania a riešenia problematiky chudoby a sociálneho vylúčenia. V ôsmej kapitole sú formulované odporúčania pre prax. Súčasťou správy sú aj prílohy obsahujúce dôležité východiskové údaje dokresľujúce analýzu mestskej chudoby v podmienkach Slovenskej republiky. Závery a metodologická reflexia použitých postupov budú súčasťou záverečnej správy z riešenia výskumnej úlohy, v ktorej budú zhrnuté aj hlavné dosiahnuté výsledky.

Interpretácia získaných výsledkov by mala byť rámcovaná predchádzajúcimi zisteniami týkajúcimi sa sociálno-ekonomickej situácie a zmien v mestskom a vidieckom priestore a základných diferenciačných línií medzi mestom a vidiekom, ktoré boli spracované v predošlej správe. V krátkosti pripomenieme najdôležitejšie z nich.

Jasné diferenciačné línie medzi mestami a vidiekom existujú z hľadiska ekonomickej sily a rozvinutosti. Tieto diferenciačné línie možno pozorovať aj medzi veľkými a malými mestami. Vo všeobecnosti platí, že so zvyšujúcou sa veľkosťou miest sa zvyšuje podiel príjmovovo bohatšej populácie. Mestské prostredie vykazuje aj kvalitnejší fond bývania, s menej zastúpenými rôznymi kombináciami nedostatkov. Na druhej strane, obyvatelia miest žijú častejšie v znečistených oblastiach. So znižujúcim sa stupňom urbanizácie sa znižuje aj podiel populácie, ktorá žije v takýchto podmienkach. Infraštruktúra verejných a neverejných služieb je lepšia vo veľkých mestách. Avšak aj tam žije významná časť obyvateľstva, ktorá má sťažený prístup k základným službám, ako ja zdravotná starostlivosť, poštové či bankové služby. Naznačuje to stratifikáciu mestského prostredia na Slovensku do zón s odlišnou občianskou vybavenosťou.

1) PROFIL CHUDOBY: VÝVOJ CHUDOBY A NAJVIAC OHROZENÉ KATEGÓRIE

V prvej kapitole sa zameriavame na krátku históriu chudoby z perspektívy priestorovej diferenciácie chudobného obyvateľstva a jeho štruktúry. Ide totiž o oblasť, kde sa stretávame s nánosmi minulosti, ktoré ovplyvňujú aj jej súčasnú podobu. Ponúkneme analýzu tzv. profilu chudoby, v ktorej identifikujeme kategórie najviac ohrozené chudobou, pričom poukážeme i na dynamiku vývoja chudoby v 20. storočí.

Prvá polovica 20. storočia

Slovensko patrilo v prvých desaťročiach 20. storočia medzi najzaostalejšie oblasti Európy. Bolo agrárnou a málo rozvinutou krajinou s oneskoreným a pomalým priebehom industrializácie a nízkym stupňom urbanizácie (bližšie pozri Holec et al., 2004, Kováč, 2001). Takmer 61 % ekonomicky aktívnej populácie pracovalo v roku 1910 v poľnohospodárstve a lesníctve, dôsledkom čoho bola prevažujúca tradičná sociálna štruktúra a rurálny spôsob života zakorenený v rozšírených, patriarchálnych rodinách a v dominujúcich dedinských sídlach (Gajdoš, 2002). Podiel mestského obyvateľstva sa zvyšoval pomalým tempom: v roku 1900 tvorilo mestské obyvateľstvo 16 % populácie Slovenska, v roku 1950 žilo v mestských sídlach 26,2 % obyvateľstva.

Chudoba bola každodennou skúsenosťou veľkej časti obyvateľstva na Slovensku. Nedotýkala sa len nemajetných vrstiev na vidieku či nezamestnaných v mestách, ale aj širokých vrstiev osôb na trhu práce, ktorí pracovali sezónne alebo za nízke príjmy, a to v nevyhovujúcich a ťažkých pracovných podmienkach. V nevyhovujúcich podmienkach žila aj veľká časť vidieckeho obyvateľstva hospodáriaca na malých pozemkoch. Medzi najviac ohrozené sociálne kategórie obyvateľstva patrili i deti, samostatne žijúce ženy, jednorodičovské rodiny, starí ľudia, chorí alebo zdravotne postihnutí či ľudia bez domova, žobráci a tuláci. Špecifickou a pomerne početnou skupinou, ktorá patrila medzi najchudobnejších obyvateľov Slovenska (Uhorska), boli Rómovia. Podľa súpisu Rómov v Uhorsku z roku 1893 ich žilo na našom území 36 až 42 tisíc. Iba minimálny počet z nich však patrili medzi vlastníkov či prenajímateľov pôdy, a to aj napriek tomu, že až 93 % zo všetkých Rómov žilo usadeným spôsobom života (Džambazovič, 2001).

Vďaka podrobným údajom zo sčítania obyvateľstva v roku 1910 sa môžeme pokúsiť o rekonštrukciu rozloženia ekonomicky aktívneho obyvateľstva Slovenska na rebríčku sociálneho rozvrstvenia. Z hľadiska zamerania tejto správy je dôležitý poznatok o nízkom zastúpení (praktickej absencii) elity a stredných vrstiev, a naopak o vysokom podiele obyvateľstva s nízkym sociálnym postavením. Až 84 % ekonomicky aktívneho obyvateľstva patrilo v roku 1910 do najnižších spoločenských vrstiev (Bunčák, Džambazovič, Sopóci, 2013).

Jednou z mála aktívnych stratégií zameraných na riešenie nevyhovujúcej materiálnej situácie a nedostatku pracovných príležitostí, ktorú si vybrala veľká časť chudobného obyvateľstva,

bola migrácia za prácou. V prvom rade sa obyvateľstvo sťahovalo do centrálného Uhorska¹, českých krajín, Francúzska, Rakúska, ale najmä do USA. Tu sa v rámci mechanizácie výroby uplatnila nekvalifikovaná pracovná sila a ponúkala sa vyššia mzda ako v poľnohospodárstve. Celkový rozsah vystaňovalectva do USA najvýraznejšie ilustruje skutočnosť, že pred vypuknutím prvej svetovej vojny sa tu nachádzalo vyše 600 000 ľudí z územia Slovenska (Dejiny Slovenska IV., 1985) - teda približne jedna štvrtina obyvateľstva našej krajiny.

Intenzita vystaňovalectva bola najvyššia z najmenej rozvinutých oblastí (Jakešová, 2004). Zo štyroch východoslovenských žúp (Spišskej, Šarišskej, Abovskej a Zemplínskej) pochádzalo takmer 60 % z celkového počtu vystaňovalcov. Sociálna štruktúra vystaňovalcov nebola veľmi pestrá – okolo 80 % vystaňovalcov tvorili bývalí poľnohospodárski robotníci (najmä drobní roľníci a sluhovia). Ako príčinu vystaňovania do európskych a zámorských krajín veľká väčšina osôb uvádzala „hľadanie obživy“, čo tiež poukazuje na ekonomicky motivovaný typ migrácie zo Slovenska.

Obyvateľstvo Slovenska si stratégiu migrácie volilo aj v dôsledku neexistujúcej sociálnej záchranej siete. Minimálne do posledného desaťročia 19. storočia nebolo v Rakúsko-Uhorsku žiadne právne ustanovenie, ktorým by štát zaručoval nárok na niektorý druh sociálneho zabezpečenia prístupného pre všetkých obyvateľov. Do tohto obdobia bola sociálna starostlivosť na bedrách iných subjektov a nie štátu. Predpokladalo sa, že každý sa dokáže sám o seba postarať, respektíve že svojich členov a ich potreby zabezpečí rodina (domácnosť) na čele s jej živiteľom. Organizovaná pomoc pre chudobných v podobe tradičných foriem sociálnej starostlivosti bola doménou cirkví, bohatých mecenášov a mecenášok a rôznych svojpomocných profesijných združení a dobročinných spolkov (Dudeková, 2003). Hlavným poskytovateľom faktickej pomoci bolo v prvom rade najbližšie okolie – širšia rodina, sídelná komunita, susedstvo či náboženská obec. Až následne, keď sa tradičné záchranné siete ukázali ako nedostatočné, prechádzali niektoré povinnosti a zabezpečenie starostlivosti o vybrané skupiny aj na obce. Sociálna starostlivosť a pomoc sa postupne začínala špecializovať, byrokratizovať a profesionalizovať. Štát sa stal hlavným poskytovateľom sociálnej starostlivosti a sociálneho zabezpečenia širokých vrstiev obyvateľstva až postupne ku koncu 19. a začiatkom 20. storočia.

Prvé roky spoločného česko-slovenského štátu priniesli mnohé ekonomické ťažkosti bezprostredne súvisiace s dôsledkami vojny. Výrobné kapacity a zamestnanosť sa obnovili na predvojnovú úroveň až po desiatich rokoch. O ťažkých životných podmienkach veľkej časti populácie Slovenska vypovedá aj stále masovejší charakter nezamestnanosti v medzivojnovom období (Hallon, 2005). Nezamestnanosť sa stala závažným sociálnym problémom, na ktorú musela prvá Československá republika reagovať. Nezamestnanosť dlhodobo zasahovala všetky odvetvia hospodárstva a postihovala najširšie vrstvy obyvateľstva, vrátane stredných vrstiev miest aj vidieka (Falisová, 2003). Na situáciu na trhu práce a životné podmienky obyvateľov Československa negatívne doľahla stagnácia výroby ako jeden z dôsledkov svetových hospodárskych kríz. Krízy sa na Slovensku prejavili s oneskorením – prvá povojnová až v rokoch 1922-1923 a druhá až v období rokov 1931-1935.

---

¹ V prvom desaťročí 20. storočia odchádzalo zo slovenských žúp ročne okolo 80 000 poľnohospodárskych robotníkov za prácou na „Dolnú zem“.

Najviac ohrozenou skupinou nezamestnaných boli námezdné pracujúci. Ich kriticky nízka kvalita života bola najťažším bremenom sociálneho vývoja Slovenska až do polovice 20. storočia. Medzi nimi nachádzame najchudobnejšie vrstvy obyvateľstva. Skupinu námezdné pracujúcich, špecifickú pre hospodárske pomery Slovenska, tvorili v prvom rade poľnohospodárski robotníci (známi ako bíreši). Poľnohospodárski zamestnanci pracovali najmä na veľkostatkoch a boli vystavení svojvôli majiteľov, ktorí nebrali na vedomie vznik nových pomerov. Odmietali plniť kolektívne zmluvy, požadovali až 13-hodinový pracovný čas a plnenie všetkých povinností ako v predchádzajúcom období. Okrem nich boli nezamestnanosťou najviac ohrození továrenskí robotníci, ako aj osoby živnostenskej malovýroby (nebol to zanedbateľný počet ľudí – v roku 1921 až 130-tisíc osôb). Továrenskí robotníci boli najčastejšie ľudia, ktorí odišli za prácou z vidieka do miest a tým pádom sa dostávali mimo dosahu tradičných záchranných sociálnych sietí, ktoré im mohli pomôcť pri riešení ekonomických problémov. Výkyvy trhu práce pravidelne najvýraznejšie ohrozovali práve ich sociálne istoty. V období kulminácie nezamestnanosti v roku 1933 sa počet nezamestnaných v Československu odhadoval na milión (na Slovensku 250 až 300-tisíc nezamestnaných, t. j. išlo o 22-25 % mieru nezamestnanosti). Bez práce bol každý tretí robotník, dosiahnutá miera nezamestnanosti pracovníkov priemyslu patrila medzi najvyššie v Európe. Predlžovala sa priemerná dĺžka nezamestnanosti a mnohí boli vylúčení z trhu práce na niekoľko rokov.

Aj v medzivojnovom období spôsobil nedostatok pracovných príležitostí, umocnený ešte aj intenzívnym nárastom populačných ročníkov prichádzajúcich do produktívneho veku, ekonomické vyst'ahovalectvo výraznej časti populácie. V rokoch 1920-1930 sa do západnej Európy a zámoria vyst'ahovalo takmer 180-tisíc osôb. Vysoká bola aj miera tzv. polozamestnanosti, kedy ľudia pracovali kratšiu pracovnú dobu bez nároku na náhradu mzdy. Výrazný rozsah nezamestnanosti spôsobil, že sa obnovila štátna podpora. Zintenzívnili sa rôzne núdzové formy podpory a pomoci pre najviac ohrozené kategórie a organizovali sa núdzové verejné práce. Narastajúca chudoba a snaha o jej zmiernenie bola motívom pre začatie tzv. ošacovacej, stravovacej či mliečnej akcie, ako aj tzv. akcie liečebnej starostlivosti, ktoré boli zamerané na nezamestnaných a ich rodinných príslušníkov – v prvom rade na deti.

Sociálna politika v medzivojnovom období Československa² sledovala už ako svoj prvoradý cieľ zlepšenie sociálnych pomerov obyvateľstva. Starostlivosť o chudobných bola zákonom o domovskom práve³ v slovenskej časti spoločného štátu ponechaná obciam. Ako chudobní boli chápaní tí, ktorí sa ocitli v akútnej existenčnej núdzi. V zmysle platného domovského zákona bola za chudobnú považovaná osoba, ktorá stratila schopnosť zabezpečiť pre seba alebo rodinu najpotrebnejšie životné prostriedky⁴ z pracovných príjmov alebo iných zdrojov, a to ani uplatnením právnych nárokov. Štát sa snažil poskytnúť minimálne sociálne istoty tým, ktorí žili na okraji núdze, a tým, ktorým hrozila núdza v prípade dlhodobej straty príjmu zo zamestnania (Musil, 1994). Faktom je, že opatrenia prijaté zo strany štátu, ktorý sa stal

---

² Bližšie sa problematikou sociálnej politiky a starostlivosťou o chudobných v medzivojnovom Československu zaoberajú napríklad Musil (1994) a Žilová (2005).

³ Pričom po roku 1918 zostala v platnosti novela domovského zákona z roku 1896.

⁴ Aj keď sa chudoba spájala s elementárnym existenčným zabezpečením, zdôrazňovali sa aj jej negatívne dôsledky. Nešlo len o zabezpečenie bývania, stravy či odevu, ale aj o zabezpečenie pomoci v prípade choroby, školskej dochádzky detí či hygienicky a sociálne únosného spôsobu pochovania zosnulých členov rodiny.

postupne v tomto období najdôležitejším poskytovateľom sociálnej starostlivosti, boli oveľa progresívnejšie ako v predchádzajúcom období (Falisová, 2003). Sociálna starostlivosť sa zabezpečovala kombináciou pôsobenia verejnoprávnych a súkromnoprávnych inštitúcií, ale na uplatňovanie sociálnych opatrení mala bezprostredný vplyv ekonomická situácia štátu. Ako poznamenáva Falisová (2003), keďže tieto dve oblasti nie je možné oddeliť, výsledný efekt krokov v sociálnej oblasti nenaplnil pôvodné očakávania. Slovensko zaostávalo v porovnaní s rozvinutejšími časťami Európy v dosiahnutom stupni industrializácie a urbanizácie, v rozsahu ponúkaných pracovných príležitostí v priemysle či v službách a nemalo rozvinutý systém vyššieho vzdelávania (Kusá 2005). Všetky spomínané skutočnosti znamenali v konečnom dôsledku nižšiu dosiahnutú úroveň (zaostávanie) modernizácie a v neposlednom rade vysoký rozsah chudobného a chudobou ohrozeného obyvateľstva.⁵

Obdobie socializmu

Obdobie socializmu charakterizovala snaha o vyrovnávanie sociálnych a ekonomických rozdielov: medzi jednotlivcami a domácnosťami, medzi mestom a vidiekom, medzi regiónmi i medzi dvomi časťami spoločného štátu. Priestorové diferencie na makroúrovni boli také výrazné, že ako - uvádza Kováč (2001) - „slovenská otázka“⁶ bola vnímaná ako problém zaostávania Slovenska, ktorý sa dal odstrániť masívnou industrializáciou a modernizáciou. Dôležitým procesmi pre dosiahnutie týchto cieľov bola centrálna plánovaná ekonomika, znárodňovanie, industrializácia a riadená urbanizácia. Proklamovaným hlavným cieľom bolo zvýšenie (neskôr udržanie dosiahnutej) životnej úrovne a upevňovanie sociálnych istôt. Spôsobom, ako to dosiahnuť, mala byť najmä plná zamestnanosť. Hlavné slovo teda mala ekonomika. Predpokladalo sa totiž, že pri dobre fungujúcej ekonomike sa aj bez samostatnej sociálnej politiky dá postupne zlepšovať situácia obyvateľstva, znižovať chudoba a odstrániť príkra sociálna nerovnosť. Postupne však rola sociálneho zabezpečenia narastala - systém sociálneho zabezpečenia sa rozšíril na celú populáciu Slovenska. Štát priamo zlepšoval situáciu rodín s nízkymi príjmami prostredníctvom sociálnych dávok, ktoré postupne získavali univerzálnu povahu. Vzniku, respektíve rozšíreniu, chudoby sa okrem redistributívnych mechanizmov - predchádzalo aj ďalšími priamymi a nepriamymi prostriedkami. Popri subvenciách do infraštruktúry a intervenciách do mzdových relácií šlo napríklad o dotácie cien základných potravín, detského oblečenia a obuvi, bývania, energií, dopravy, bezplatného zdravotníctva, školstva a makroštruktúrne intervencie najmä do tých sfér sociálneho a ekonomického priestoru, odkiaľ sa tradične regrutoval najväčší podiel chudobných a deprimovaných vrstiev (Džambazovič, 2007). Pre Slovensko to malo výrazný modernizačný účinok a pre väčšinu obyvateľstva znamenalo obdobie socializmu vzostupnú sociálnu mobilitu a zlepšenie ich sociálno-ekonomickej situácie. Rastu životnej úrovne napomáhala aj skracovanie pracovného času, dôslednejšie riešenie bytovej otázky, snaha o skvalitnenie a sprístupnenie služieb a v neposlednom rade rast sociálnych príjmov. Dôraz sa kládol na

⁵ Aj keď nie sú k dispozícii presné údaje o rozsahu chudoby, dostupné údaje jasne potvrdzujú celkovú chudobu slovenskej spoločnosti v porovnaní s rozvinutejšími časťami Európy, ako aj vysokú mieru chudoby v rámci slovenskej spoločnosti (Džambazovič, 2007).

⁶ Podobne píše aj Lipták (2000: 316): „Slovenská otázka bola aj oficiálne, takpovediac, odpolitizovaná .... a redukovaná najmä na hospodársku otázku, na všeobecnú „zaostalosť“ Slovenska.“

peňažnú, ako aj nepeňažnú formu sociálneho zabezpečenia. Dotácie smerovali v prvom rade k mnohohodným rodinám a k domácnostiam s najnižšími príjmami a do odvetví s vysokým podielom nekvalifikovanej či nízko kvalifikovanej práce, aby sa vyrovnali ich relatívne nevýhody. Výsledkom bola do veľkej miery príjmová, ale aj majetkovo nivelizovaná a unifikovaná spoločnosť.

O najdôležitejších charakteristikách chudoby a jej priestorových aspektov v období socializmu sa dozvedáme vďaka mikrocenzovým údajom. Východiskovým pre výskum chudoby v danom období bol koncept životného minima, ktorý sa diferencoval na dve úrovne – existenčné minimum a sociálne minimum. Hladina sociálneho minima vyjadrovala dolnú hranicu pásma všeobecne prijateľného životného štandardu a zaručovala, na minimálne spoločensky prijateľnej úrovni, uspokojovanie životných potrieb bežných v danej spoločnosti. Existenčné minimum bolo nižšie ako sociálne a znamenalo úhradu len minimálnych nákladov na základné životné potreby človeka. Príjmy nižšie ako existenčné minimum znamenali život v extrémnej chudobe. Hranica 56 % priemerného príjmu na spotrebnú jednotku predstavovala horný bod pásma sociálneho minima a 42 % horný bod pásma existenčného minima. Domácnosti, ktoré mali 42 % až 56 % takto vyjadrených priemerných príjmov, žili v pásme sociálneho minima, a tie, ktoré nedosahovali hladinu 42 %, v pásme existenčného minima. Súhrnne boli označované ako obyvateľstvo s obmedzenou možnosťou spotreby (Hiršl, 1992).

Rozsah chudoby sa v období socializmu znížil. Zatiaľ čo koncom 50. rokov sa chudoba dotýkala ešte nezanedbateľnej časti populácie Slovenska (21 % domácností pod sociálnym minimom v roku 1958), v 80. rokoch sa podiel chudobnej populácie výrazne znížil (9,6 % domácností pod sociálnym minimom v roku 1988). V priebehu 70. a 80. rokov dochádza k postupnému poklesu rozdielov vo výskyte chudoby v jednotlivých republikách, ako i v krajoch, rovnako ako k vyrovnávaniu rozdielov v podiele chudobných v mestách a na vidieku. Napriek tomu možno identifikovať regionálnu rôznorodosť rozsahu chudoby. Napríklad, v roku 1988 bol podiel chudobných vo Východoslovenskom kraji 2,2 krát vyšší než v najmenej „postihnutom“ Stredočeskom kraji (11 % v porovnaní s 5 %). V roku 1970 bol tento rozdiel medzi „najhorším“ (Východoslovenským – 20 %) a „najlepším“ (Juhočeským – 7 %) krajom ešte takmer trojnásobný. Spomedzi krajov Slovenska bol v roku 1988 najvyšší podiel osôb žijúcich v biede a v chudobe vo Východoslovenskom kraji, najnižší podiel bol na strednom Slovensku a v Bratislave (Filipová, Tonhauserová, 1991).⁷ Dôvodom bola odlišná štruktúra domácností a rodín, t.j. vyššie zastúpenie viacdetných rodín a spoločne hospodáriacich viacgeneračných či viacpočetných domácností. Za touto skutočnosťou sa skrývajú napríklad odlišné kultúrne tradície, vyšší podiel rómskeho obyvateľstva na východe republiky a pod..

Uvádzané dáta poukazujú na nevyhnutnosť venovať sa priestorovým aspektom chudoby na Slovensku. Ako sme už spomenuli, napriek snahe o vyrovnávanie rozdielov na úrovni republík i jednotlivých regiónov, veľké regionálne diferencie nezmizli. Jedným z dôvodov je

---

⁷ V 70. a 80. rokoch sa diferenciácia priemerných celkových čistých príjmov na člena domácností z hľadiska krajov výrazne zmenšila. Prejavilo sa to práve v rýchlom približovaní príjmov vo Východoslovenskom a Stredoslovenskom kraji k celoštátnemu priemeru (Hiršl, 1992). V roku 1970 bol celkový čistý príjem na východnom Slovensku o 17 % nižší ako celoštátny a v roku 1988 už len o 9 %. Ešte rýchlejšie sa vyrovnávali príjmy s celoštátnou úrovňou na strednom Slovensku. Rozdiel klesol z 13 % na 4 %. V rovnakom období sa naopak príjmy v hlavných mestách vyvíjali pomalšie ako bol celoštátny priemer. Predstih Bratislavy sa znížil z 11 % z roku 1970 na 5 % v roku 1988.

fakt, že marginálny charakter niektorých regiónov bol výsledkom procesov, ktoré časovo presahovali obdobie socializmu. Podľa historikov a sociológov môžeme datovať počiatky zjavnej marginalizácie do obdobia 19. a začiatku 20. storočia, keďže súvisela predovšetkým s úrovňou modernizácie a industrializácie. Podľa Falt'ana, Gajdoša a Pašiaka (1995: 32) sú na Slovensku územia, ktoré sú „dedične zaťažené“, čiže sú nositeľmi určitej historickej marginality. Ide najmä o územia, ktorých sa industrializačné procesy dotkli len okrajovo a sekundárne⁸. Väčšina z týchto „tmavých kútov Slovenska“ (Lipták 1998) sa nachádzala mimo hlavných industrializačných a urbanizačných osí. Sídlný rozvoj sa na Slovensku realizoval práve podľa tzv. urbanizačných osí (Kling, 2002), ktoré vychádzali z kontextu Československa⁹ a prechádzali najmä centrálnou časťou Slovenska. V druhej polovici 20. storočia sa síce industrializácia dotkla výraznejšie aj týchto oblastí Slovenska, ale nedošlo k úplnému prelomeniu spomínaného dedičstva. Skokový charakter masívnej socialistickej industrializácie na Slovensku spôsobil množstvo negatív (Kling, 2002; Londák, 2005). Zavádzali sa napríklad priemyselné aktivity s veľmi nízkou mierou finalizácie (priemysel na Slovensku dodával polotovary do českých krajín alebo na menej náročné trhy do východoeurópskych či rozvojových krajín). Nedostatočná bola i technická úroveň novopostavených závodov, bariéra medzi podnikom a zahraničným obchodom sa prehlbovala, málo stimulov bolo poskytovaných na vývoj a zavádzanie pokrokových technológií, evidentná bola odtrhnutosť výroby od potreby trhu, prílišná orientácia na výrobu výrobných prostriedkov a ťažký priemysel. Okrem toho sa často do daných regiónov zavádzali priemyselné aktivity, ktoré nemali v danom regióne tradíciu, a chýbali tak vnútorné zdroje. Štruktúra priemyslu a industrializácia vlastne nerešpektovala vnútorné potreby slovenskej ekonomiky a jej jednotlivých regiónov.

Socialistická centralizovaná industrializácia vytvárala mono-odvetvové (mikro)regióny, plne závislé od implantovaných podnikov. Zamestnanosť regiónu do značnej miery závisela od jedného podniku alebo od poľnohospodárstva. Priemyselné investície boli často orientované na ťažký a strojársky priemysel¹⁰ či na prvotné spracovanie surovín, ktoré boli cielené na využitie pracovnej sily s nižšou kvalifikáciou (Falt'an, Gajdoš, Pašiak, 1995). Takáto stratégia z krátkodobého hľadiska prinášala so sebou pozitívne sociálne a ekonomické efekty, no z dlhodobého hľadiska prinášala značné riziká, ktorých dôsledky sa prejavujú najintenzívnejšie práve v transformačnom období v 90. rokoch minulého storočia. Nejde len o mnohonásobnú závislosť regiónu na niekoľkých veľkých podnikoch a na dôsledky, ktoré spôsobuje zatvorenie ich prevádzok. Ale napríklad i na skutočnosť, že takmer žiadna

---

⁸ Znamená to, že priamo na území týchto regiónov neboli lokalizované väčšie investičné aktivity, ktoré by viedli k výraznejším zmenám ich hospodárskeho charakteru (napríklad zaostalé poľnohospodárstvo ako hlavný zdroj obživy obyvateľstva) a nadväzujúcej zmene sociálnej štruktúry. Odrážalo sa to v dosahovaných životných podmienkach či životných štandardoch. Spájalo sa so značnou ekonomickou migráciou do bližších i vzdialenejších regiónov existujúceho štátneho útvaru alebo do zahraničia. Takéto územia obvykle boli i mimo najdôležitejších komunikačných ťahov, čo len zväčšovalo civilizačné zaostávanie. Takýmito územiami vo vzdialenejšej i bližšej minulosti (19. a prvá polovica 20. storočia) boli regióny Kysúc, Oravy, severného Spiša, Šariša, Zemplína, južnej časti Gemera, Hontu, Novohradu, kde sa významnejšie priemyselné investície nedostávali a pre tieto územia bola charakteristická vysoká miera ekonomickej emigrácie (Falt'an, Gajdoš, Pašiak, 1995b: 32-33).

⁹ Primárne boli budované dopravné koridory smerom na Prahu, prípadne z Čiech smerom na východ Slovenska v rámci tokov tovarov a surovín.

¹⁰ Preferencia ťažkého priemyslu a celkové zameranie ekonomiky spôsobili stav vysokej surovínovej, energetickej, investičnej a dopravnej náročnosti.

pozornosť nebola venovaná otázke negatívneho vplyvu na životné prostredie (prejavovala sa úplná environmentálna ľahostajnosť) a na ľudské zdravie.

Regióny na Slovensku sa polarizovali tak, že na jednej strane boli spomínané urbanizačné pásma v stredných polohách Slovenska a na druhej strane vznikali periférne oblasti pohraničných území, kde dochádzalo k sociálnej a priestorovej marginalizácii. Severné a južné pohraničie predstavovalo (a aj v súčasnosti predstavuje) hlavné ťažisko marginality (Krivý, Feglová, Balko, 1996; Kling, 2002). Išlo o menej rozvinuté priestory, v ktorých sa prejavili stagnačné tendencie a s nimi spojené sociálne problémy, ako i destabilizácia vidieckych osídlení a vyludňovanie malých obcí.

V približovaní životnej úrovne mestského a vidieckeho obyvateľstva sa nepochybne dosiahol výrazný pokrok. Zaznamenávame nevídané zlepšenie celkových životných podmienok a sociálno-ekonomickej situácie obyvateľov vidieka, ktorí v minulosti patrili na Slovensku medzi najchudobnejšie vrstvy obyvateľstva. Dochádzalo k vyrovnaniu príjmov družstevných roľníkov s príjmami robotníkov, pre obyvateľov vidieka sa otvorila možnosť spojenia s mestom a s prácou v priemyselných podnikoch. Podľa analýz „obyvateľstva s obmedzenou možnosťou spotreby“ (Hiršl, 1992; Filipová, Tonhauserová, 1991) žilo v roku 1988 na Slovensku takmer 60 % chudobných domácností v mestách, takmer polovica z nich v mestách nad 10 tisíc obyvateľov. V mestách bola chudobná každá jedenásta domácnosť. Na dedine bola chudobná každá desiatá domácnosť. Pritom v prvých dekádach socializmu sa chudoba na Slovensku oveľa viac sústreďovala na vidieku. U obyvateľov vidieckych obcí sa zlepšila ich príjmová situácia nielen vďaka vyrovnávaniu príjmov v jednotlivých sektoroch národného hospodárstva, ale aj v dôsledku „extra“ príjmov, ku ktorým mali častejšie prístup. Išlo o tzv. naturálne príjmy, t.j. možnosť pestovať potraviny pre svoju súkromnú spotrebu alebo pre miestny trh. Vzhľadom k veľmi nízkym reálnym príjmom predstavovali výdaje na potraviny podstatnú položku rozpočtu domácností (v roku 1988 zhruba 30 %).

Socializmus znamenal pre bývalé chudobné vrstvy (resp. pre tie, ktoré by boli v kapitalistických spoločnostiach najviac ohrozené chudobou – pre nízko kvalifikovaných, manuálne pracujúcich, pracujúcich v poľnohospodárstve atď.) viditeľné zlepšenie životnej úrovne. Príjmovou nivelizáciou sa podarilo vtedajšiemu režimu zúžiť existenciu tzv. relatívnej chudoby, ktorá vzniká až s určitou vzdialenosťou najnižších príjmových skupín od spoločenského priemeru. Na strane druhej, bol tu vysoký podiel domácností a jednotlivcov, ktorých príjem sa pohyboval blízko hranice chudoby a boli ohrození chudobou. Stačila určitá životná situácia (dlhodobejšia choroba, smrť partnera, narodenie dieťaťa) a v dôsledku zníženia už aj tak nízkych príjmov upadla domácnosť do chudoby. V určitých etapách životného či rodinného cyklu teda skúsenosť s chudobou mala veľká časť slovenskej populácie. Chudoba súvisela najmä so začiatkom rodinného cyklu a v prípade nepriaznivej konštelácie aj s jej koncom. Chudoba mala často iba prechodný, krátkodobý charakter. Napríklad približne štvrtina všetkých detí v období do troch rokov ich života, teda v čase, keď ich matka nepracovala, žila v rodine s príjmami pod úrovňou životného minima. Po tom, čo sa matka vrátila do zamestnania, sa veľká väčšina domácností z chudoby vymanila. Chudoba ako dlhšie trvajúci stav sa týkal tých kategórií sociálnych kategórií, u ktorých dochádzalo k veľkej kumulácii znevýhodnení (rómske rodiny žijúce v segregovaných osadách, osamelo žijúci prestarnutí obyvatelia, mnohohodné rodiny).

Najrozšírenejší typ chudoby v období socializmu mal vo veľkej miere povahu prechodnej etapy životnej dráhy. Súvisel najmä so začiatkom životného a rodinného cyklu a v prípade nepriaznivej konštelácie aj s ich koncom. Chudoba teda mala charakter tzv. starej, demografickej chudoby. Okrem detí, jednorodičovských a mnohoretých domácností v nej boli zastúpení i dlhodobo chorí, dôchodcovia a starí, najmä osamelo žijúci, ľudia a už nepracujúci jednotlivci či príslušníci etnických minorít.

Od 90. rokov po súčasnosť

V 90. rokoch 20. storočia sa na Slovensku uskutočnili zásadné zmeny v politickej, ekonomickej a sociálnej rovine. Začalo sa utvárať nové sociálne rozvrstvenie spoločnosti, ktorého sprievodnými znakmi boli zväčšujúce sa rozdiely v príjmoch, majetku, životných podmienkach a životnej úrovni jednotlivcov i celých kategórií obyvateľstva. Znamenalo to zvyšujúce sa nerovnosti, ktoré sprevádzala zostupná mobilita veľkej časti slovenskej populácie do nižších spoločenských tried a vzostupná mobilita malej skupiny ľudí, ktorí tvoria súčasnú politicko-ekonomickú elitu. Na makro-ekonomickej úrovni sa začali obmedzovať plošné zásahy, ktoré v minulosti udržiavali prosperitu inak tradične „chudobných“ ekonomických odvetví a území. Obmedzenie zásahov do vyrovnávania rozdielov medzi regiónmi a sídlami viedlo k prehĺbovaniu regionálnych disparít a nerovnováh. Došlo k nárastu nezamestnanosti, spolu s formovaním veľkej skupiny dlhodobo nezamestnaných osôb.

Kým prvé výskumy zo začiatku transformačného obdobia ešte zaznamenávali pomerne malý rozsah chudoby a jej profil bol podobný s tzv. starou, demografickou chudobou, identifikovanou v období socializmu, v priebehu 90. rokov podiel chudobných postupne narastal. Zároveň došlo k postupnému prechodu od demografickej chudoby k chudobe novej, ktorá v prvom rade súvisí s uplatnením sa na trhu práce. Vznikol profil chudoby, ktorý v sebe kombinuje znaky starej i novej chudoby. Stará chudoba však prestáva dominovať a namiesto štruktúry domácností a demografických faktorov sa najsilnejším determinantom stáva participácia na trhu práce. Najviac ohrozenými sa stali nezamestnaní (najmä dlhodobo nezamestnaní), ľudia dlhodobo znevýhodnení na trhu práce (v dôsledku svojej zníženej fyzickej či psychickej schopnosti, nízkej kvalifikácie, alebo v dôsledku diskriminácie: napríklad etnické minority, osoby vo vyššom veku alebo bez potrebných pracovných zručností či praxe, ženy), ale aj osoby s nízkymi príjmami, tzv. pracujúci chudobní. Chudoba prestala byť súkromnou záležitosťou, ktorá sa dotýka väčšiny obyvateľstva v určitej fáze ich životnej dráhy či rodinného cyklu, a stala sa „verejnou“ chudobou, ktorá sa dotýka celých sociálnych kategórií a území. S tým súvisí zviditeľnenie chudoby napríklad cez prípady ľudí bez domova, častí mestských a vidieckych sídiel, v ktorých sa kumulujú znevýhodnenia ich obyvateľov, či marginalizovaných rómskych osídlení (komunit), ktoré sa nachádzajú často v málo rozvinutých regiónoch Slovenska.

Už sme spomínali, že miera rizika chudoby na Slovensku je podľa údajov harmonizovaného Zisťovania o príjmoch a životných podmienkach domácností (EU SILC) stabilizovaná na jednej z najnižších úrovní chudoby v rámci krajín EÚ (podiel osôb ohrozených rizikom chudoby bol v roku 2014 12,3 %, čo predstavovalo cca. 640 tisíc osôb). Z rodového

a vekového hľadiska môžeme identifikovať vyššie ohrozenie žien (ktoré sa postupe znižuje), a to najmä v starobe, čo poukazuje na feminizáciu chudoby a feminizáciu osamelosti (vdovy častejšie zostávajú žiť sami v jednočlenných domácnostiach). Pri sledovaní vekových kohort je evidentný dlhodobý trend: najvyššie ohrozenie rizikom chudoby hrozí deťom a mladým ľuďom (vo veku od 18 do 24 rokov). V prípade dlhodobého trvania znevýhodnenej sociálno-ekonomickej situácie detí, ako upozorňujú mnohé štúdie, hrozí medzigeneračný prenos chudoby, nakoľko chudoba v detstve je základnou príčinou chudoby v dospelosti (napr. Bradshaw et al., 2006).¹¹

Berúc do úvahy zloženie domácností sú na Slovensku viac ohrozené domácnosti s deťmi ako domácnosti bez detí. K najviac ohrozeným patria jednorodičovské rodiny (v roku 2014 bolo pod hranicou chudoby 28,7 % osôb z týchto domácností) a rodiny s tromi alebo viac deťmi (32,9 % osôb). V súvislosti s ekonomickou ne/aktivitou a postavením na trhu práce patria k najviac ohrozeným kategóriám nezamestnaní, u ktorých sa miera rizika chudoby dlhodobo ustálila na vysokých hodnotách (viac ako 40 %). Najviac nezamestnaných sa dlhodobo koncentruje v krajoch východného Slovenska (Prešovský a Košický) a juhu stredného Slovenska (Banskobystrický), ktoré súčasne vykazujú aj najvyššiu úroveň miery nezamestnanosti. Viac ako 60 % z celkového počtu nezamestnaných v roku 2015 tvorili dlhodobo nezamestnaní (podľa výberového zisťovania pracovných síl, ŠÚ SR). Veľmi dlhodobá nezamestnanosť tvorila 45,3 % z celkovej nezamestnanosti v SR a takmer 73 % z celkového počtu dlhodobo nezamestnaných.

Dôležitým determinantom nezamestnanosti, a teda aj chudoby, je miera dosiahnutého vzdelania. Najvyššiu mieru nezamestnanosti z hľadiska vzdelania vykazujú jednotlivci s nižším dosiahnutým vzdelaním: základným, učňovským alebo stredným bez maturity. Najviac nezamestnaných evidovaných uchádzačov o zamestnanie so základným alebo neukončeným základným vzdelaním nájdeme v Prešovskom, Košickom a Banskobystrickom.

Údaje zo zisťovania EU SILC upozorňujú aj na regionálny aspekt chudoby. Jednotlivé kraje Slovenska môžeme podľa miery rizika chudoby rozdeliť do troch skupín. Najvyššia miera rizika chudoby je zaznamenaná v Banskobystrickom a Prešovskom kraji (16,4 %). Druhú skupinu tvoria Košický, Nitriansky a Žilinský kraj, kde je miera rizika chudoby mierne vyššia než je na úrovni celej SR. Najmenej ohrození rizikom chudoby sú obyvatelia Bratislavského, Trnavského a Trenčianskeho kraja. Ak sledujeme indikátor podiel obyvateľov žijúcich v chudobe a v sociálnom vylúčení¹², výrazné rozdiely medzi jednotlivými regiónmi sa stierajú. Avšak aj v tomto prípade je ohrozenie najvyššie na východnom a strednom Slovensku a najnižšie na západnom Slovensku.

Ak zoberieme do úvahy stupeň urbanizácie, tak najvyšší podiel obyvateľov ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením existuje vo vidieckych územiach, nižší v mestách a predmestiach a najnižší podiel vo veľkomestách. Rozdiel medzi podielom chudobného obyvateľstva vo veľkých mestách a vidieckych oblastiach je skoro dvojnásobný, a to

---

¹¹ V tejto súvislosti je taktiež dôležité zistenie o pomerne vysokej miere detskej úmrtnosti na Slovensku v porovnaní s priemerom krajín EÚ, o jednej z najvyšších mier nízkej zručnosť čítať (úroveň 1 a nižšia) s pochopením, či vysokom zastúpení matiek v nízkom veku.

¹² Za ľudí ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením sú považovaní ľudia, ktorí boli ohrození rizikom chudoby a/alebo boli materiálne deprivovaní a/alebo žili v domácnosti s nízkou pracovnou intenzitou.

dlhodobo. Podľa našej predchádzajúcej analýzy, veľké mestá si na Slovensku udržiavajú svoj ekonomický náskok, vyjadrený celkovou vyššou príjmovou úrovňou a vyšším podielom ľudí vo vyšších príjmových kategóriách. Ale „štandardné“ mestá a predmestia majú z hľadiska počtu majetnejších vrstiev bližšie skôr k rurálnemu prostrediu než k prostrediu veľkých miest. V mestách žije aj nižší podiel osôb v domácnostiach, v ktorých nikto alebo takmer nikto nepracuje. Na druhej strane, mestské prostredie sa na Slovensku vyznačuje vyšším výskytom preplnených obydli než vidiecke prostredie. Vykazuje však horšie hodnoty deprivácie v bývaní. Oblasti s vyššou hustotou osídlenia majú nebezpečnejší profil a ľudia v nich častejšie žijú v nebezpečných susedstvách s kriminalitou, násilím a vandalizmom. Platí to pre veľkomestá i mestá s predmestiami. V husto obývaných územiach sa kumulujú aj environmentálne problémy (znečistené oblasti). Dostupnosť verejných a neverejných služieb sa zhoršuje so znižujúcou sa hustotou osídlenia. Avšak ani vo veľkých mestách a mestách nie je infraštruktúra služieb homogénna. Žije tu signifikantná časť obyvateľstva, ktorá má sťažený prístup k základným službám, akými sú zdravotná starostlivosť, alebo poštové či bankové služby. Naznačuje to stratifikáciu mestského prostredia na Slovensku do zón s odlišnou občianskou vybavenosťou. Mestské sídla musia častejšie čeliť aj ďalšiemu problému – nárastu bezdomovectva. Ľudia bez domova sú viditeľným príkladom extrémnej urbánnej chudoby a sociálneho vylúčenia.

Už sme naznačili, že v mestských a vidieckych sídlach sa postupne stále jasnejšie formujú priestory (štvrte, časti, ulice), ktoré vykazujú znaky mnohonásobného priestorového znevýhodnenia. Ide o najtypickejší prejav segregácie, t.j. oddelenie susedstiev do rozdielnych obytných lokalít. Je to priestorové vyjadrenie sociálnej nerovnosti a v mnohých prípadoch znamená bariéru rozvoja životných šancí (Burjanek, 1997). V prípade skúmania témy mestskej chudoby hovoríme o nedobrovoľnej a vynútenej sociálno-priestorovej segregácii a izolácii. Za primárne faktory priestorovej nedobrovoľnej segregácie sú na Slovensku považované najmä sociálno-ekonomický status a etnická príslušnosť (Džambazovič, 2007; Ondoš, Korec, 2006), alebo ich kombinácia. Typickým príkladom takejto kombinácie je segregácia chudobných príslušníkov rómskej etnickej menšiny. Segregované priestory fungujú ako takzvané no go zóny: no go in pre tých šťastnejších žijúcich mimo týchto miest a no go out pre ich obyvateľov (Lupton – Power 2002). Tieto priestory sú lokalitami, v ktorých nachádzame horšie podmienky z hľadiska bývania, vzdelania, zamestnanosti, zdravia a prístupu k verejným a sociálnym službám. Autorky Luptonová a Powerová (2002) poukazujú na ďalšie negatívne charakteristické znaky chudobných lokalít (pozri Tabuľku č. 1) a ponúkajú veľmi inšpiratívne dimenzie na sledovanie chudoby na úrovni lokality.

Tabuľka 1: Negatívne charakteristiky chudobných lokalít

Fyzické prostredie	Súkromné služby	Verejné služby	Pocit moci, kontroly a inklúzie	Sociálna organizácia	Sociálny poriadok
Prázdne byty a obchody	Nie sú banky	Absencia (pred)školských zariadení	Pocit úpadku územia	Redukované sociálne siete	Vysoká kriminalita
Poškodené a prázdne budovy	Málo obchodov	Nízky štandard bývania a opráv	Nedôvera v poskytovateľov verejných služieb	Izolácia	Hluk
Neporiadok/ Odpadky	Vysoké ceny v obchodoch	Neefektívny environmentálny servis	Pocit menejcennosti v tvárou v tvár profesionálom	Rozdelená/ nejednotná komunita	Rýchla jazda na bicykli/aute
Vyhodené domáce smeti a rôzny tovar	„No-go“ priestor pre taxiky a doručovateľov novin	Nevyhovujúca ponuka služieb	Nízka úroveň kúpyschopnosti	Nedôvera v okolie/ Susedov	Zastrašovanie a agresia medzi susedmi
Zanechané vraky Automobilov			Zlá povest' územia	Nízka miera participácie	Predaj drog
Použité injekčné Striekačky			Vysoký rozsah psychických chorôb		Vysoký stupeň záškoláctva a vylúčenia zo školy
Vlámania/ Lúpeže			Viac závislostí		Nekontrolované deti a mládež – výtržnosti
Zničené zastávky verejnej dopravy a verejné osvetlenie					Zatúlané psy
Vybité okná					
Graffiti					
Neudržiavaný živý plot a trávnaté plochy					

Zdroj: Lupton, Power 2002: 134

Podobne ako v predchádzajúcich prípadoch aj v prípade regiónov sa upúšťa od jednodimenzionálneho a primárne ekonomického vymedzenia (ne)rozvinutosti. Vychádza sa z presvedčenia, že priestorová diferenciácia má multifaktorový a multidimenzionálny charakter. Miera dosiahnutého rozvoja územných jednotiek sa identifikuje následne na základe analýzy demografických, sociálnych, ekonomických, kultúrnych, politických, infraštruktúrnych, civilizačných a environmentálnych faktorov (Falt'an, Gajdoš, Pašiak, 1995a,b; Gajdoš, 2011; Gajdoš, Moravanská, Falt'an, 2009). Umožňuje to sledovať postavenie jednotlivých územných celkov na kontinuu rozvinutý – nerozvinutý (centrálny – periférny, marginalizovaný – nemarginalizovaný, chudobný – bohatý) región. Slovenská sociológia má dlhodobú tradíciu vo výskume územných jednotiek a disponuje prepracovanou metodikou skúmania dosiahnutej úrovne rozvoja regiónov. Za najvýznamnejšie dimenzie sociálno-priestorovej marginality a ich indikátory možno pritom považovať:

- *Sociálno-ekonomickú dimenziu*: vysoká miera (dlhodobej) nezamestnanosti, chudoby, materiálnej deprivácie, vysoký podiel poberateľov sociálnych transferov, slabé podnikateľské prostredie, nevýhodná štruktúra výroby (monoindustriálny alebo poľnohospodársky charakter), nevyhovujúca kvalifikačná a zamestnanecká/profesijná štruktúra populácie, nízky prílev zahraničných investícií, nízka tvorba pracovných miest, nevyhovujúci pomer a štruktúra voľných pracovných miest, nízky príliv zahraničného

kapitálu, nižšie HDP na osobu, nižší priemerný príjem, štruktúra spotreby a výdavkov, nízka produktivita práce.

- *Sociálno-demografickú dimenziu:* „nepriaznivá“ demografická štruktúra populácie, nevyhovujúci podiel medzi ekonomicky aktívnou a inaktívnou časťou populácie, nízka vzdelanostná úroveň, migrácia obyvateľstva s vysokým „ľudským potenciálom a kapitálom“ z regiónu, horší zdravotný stav, nižší vek dožitia, záporný migračný prírastok, nízka hustota osídlenia.
- *Civilizačno-infraštruktúrnú dimenziu:* bývanie (nevyhovujúci charakter a nízka kvalita bytového fondu, nedostatočná bytová výstavba, vysoký podiel neobývaných bytov), slabá technická infraštruktúra (nízka miera plynofikácie, telefonizácie, internetizácie, napojenosti na ústredné kúrenie, kanalizáciu), slabá dopravná sieť a infraštruktúra – nákladnejšia výroba, podiel rurálnych a segregovaných území, nízka úroveň aj sociálnej infraštruktúry (menšia možnosť kvalitného vzdelávania, spoločenského a kultúrneho vyžitia), nízka informačná a ekologická vybavenosť, nedostatočné zapojenie do medzinárodnej spolupráce.
- *Samosprávnú a organizačnú dimenziu:* nízka schopnosť adaptácie, značná absencia sociálnych subjektov schopných i ochotných prevziať iniciatívu a zodpovednosť pri aktivizácii a hľadani východísk z marginality.
- *Etnicko-kultúrnú dimenziu:* etnicky heterogénna štruktúra obyvateľstva – s vysokým zastúpením rómskej populácie, konfesijná štruktúra, autochónnosť.
- *Sociálno-priestorovú dimenziu:* marginalizované regióny sú iba zriedkavo vnútorne celé marginálne – sleduje sa rozloženie marginálnej pozície.

Vyššie spomínané dimenzie a indikátory môžeme (s určitou mierou úpravy) aplikovať na rôzne úrovne územných celkov. Spomínaní autori identifikovali osem regionálnych typov, ktoré vykazovali rôznu mieru problémovosti (od rozvinutého po výrazne problémový, marginálny typ). Typológia dokumentuje priestorovú polarizáciu Slovenska na regionálnej, ako aj sídelnej (obecnej) úrovni, nakoľko regionálna úroveň je v značnej miere sumatívnym priemetom situácie na obecnej úrovni. Vypovedá však aj o tom, že málo rozvinuté marginálne regióny sú priestorovo skoncentrované do určitých území. Ide o severno-južnú polarizáciu (bohatý severozápad vs. chudobný juhovýchod). Severné a južné pohraničie predstavujú najrozsiahlejšie a najproblémovejšie marginálne územia Slovenska.

Disparity medzi regiónmi sa prehľbujú. Ak by sme chceli popísať sídelno-regionálny vývoj zjednodušene, vymedzíme dve etapy, ktoré majú špecifický charakter - odlišujú sa dopadmi, ako aj územiami, ktoré primárne zasiahli (Gajdoš, 2011). Ide o transformačnú¹³ a post-transformačnú fázu (ktorá prebieha do súčasnosti). Prvú etapu charakterizuje diferenciácia a rýchly nárast disparít práve na regionálnej (kraje) a subregionálnej (okresy) úrovni, výrazná regionálna selektívnosť, ale aj vysoká intenzita koncentračných procesov vzťahujúcich sa k viacerým sociálnym a ekonomickým problémom či sociálnym kategóriám spoločnosti. Polarizačná fáza sa spomalila v post-transformačnej etape a úroveň medzigeneračných rozdielov sa už výraznejšie nemení a zostáva stabilizovaná. Dochádza však ešte k neustálemu narastaniu rozdielov medzi Bratislavou, resp. bratislavským regiónom a ostatnými regiónmi, a taktiež medzi skupinou metropolitných a nemetropolitných regiónov, ale aj celkovo medzi

---

¹³ Od začiatku 90. rokov dvadsiateho storočia do začiatku dvadsiateho prvého storočia.

regiónmi zo západnej a východnej časti Slovenska. Aj tieto údaje jasne upozorňujú, že priestorový aspekt sa stáva dôležitým faktorom spoluvytvárajúcim profil chudoby na Slovensku.

2) INDIKÁTORY MESTKEJ CHUDOBY NA SLOVENSKU

Na rozdiel od starých členských krajín EÚ či iných krajín OECD (USA, Kanada, Austrália) je dostupnosť dát, z ktorých by bolo možné priamo odvodzovať výskyt chudoby a sociálneho vylúčenia na úrovni slovenských miest, veľmi limitovaná. Komparatívnou výhodou západoeurópskych krajín je dlhá tradícia decentralizácie sociálnej politiky (až na úroveň miest), sprevádzaná nevyhnutnosťou zberu relevantných údajov o sociálno-ekonomickej situácii. Západoeurópske mestá majú ďalej špecifickú skúsenosť s veľmi heterogénnymi mestskými populáciami, čo sa prejavuje často aj v zreteľnom sociálno-priestorovom odlíšení jednotlivých mestských častí, ktoré potom nesú spoločné, typické črty sociálno-ekonomického rozvoja. Výskyt chudoby alebo sociálneho vylúčenia tak možno odhadovať aj ako územnú charakteristiku, vlastnú pre celé lokality (napr. susedstvá), nielen pre priestorovo rozptýlené domácnosti a jednotlivcov.

Keďže Slovensko má v danom ohľade hlboký deficit, výberu vhodných indikátorov na zachytenie mestskej chudoby predchádzal podrobný audit existujúcich štatistických zisťovaní, administratívnych údajov a ďalších zdrojov informácií. Výsledkom bol zoznam ukazovateľov, ktoré sa nejakým – relevantným – spôsobom viažu k problematike mestskej chudoby. V snahe zachytiť mestskú chudobu pracujeme so zostavou deviatich hlavných indikátorov, ktoré pokrývajú niekoľko širších tematických okruhov. Týkajú sa:

- príjmovej situácie,
- miery aktivizácie v cieľovej populácii,
- deprivácie v oblasti bývania,
- prítomnosti sociálne vylúčených komunit.

V rámci uvedeného súboru rozlišujeme indikátory rôznej úrovne a dôležitosti, a to podľa toho, ktoré aspekty mestskej chudoby dokážu pokryť. Pracujeme s tromi kategóriami ukazovateľov: s primárnymi, sekundárnymi a kontextuálnymi indikátormi. **Primárne ukazovatele odkazujú k príjmovej chudobe, ktorú chápeme ako jadro konceptu mestskej chudoby.** Nedostatočný, respektíve veľmi nízky príjem považujeme za základný proxy indikátor chudoby. Táto voľba je výsledkom tak teoretických ako aj empirických úvah a argumentov. Na jednej strane, príjmová chudoba patrí k štandardne využívaným teoretickým konceptom vo výskume chudoby. Napriek výhradám voči schopnosti zachytiť všetky relevantné aspekty chudoby (Gerbery, 2012) zostáva príjem dlhodobým základným pilierom skúmania v danej oblasti. Na strane druhej, identifikácia mestskej chudoby na základe príjmovej situácie je podporovaná dostupnosťou údajov. Ide o administratívne údaje Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny (ÚPSVAR) týkajúce sa poberania dávky v hmotnej núdzi.

Poberanie dávok v hmotnej núdzi odkazuje k životnej úrovni, ktorá je výrazne vzdialená od štandardu celej populácie. Poskytovanie dávok v rámci programu „pomoc v hmotnej núdzi“ cieľi na najchudobnejšie kategórie obyvateľov. Nárok totiž získavajú len tie osoby (a ich domácnosti), ktorých príjmy sú nižšie než je zodpovedajúca úroveň životného minima. A keďže sumy životného minima sú stanovené veľmi nízko, osoby s nárokom na dávku

v hmotnej núdzi možno považovať skutočne za osoby nachádzajúce sa pod hranicou chudoby. Potvrďuje to aj porovnanie celkových súm, ktoré možno z daného programu získať (vrátane rôznych príspevkov), a oficiálnej hranice chudoby definovanej Eurostatom: pomoc v hmotnej núdzi dlhodobo garantuje príjem hlboko pod touto hranicou. Vysoký počet (podiel) poberateľov dávok v hmotnej núdzi tak možno považovať za validný a robustný indikátor výskytu chudoby.

Do analýzy mestskej chudoby vstupuje poberanie dávky v hmotnej núdzi dvoma spôsobmi. Ako prvý ukazovateľ využívame **percentuálny podiel počtu poberateľov dávky v hmotnej núdzi na počte obyvateľov mesta vo veku 15-64 rokov**. Počet poberateľov dávky vzťahujeme k veľkosti ekonomicky produktívnej populácie a nie k celkovému počtu obyvateľov mesta, pretože poberanie dávky v hmotnej núdzi sa týka populácie v produktívnom veku. Druhým ukazovateľom viažucim sa na systém pomoci v hmotnej núdzi je **percentuálny podiel počtu dlhodobých poberateľov dávky v hmotnej núdzi na celkovom počte poberateľov dávky v meste**. K dlhodobým poberateľom patria osoby, ktoré dostávajú dávku v hmotnej núdzi viac než rok. Uvedený ukazovateľ potom indikuje pretrvávajúcu príjmovú chudobu, ktoré často ústi prehlbovania chudoby a kumulácie sociálnych problémov.

Tieto indikátory predstavujú jadro definície mestskej chudoby. Mestská chudoba je tak chápaná ako podiel osôb v danom meste, ktoré žijú v domácnostiach s veľmi nízkym príjmom. Pre oba indikátory platí, že sú splnené požiadavky kladené na sociálne indikátory (Atkinson et al., 2002; Gerbery, Džambazovič, 2011). Majú jasnú interpretáciu – ich hodnoty umožňujú konštatovanie zlepšenia alebo zhoršenia situácie, sú transparentné (spôsob ich konštrukcie a vstupné údaje sú známe), úplné, hodnoverné, revidovateľné a naviazané na verejnú politiku (umožňujú konštatovať úspech alebo neúspech verejno-politických intervencií).

Podobné argumenty platia aj pre ďalší ukazovateľ, ktorý odkazuje k miere aktivizácie medzi poberateľmi dávky v hmotnej núdzi. Podiel počtu poberateľov aktivačného príspevku na celkovom počte poberateľov dávky v hmotnej núdzi zachytáva rozsah, v akom sú využívané možnosti zvýšenia príjmu v rámci systému pomoci v hmotnej núdzi prostredníctvom participácie na aktivačných opatreniach. Interpretácia hodnôt tohto ukazovateľa z hľadiska zachytenie mestskej chudoby je síce jednoznačná (mesto s vyššou hodnotou je v lepšej situácii než mesto s nižšou hodnotou), menej jasné sú presahy indikátora smerom k verejným politikám. Nízke hodnoty totiž možno interpretovať – prinajmenšom – dvoma spôsobmi: môžu vyjadrovať nízky záujem o aktivizáciu zo strany chudobnej populácie alebo nízky záujem o poskytnutie aktivačných opatrení zo strany miest, ktorých úloha je pri aktivizácii poberateľov dávok kľúčová. Prikláňame sa preto k tomu, že nízke podiely poberateľov aktivačného príspevku indikujú nevyužitú príležitosť na zlepšenie situácie. Takáto interpretácia má normatívny rámec a umožňuje klasifikovať mestá nielen z hľadiska výskytu chudoby, ale aj rozsahu aktivít na jej redukciu. Evaluačné štúdie (napríklad Mýtna-Kureková et al., 2013) totiž poukazujú na výraznú variabilitu kapacít miestnej samosprávy ponúkať poberateľom dávky v hmotnej núdzi (a dospelým členom ich domácností) aktivizáciu, čo má, samozrejme, dopad aj na príjmovú situáciu príslušných domácností, pretože aktivačný

príspevok predstavuje možnosť signifikantne zvýšiť veľmi nízku základnú dávku v hmotnej núdzi.

Medzi **sekundárne indikátory** zaradzujeme ukazovatele pokrývajúce depriváciu v oblasti bývania. Analýza mestskej chudoby zohľadňuje podmienky bývania, resp. jeho kvalitu, vyjadrenú cez vybavenosť domácností základnou infraštruktúrou, ktorá je považovaná za nevyhnutnú podmienku štandardného a dôstojného bývania. Všímať si budeme výskyt obydli s veľkou hustotou, kde na jednu osobu pripadá menej ako 0,5 izby, ďalej disponovanie vaňou alebo sprchou a splachovacím WC. Uvedené ukazovatele pochádzajú zo Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011. Podobný prístup – založený na nedostatočnom vybavení domácnosti - zvolili aj niektorí autor, ktorí analyzovali chudobu na úrovni okresov alebo regiónov Slovenska.

Ďalším dôležitým indikátorom týkajúcim sa oblasti bývania je počet ľudí bez domova. Indikuje výskyt extrémnej deprivácie, respektíve kumulácie extrémnych foriem deprivácie. V prípade vysokého počtu osôb bez domova v určitej lokalite, možno hovoriť nielen o vysokej koncentrácii chudoby a deprivácie, ale aj o vyššom tlaku na schopnosti samosprávy ponúknuť určité riešenia. Tento údaj, získaný zo Sčítania obyvateľov, domov a bytov má niekoľko metodologických obmedzení (Ondrušová et al., 2015). Limitom je spôsob zberu dát. Štatistický úrad SR sa pri zbere údajov – z viacerých pochopiteľných údajov – zamerá len na určité kategórie ľudí bez domova.¹⁴ Údaje zachytávajú najmä tzv. sekundárne bezdomovectvo, teda osoby žijúce v rôznych typoch kolektívnych zariadení dočasného ubytovania a osoby žijúce v obydliach, ktoré nie sú klasifikované ako domy/byty určené na bývanie.

Kontext, ktorý dopĺňa všetky vyššie uvedené aspekty chudoby a deprivácie, je prítomnosť marginalizovaných rómskych osídlení (komunit). Marginalizované rómske komunity vykazujú dlhodobo výrazne vyššiu koncentráciu chudoby a deprivácie, pričom formy chudoby a deprivácie nadobúdajú často oveľa vyhrtenejšie podoby než medzi príslušníkmi majoritnej populácie (Filadelfiová, Gerbery, 2012). Prítomnosť marginalizovaných komunit mení profil sociálnych problémov v meste a prináša nové výzvy pre (lokálnu) verejnú politiku. Ich výskyt je na Slovensku zmapovaný vďaka *Atlasu rómskych komunit*, ktorý sa pripravuje pod kuratelou Úradu splnomocnenca vlády pre rómske komunity. Vo všeobecnosti sa rozlišujú tri typy marginalizovaných komunit, a to podľa stupňa integrácie: rozptýlené, separované a segregované komunity. Separované a segregované komunity vykazujú najvyšší stupeň oddelenia od majoritnej populácie v meste (obci), ktoré často zhrňa aj existenciu fyzických bariér (most, železničné priecestie a pod.). Takto slabo integrované komunity vykazujú v porovnaní s marginalizovanými komunitami žijúcimi rozptýlené v rámci obce alebo mesta vyšší výskyt rôznych foriem deprivácie, chudoby a sociálneho vylúčenia. Z tohto dôvodu si v analýze mestskej chudoby budeme všímať, či sa v mestách (v ich blízkosti) nachádzajú separované a segregované marginalizované rómske komunity a aký je ich počet. Interpretácia je aj v tomto prípade priamočiara: vyššie hodnoty indikátora svedčia o vyššom výskyte chudoby a sociálneho vylúčenia.

---

¹⁴ Populácia ľudí bez domova nie je z hľadiska formy bezdomovectva homogénna.

Tabuľka 2: Indikátory mestskej chudoby

Dimenzia	Indikátor	Typ dát	Zdroj dát	Rok
Príjmová chudoba	Podiel počtu poberateľov dávky v hmotnej núdzi na počte obyvateľov vo veku 15-64 rokov (%)	Administratívne údaje	ÚPSVAR	2015
Príjmová chudoba	Podiel počtu dlhodobých poberateľov na celkovom počte poberateľov dávky v hmotnej núdzi (%)	Administratívne údaje	ÚPSVAR	2015
Príjmová chudoba a jej redukcia	Podiel počtu poberateľov aktivačného príspevku na počte poberateľov dávky v hmotnej núdzi v meste (%)	Administratívne údaje	ÚPSVAR	2015
Materiálna deprivácia	Podiel počtu bytov s menej než 0,5 obytnej miestnosti na obyvateľa na počte všetkých bytov (%)	Údaje zo Sčítania	Štatistický úrad	2011
Materiálna deprivácia	Podiel počtu bytov bez splachovacieho WC na počte všetkých bytov (%)	Údaje zo Sčítania	Štatistický úrad	2011
Materiálna deprivácia	Podiel počtu bytov bez vane alebo sprchy na počte všetkých bytov (%)	Údaje zo Sčítania	Štatistický úrad	2011
Sociálne vylúčenie	Podiel počtu ľudí bez domova na počte obyvateľov mesta (%)	Údaje zo Sčítania	Štatistický úrad	2011
Sociálne vylúčenie	Počet separovaných a segregovaných osídlení marginalizovaných rómskych komunít	Údaje z Atlasu rómskych komunít	Úrad splnomocnenca	2014

Zdroj: autori

Naša analytická stratégia pozostáva zo štyroch krokov. Po prvé, analyzujeme distribúciu hodnôt jednotlivých ukazovateľov v mestách SR a pri každom indikátore vytvárame poradie miest, pričom v centre pozornosti sú najmä mestá s desiatimi najvyššími a desiatimi najnižšími hodnotami. Po druhé, snažíme sa identifikovať mestá (a ich regionálnu príslušnosť) s najrizikovejšími kombináciami ukazovateľov. Po tretie, pomocou hierarchickej klastrovej analýzy zoskupíme mestá do niekoľkých vnútorne čo najviac homogénnych skupín. Klastrová analýza umožňuje na základe väčšieho počtu vstupných ukazovateľov identifikovať v skúmanom súbore skryté štruktúry, zoskupovanie podobných prípadov do spoločných skupín. Umožňuje tak štrukturovať pôvodný súbor na základe podobností a diferencií. V poslednom kroku získané poznatky sumarizujeme a formulujeme charakteristiky chudoby v mestskom prostredí a jej priestorové rozloženie.

3) ANALÝZA INDIKÁTOROV MESTSKEJ CHUDOBY V SR

V tejto kapitole ponúkame analýzu indikátorov mestskej chudoby, ktorá odkazuje k prvému a druhému kroku analytickej stratégie, ktorú sme načrtli vyššie. Cieľom je deskriptívna analýza hodnôt hlavných ukazovateľov a identifikácia miest s najviac rizikovým profilom. Text kapitoly je členený do štyroch častí. Prvé tri zodpovedajú trom tematickým oblastiam, ktoré indikátory pokrývajú (príjmová chudoba, materiálna deprivácia, sociálne vylúčenie). Vo štvrtnej časti prinášame syntézu a prepojenie získaných poznatkov.

Pri analýze mestskej chudoby vystáva otázka, akým spôsobom narábať s dvoma najväčšími mestami Slovenska – s Bratislavou a Košicami. Vypočítanie priemerných ukazovateľov za všetky mestské časti by podľa nás zakrylo rozdiely, ktoré sa v Bratislave či Košiciach môžu vyskytovať a ktoré môžu nadobúdať aj interpretačne zaujímavé veľkosti. Na strane druhej, ak by sme šli až na úroveň mestských častí, stratila by sa perspektív celku. Preto sme sa v prípade Bratislavy a Košíc sledovať úroveň okresov.

3.1 Príjmová chudoba

Slovenské mestá vykazujú výraznú variabilitu v zastúpení poberateľov dávky v hmotnej núdzi na populácii vo veku 15 – 64 rokov, ktorú graficky znázorňuje Mapa č.1 na jednej z nasledujúcich strán. Podiel poberateľov dávky sa v mestách pohybuje od 0,3 % do 13 %. V priemere, poberatelia dávky v hmotnej núdzi predstavujú 3 % danej vekovej kategórie. Tri štvrtiny slovenských miest vykazujú podiel nižší než 3,6 %.

Ako ukazuje Tabuľka č. 3, poberanie dávok je najfrekvencovanejšie v mestách Košického a Banskobystrického kraja. Najvyšší podiel vykazuje Kráľovský Chlmec, kde podiel poberateľov dávky v hmotnej núdzi predstavuje 13 %. Za ním nasledujú dve mestá z Banskobystrického kraja – Jelšava s 12 % a Tornaľa s 11 %. Približne každá desiatka osoba vo veku 15 – 64 rokov je poberateľom dávky v Dobšinej.

Mestá s najnižším výskytom poberateľov dávok (viď Tabuľka č. 4) sú geograficky situované inde – na západnom Slovensku. Potvrďuje to aj pohľad do Mapy č. 1, kde mestá s nižším zastúpením chudobnej populácie tvoria viac menej súvislé pásмо tiahnuce sa v pravej časti obrázku. Okrem samotnej Bratislavy sa do desiatky najmenej rizikových miest zaradila Nemšová (0,39 %), Stupava (0,56 %), Rajec (0,62 %), Senec (0,62 %) a Malacky (0,67 %). Dominuje tu Bratislavský kraj, po jednom zastúpení tu má Žilinský a Trenčiansky kraj. Pozornosť si zaslúži markantný rozdiel v zastúpení chudobnej populácie medzi mestami z oboch kategórií. V priemere, rozdiel predstavuje takmer deväť percentuálnych bodov.

Tabuľka 3: Desať miest s najvyšším podielom počtu poberateľov dávky v hmotnej núdzi v populácii vo veku 15 – 64 rokov (%)

Poradie	Mesto	Kraj	Hodnota ukazovateľa (%)
1.	Kráľovský Chlmec	Košický	13,0
2.	Jelšava	Banskobystrický	11,9
3.	Tornaľa	Banskobystrický	10,6
4.	Dobšiná	Košický	9,5
5.	Čierna nad Tisou	Košický	9,0
6.	Filákov	Banskobystrický	8,7
7.	Modrý Kameň	Banskobystrický	8,1
8.	Veľké Kapušany	Košický	7,5
9.	Sobrance	Košický	7,2
10.	Poltár	Banskobystrický	7,1

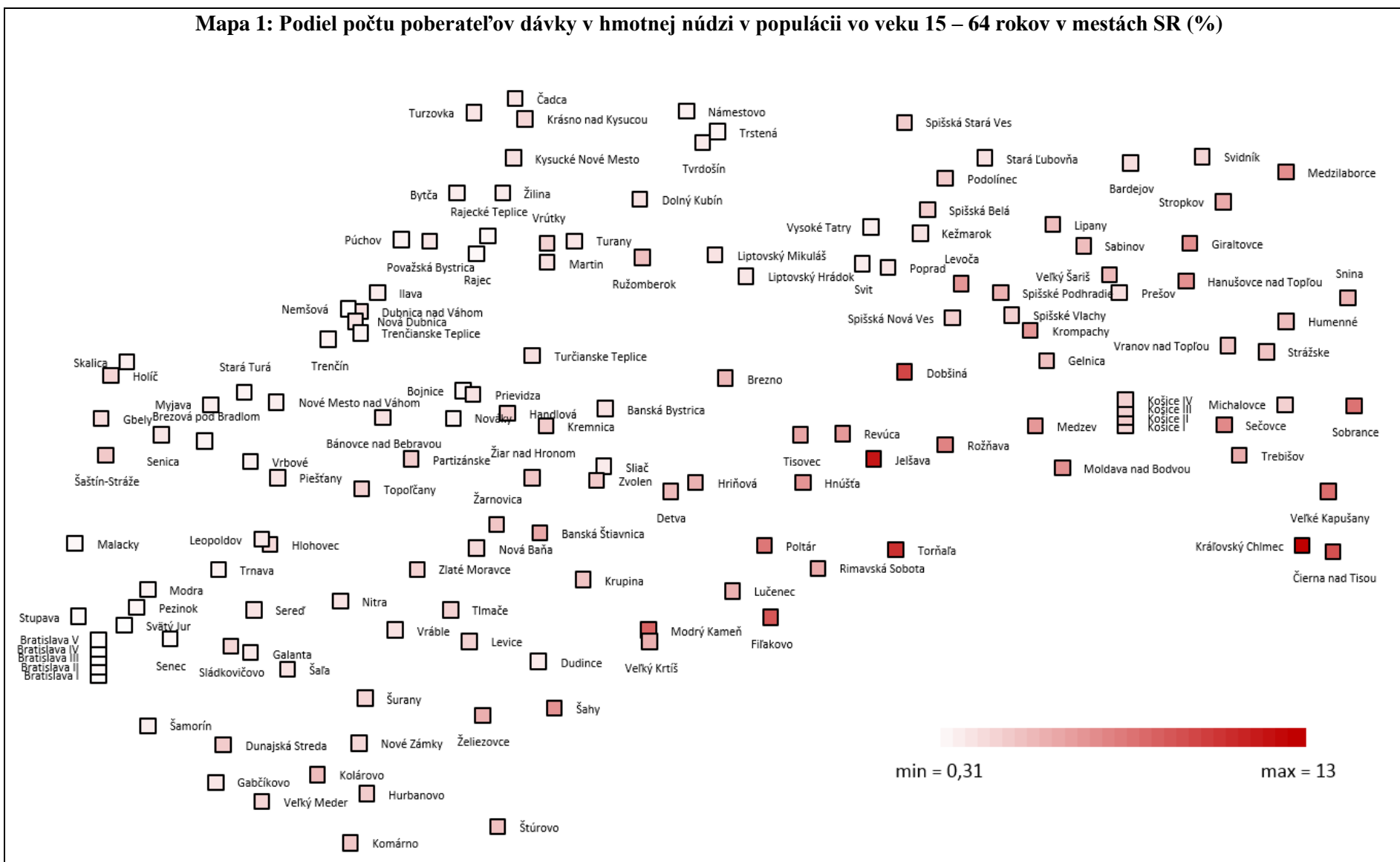
Zdroj: autori

Tabuľka 4: Desať miest s najnižším podielom počtu poberateľov dávky v hmotnej núdzi v populácii vo veku 15 – 64 rokov (%)

Poradie	Mesto	Kraj	Hodnota ukazovateľa (%)
1.	Bratislava IV (okres)	Bratislavský	0,31
2.	Nemšová	Trenčiansky	0,39
3.	Bratislava V (okres)	Bratislavský	0,41
4.	Bratislava III (okres)	Bratislavský	0,43
5.	Bratislava I (okres)	Bratislavský	0,54
6.	Stupava	Bratislavský	0,56
7.	Rajec	Žilinský	0,62
8.	Senec	Bratislavský	0,62
9.	Bratislava II (okres)	Bratislavský	0,67
10.	Malacky	Bratislavský	0,67

Zdroj: autori

Mapa 1: Podiel počtu poberateľov dávky v hmotnej núdzi v populácii vo veku 15 – 64 rokov v mestách SR (%)

Negatívne dôsledky chudoby sa zintenzívňujú v dlhšom časovom horizonte. Pretrvávanie nepriaznivej finančnej situácie môže s veľkou pravdepodobnosťou viesť ku kumulácii sociálnych problémov a k prehĺbeniu nezvratných devastačných dopadov. Časový aspekt chudoby zachytáva indikátor „podiel počtu dlhodobých poberateľov dávky v hmotnej núdzi na celkovom počte poberateľov“. Odkazuje k tomu, aká časť osôb nachádzajúcich sa v situácii odkázanosti na záchranú sociálnu sieť zotráva v danom stave dlhšie ako jeden rok, čo predstavuje hraničnú životnú skúsenosť. Pre mestá znamená výrazná prítomnosť takéhoto fenoménu veľkú výzvu, nakoľko kumulácia sociálnych problémov si vyžaduje cielenie na viacero aspektov životných podmienok súčasne.

Podiel dlhodobých poberateľov v mestách kolíše medzi 44 % a 100 %. Viac ako 90 % dlhodobých poberateľov z celkového počtu poberateľov dávok majú len tri mestá na Slovensku. Podiel na úrovni troch štvrtín a viac má však už približne polovica miest. Tomu zodpovedá aj skutočnosť, že priemerná hodnota za všetky mestá na Slovensku bola na úrovni 74,9 %.

Tak ako v predchádzajúcom prípade aj teraz ponúkame dve tabuľky, ktoré zobrazujú desať slovenských miest s najvyšším (Tabuľka č. 5) a najnižším podielom dlhodobých poberateľov (Tabuľka č. 6). Na prvom mieste sa nachádza Svätý Jur, v ktorom všetci poberatelia dávky v hmotnej núdzi zotrávajú v systéme viac než rok. Vzhľadom k tomu, že ide o malé mesto v tesnej blízkosti Bratislavy, je to prekvapivá informácia. Avšak len dovedy, kým nezistíme, že ide celkovo o 12 osôb, čo zásadným spôsobom otupuje ostrosť problémov, naznačených hodnotou indikátora v Tabuľke č. 5. Je pozoruhodné, že medzi desiatimi mestami s najčastejším výskytom pretrvávajúcej chudoby nájdeme len malé mestá, respektíve mestá s veľmi malým a malým počtom obyvateľov. Dominujú im pritom mestá z Nitrianskeho kraja, ktoré sú si navyše priestorovo blízke a vytvárajú ľahko identifikovateľný geografický zhluk (viď Mapu č. 2).

Tabuľka 5: Desať miest s najvyšším podielom počtu dlhodobých poberateľov dávky v hmotnej núdzi na celkovom počte poberateľov (%)

Poradie	Mesto	Kraj	Hodnota ukazovateľa (%)
1.	Svätý Jur	Bratislavský	100,0
2.	Trenčianske Teplice	Trenčiansky	95,8
3.	Rajecké Teplice	Žilinský	93,3
4.	Modrý Kameň	Banskobystrický	86,5
5.	Veľký Šariš	Prešovský	86,3
6.	Hurbanovo	Nitriansky	85,9
7.	Želiezovce	Nitriansky	84,6
8.	Kolárovo	Nitriansky	84,4
9.	Štúrovo	Nitriansky	83,7
10.	Šurany	Nitriansky	83,5

Zdroj: autori

Tabuľka 6: Desať miest s najnižším podielom počtu dlhodobých poberateľov dávky v hmotnej núdzi na celkovom počte poberateľov (%)

Poradie	Mesto	Kraj	Hodnota ukazovateľa (%)
1.	Rajec	Žilinský	44,4
2.	Brezová pod Bradlom	Trenčiansky	50,0
3.	Spišská Stará Ves	Prešovský	53,2
4.	Trstená	Žilinský	53,3
5.	Modra	Bratislavský	56,7
6.	Tvrdošín	Žilinský	58,7
7.	Malacky	Bratislavský	60,0
8.	Sliač	Banskobystrický	60,0
9.	Bardejov	Prešovský	60,7
10.	Námestovo	Žilinský	63,3

Zdroj: autori

Mieru aktivizácie chudobnej populácie meriame prostredníctvom výskytu poberania aktivačného príspevku. Dôležitosť aktivačného príspevku sa zvykne zdôrazňovať tým, že predstavuje dvojaký benefit. Zvyšuje sa ním celková suma príjmov pre domácnosť, ktorú dostáva zo systému pomoci v hmotnej núdzi, a zároveň, participáciou na aktivačných opatreniach sa zlepšujú vyhliadky na trhu práce. Kým prvé tvrdenie možno akceptovať bez problémov, druhé možno do určitej miery spochybnit'. Ukazuje sa, že povaha aktivačných prác nemá tak silný potenciál zvýšiť zamestnateľnosť chudobnej populácie, ako sa doteraz predpokladalo. Bez ohľadu na to, vysoká miera poberania aktivačného príspevku v mestách poukazuje na pozitívny trend v boji proti chudobe. Či už ju interpretujeme ako zvyšovanie príjmov chudobnej populácie alebo ako aktivizáciu s cieľom prekonať nepriaznivú životnú situáciu.

V slovenských mestách poberá aktivačný príspevok v priemere 23,6 % poberateľov dávky v hmotnej núdzi. Existujú tu však veľmi veľké rozdiely: nájdeme mestá, kde sa aktivačný príspevok nevyužíva vôbec, ako aj mestá, kde ho poberá 90 % osôb. Vysoká miera poberania je však skôr zriedkavosťou. V troch štvrtinách slovenských miest využíva aktivačný príspevok menej než 34 % oprávnených osôb. Viac ako polovica poberateľov zapojených do aktivačných opatrení nájdeme len v 12 % miest.

Medzi desiatimi slovenskými mestami s najvyšším zastúpením aktivačného príspevku nájdeme mestá z Banskobystrického, Košického a Prešovského kraja. Najúspešnejším mestom v tomto ohľade je Stropkov, kde aktivačný príspevok poberá 90 % osôb poberajúcich dávku v hmotnej núdzi. Jeho úspešnosť podtrhuje fakt, že medzi ním a Lipanmi, mestom s druhým najvyšším podielom, je rozdiel osemnásť percentuálnych bodov. Viac ako 70 % poberateľov aktivačného príspevku nájdeme aj v treťom meste – v Tisovci. Medzi mestami dominujú malé mestá s 1 500 do 8 000 obyvateľov. Výnimkou sú Stropkov a Sabinov s viac ako 10 000 obyvateľmi. V prvej desiatke miest podľa miery aktivizácie nájdeme mestá s vysokým i nízkym podielom chudobnej populácie (poberateľov dávky v hmotnej núdzi). Príkladom je Stropkov, ktorý kombinuje vysokú mieru aktivizácie s celkovo veľmi nízkym zastúpením cieľovej skupiny (poberatelia dávky predstavujú 4,5 % populácie vo veku 15-64 rokov). To isté platí o Tisovci, Lipanoch a Gelnici. Oproti tomu, Kráľovský Chlmec sa vyznačuje vysokou mierou aktivizácie, ktorá je realizovaná na výrazne viac zastúpenej cieľovej skupine (poberatelia dávky tvoria 13 % populácie vo veku 15-64 rokov), podobne ako v Modrom Kameni či Jelšave. Ukazuje sa teda, že to, či cieľová skupina je v meste zastúpená výrazne alebo slabo, nezohráva dôležitú rolu v jej aktivizácii. Dobre ju zvládajú mestá z jednej i druhej kategórie.

V skupine desiatich miest s najnižšou mierou aktivizácie nájdeme zastúpené jednotlivé časti Bratislavy a potom opäť skôr mestá s menším počtom obyvateľov. Vo väčšine prípadov ide o mestá s veľmi nízkym zastúpením chudobnej populácie. V Brezovej pod Bradlom, kde sa neaktivizuje žiaden z poberateľov dávky, predstavuje podiel poberateľov na populácii vo veku 15-64 rokov 0,94 %. V Trenčianskych Tepliciach je to 0,85 %, v Senci dokonca len 0,62 %. Podobnú situáciu nájdeme aj v Malackách (0,67 %).

Tabuľka 7: Desat' miest s najvyšším podielom počtu poberateľov aktivačného príspevku na počte všetkých poberateľov dávky v hmotnej núdzi (%)

Poradie	Mesto	Kraj	Hodnota ukazovateľa (%)
1.	Stropkov	Prešovský	90,3
2.	Lipany	Prešovský	72,4
3.	Tisovec	Banskobystrický	70,7
4.	Kráľovský Chlmec	Košický	67,9
5.	Košice-okolie	Košický	65,6
6.	Modrý Kameň	Banskobystrický	65,2
7.	Gelnica	Košický	63,0
8.	Jelšava	Banskobystrický	62,2
9.	Sabinov	Prešovský	60,6
10.	Giraltovce	Prešovský	60,2

Zdroj: autori

Tabuľka 8: Desat' miest s najnižším podielom počtu poberateľov aktivačného príspevku na počte všetkých poberateľov dávky v hmotnej núdzi (%)

Poradie	Mesto	Kraj	Hodnota ukazovateľa (%)
1.	Bratislava II	Bratislavský	0,0
2.	Brezová pod Bradlom	Trenčiansky	0,0
3.	Trenčianske Teplice	Trenčiansky	0,0
4.	Bratislava II	Bratislavský	0,5
5.	Bratislava V	Bratislavský	0,6
6.	Bratislava I	Bratislavský	0,7
7.	Bratislava IV	Bratislavský	1,0
8.	Senec	Bratislavský	1,2
9.	Sládkovičovo	Trnavský	1,2
10.	Malacky	Bratislavský	1,3

Zdroj: autori

3.2 Materiálna deprivácia

Materiálnu depriváciu vzťahujeme k podmienkam bývania – k jeho kvalite a meriame ju prostredníctvom troch ukazovateľov: vysoká hustota obývanosti (preľudnenosť) obydli, absencia sprchy alebo vane a absencia splachovacieho WC. Predpokladáme, že tieto skutočnosti sú korelátmi príjmovej chudoby, k čomu nás vedú zistenia z predchádzajúcich výskumov (napr. Gerbery, 2012).

Za preľudnené považujeme také obydlie, v ktorom na jednu osobu pripadá menej než 0,5 obytnej miestnosti. Hodnota indikátora potom odkazuje k podielu počtu bytov s takouto dispozíciou na celkovom počte konvenčných bytov. V slovenských mestách sa vyskytuje v priemere 4,6 % bytov, kde na jednu osobu pripadá menej než 0,5 obytnej miestnosti. Tento podiel variuje od 1,2 % po 14,3 %. V polovici miest je podiel preľudnených bytov nižší ako 4,9 % (v druhej polovici dosahuje hodnotu 4,9 % a viac). Viac ako 10 % preľudnených bytov vykazujú len tri mestá na Slovensku.

Možno trochu prekvapujúco, ale najvyšší podiel bytov, kde na jednu osobu pripadá menej ako 0,5 obytnej izby, nenájdeme vo veľkých mestách. V desiatke miest s najvyšším zastúpením takýchto obydli sa nachádzajú najmä malé mestá. Najvyšší podiel - nad 10 % - vykazujú Dobšiná, Jelšava a Hanušovce nad Topľou. Vysoký podiel, presahujúci 8,5 %, nájdeme aj vo zvyšných mestách, ktoré sa nachádzajú výhradne v Prešovskom a Košickom kraji. Popri desiatich mestách uvedených v tabuľke je na Slovensku ešte ďalších šesť miest, kde je podiel preľudnených bytov vyšší ako 8 %. Sedempercentným a vyšším podielom disponuje 15 % miest. Geografické rozloženie vizualizuje Mapa č.3. Vidno, že materiálna deprivácia vo forme preľudnených obydli je záležitosťou najmä severovýchodnej časti Slovenska.

Tabuľka 9: Desať miest s najvyšším podielom bytov s menej než 0,5 obytnej miestnosti na osobu (%)

Poradie	Mesto	Kraj	Hodnota ukazovateľa (%)
1.	Dobšiná	Košický	14,3
2.	Jelšava	Banskobystrický	12,9
3.	Hanušovce nad Topľou	Prešovský	11,5
4.	Lipany	Prešovský	9,9
5.	Giraltovce	Prešovský	9,8
6.	Moldava nad Bodvou	Košický	9,8
7.	Sabinov	Prešovský	9,8
8.	Podolíneec	Prešovský	9,7
9.	Krompachy	Košický	8,9
10.	Stropkov	Prešovský	8,9

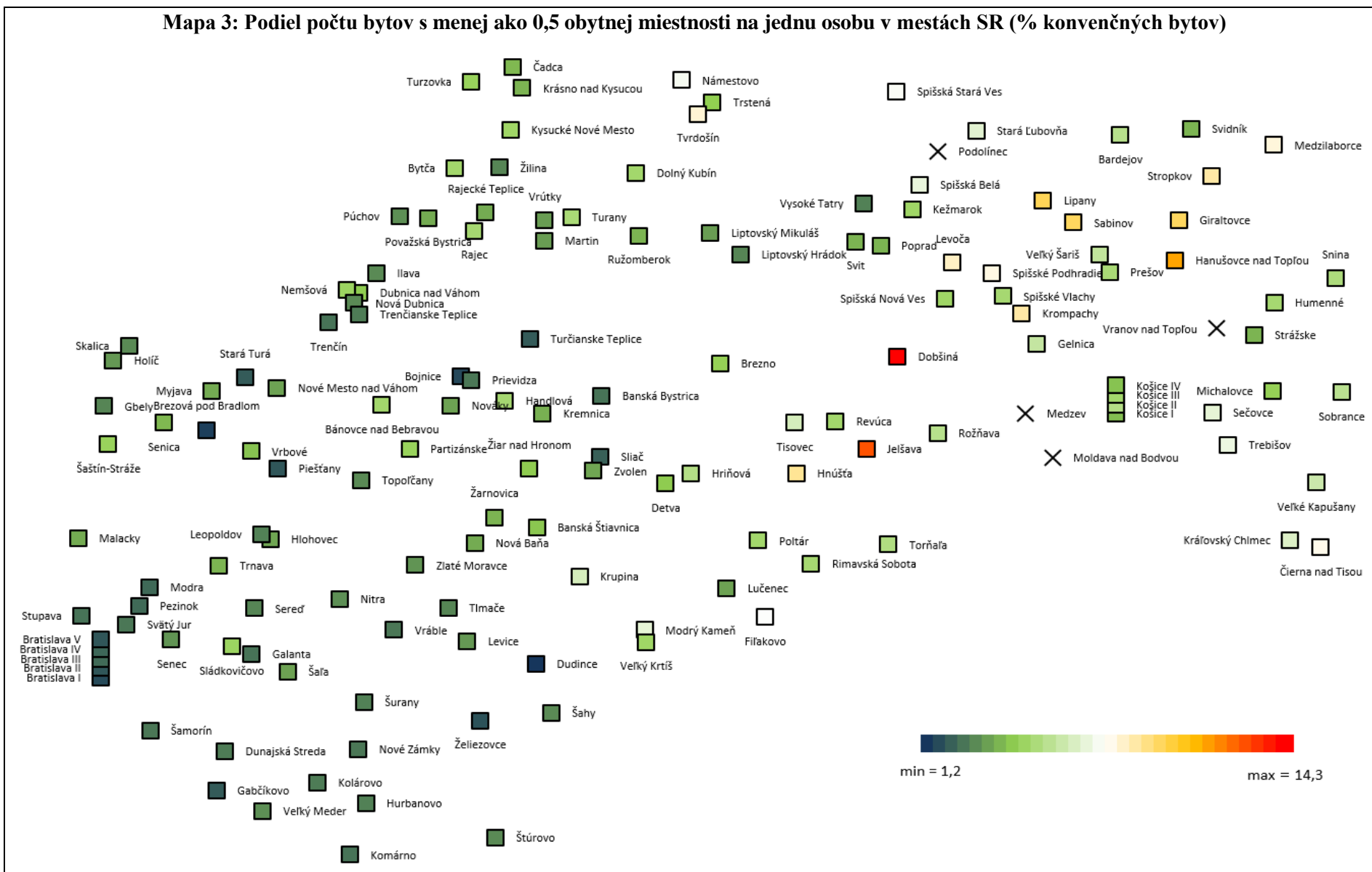
Zdroj: autori

Tabuľka 10: Desať miest s najnižším podielom bytov s menej než 0,5 obytnej miestnosti na osobu (%)

Poradie	Mesto	Kraj	Hodnota ukazovateľa (%)
1.	Dudince	Banskobystrický	1,2
2.	Brezová pod Bradlom	Trenčiansky	1,4
3.	Bojnice	Trenčiansky	1,6
4.	Bratislava I	Bratislavský	1,7
5.	Želiezovce	Nitriansky	1,9
6.	Bratislava II	Bratislavský	1,9
7.	Bratislava V	Bratislavský	1,9
8.	Stará Turá	Trenčiansky	2,0
9.	Modra	Bratislavský	2,3
10.	Pezinok	Bratislavský	2,3

Zdroj: autori

Mapa 3: Podiel počtu bytov s menej ako 0,5 obytnej miestnosti na jednu osobu v mestách SR (% konvenčných bytov)

Materiálna deprivácia vo forme absencie základnej infraštruktúry týkajúcej sa hygieny možno považovať za extrémnu formu deprivácie, ktorá má fatálne dopady na kvalitu životných podmienok, zdravie, ako aj vyhliadky na trhu práce a možnosti sociálnej integrácie. Keďže oba indikátory, ktoré túto oblasť pokrývajú, spolu úzko súvisia, v nasledujúcej časti textu ich budeme interpretovať spolu.

Výskyt uvedených foriem deprivácie je vo všeobecnosti na Slovensku nízky. Byty bez vane alebo sprchy predstavujú v priemere 1,4 % a byty bez splachovacieho WC tvoria 2 % bytov v slovenských mestách. Za týmito nízkymi hodnotami sa však skrýva výrazná variabilita. Najvyšší podiel bytov bez vane alebo sprchy nájdeme v meste Modrý Kameň, kde predstavujú až 14 %, čo je desaťnásobne vyššia hodnota než je priemer za všetky mestá na Slovensku. Zároveň, v Modrom Kameni nájdeme aj najvyšší podiel bytov bez splachovacieho WC. Ten predstavuje neuveriteľných 23 %. Dávame do pozornosti, že Modrý Kameň patrí vo výskyte rizikových javov takmer vždy do prvej desiatky, ako to dokumentujú Tabuľky č. 3, 5 a 7. To, že miery oboch foriem materiálnej deprivácie spolu súvisia, potvrdzuje podobnosť zoznamu desiatich miest s najvyšším podielom bytov bez vane alebo sprchy a zoznamu desiatich miest s najvyšším podielom bytov bez splachovacieho WC. Na oboch zoznamoch (Tabuľka č. 11 a Tabuľka č. 13) sa popri Modrom Kameni objavujú ešte štyri mestá - Krompachy, Jelšava, Sládkovičovo, Šaštín-Stráže. Ďalšie mestá, ktoré patria medzi desať „najhorších“ len v jednej z dvoch oblastí (teda, nachádzajú sa len v Tabuľke č. 11 alebo č.13), vykazujú v tej druhej vždy vyššie hodnoty než je priemer za SR.

Súvislosť medzi oboma formami deprivácie sa objavuje aj vtedy, keď berieme do úvahy všetky mestá. Potvrdzujú to hodnoty rôznych korelačných koeficientov, ktoré dosahujú veľmi vysoké hodnoty ($> 0,88$).

Pozitívnu správou je, že viac než polovica miest na Slovensku sa môže pochváliť veľmi nízkou mierou deprivácie. Podiel bytov bez vane a sprchy na úrovni 1 % z celkového počtu bytov alebo menej vykazuje 52 % miest. Podiel bytov bez splachovacieho WC na úrovni 1 % z celkového počtu bytov alebo má 48 % miest. V približne 70 % miest zastúpenie takýchto bytov neprekračuje dve percentá.

Tabuľka 11: Desať miest s najvyšším podielom bytov bez vane alebo sprchy (%)

Poradie	Mesto	Kraj	Hodnota ukazovateľa (%)
1.	Modrý Kameň	Banskobystrický	14,4
2.	Krompachy	Košický	6,1
3.	Jelšava	Banskobystrický	5,6
4.	Šaštín-Stráže	Trnavský	4,8
5.	Medzev	Košický	4,7
6.	Tisovec	Banskobystrický	4,6
7.	Košice-okolie	Košický	4,5
8.	Turzovka	Žilinský	4,3
9.	Sládkovičovo	Trnavský	4,2
10.	Spišské Vlachy	Košický	4,2

Zdroj: autori**Tabuľka 12: Desať miest s najnižším podielom bytov bez vane alebo sprchy (%)**

Poradie	Mesto	Kraj	Hodnota ukazovateľa (%)
1.	Svidník	Prešovský	0,1
2.	Veľký Krtíš	Banskobystrický	0,1
3.	Bánovce nad Bebravou	Trenčiansky	0,2
4.	Kežmarok	Prešovský	0,2
5.	Martin	Žilinský	0,2
6.	Námestovo	Žilinský	0,2
7.	Nová Dubnica	Trenčiansky	0,2
8.	Svit	Prešovský	0,2
9.	Šaľa	Nitriansky	0,2
10.	Tlmače	Nitriansky	0,2

Zdroj: autori

Tabuľka 13: Desať miest s najvyšším podielom bytov bez splachovacieho WC (%)

Poradie	Mesto	Kraj	Hodnota ukazovateľa (%)
1.	Modrý Kameň	Banskobystrický	23,0
2.	Košice-okolie	Košický	9,7
3.	Šaštín-Stráže	Trnavský	9,1
4.	Hriňová	Banskobystrický	7,7
5.	Jelšava	Banskobystrický	7,0
6.	Kolárovo	Nitriansky	6,2
7.	Tornaľa	Banskobystrický	6,2
8.	Sládkovičovo	Trnavský	6,1
9.	Krompachy	Košický	5,7
10.	Hurbanovo	Nitriansky	5,6

Zdroj: autori**Tabuľka 14: Desať miest s najnižším podielom bytov bez splachovacieho WC (%)**

Poradie	Mesto	Kraj	Hodnota ukazovateľa (%)
1.	Bratislava V	Bratislavský	0,1
2.	Svidník	Prešovský	0,1
3.	Svit	Prešovský	0,1
4.	Trenčianske Teplice	Trenčiansky	0,1
5.	Veľký Krtíš	Banskobystrický	0,1
6.	Bojnice	Trenčiansky	0,2
7.	Bratislava II	Bratislavský	0,2
8.	Bratislava III	Bratislavský	0,2
9.	Bratislava IV	Bratislavský	0,2
10.	Košice II	Košický	0,2

Zdroj: autori

3.3 Sociálne vylúčenie

Údaje o počte ľudí bez domova, ktoré pochádzajú zo Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011, môžu napomôcť dokresliť kontext mestskej chudoby. V priemere žije v mestách 0,6 % ľudí bez domova. Na Slovensku sú však aj mestá, kde podiel ľudí bez domova túto hodnotu niekoľkonásobne prekračuje. Týka sa to najmä miest uvedených v Tabuľke č. 15.¹⁵ Najvyšší podiel ľudí bez domova majú Krompachy. Takmer osempočetná prítomnosť ľudí bez domova je v podmienkach Slovenska veľmi vysoká a – vzhľadom na charakter mesta – veľmi zarážajúca. To isté platí aj o ďalších mestách, medzi ktorými nefiguruje ani jedno krajské mesto, ktoré sú prirodzenými spádovými oblasťami pre ľudí bez domova. Spolu s neprítomnosťou Bratislavy a Košíc to posilňuje skepticizmus voči údajom zo Sčítania (resp. voči konceptu sekundárneho bezdomovectva, ktorý v ňom bol použitý). Napriek tomu možno uvedené informácie využiť. Aj sekundárne bezdomovectvo má svoju vypovedaciu hodnotu keďže indikuje veľkosť populácie, ktorá je v riziku dlhodobej straty strechy nad hlavou. V tomto kontexte je treba pozornosť venovať fakt, že ľudia bez domova žijú najčastejšie v menších mestách. Na druhej strane, takmer 60 % miest na Slovensku sa s problémom bezdomovectva nemusí potýkať vôbec. Ľudia bez domova predstavujú menej než jedno percento v troch štvrtinách miest.

Tabuľka 15: Desať miest s najvyšším podielom počtu ľudí bez domova na celkovom počte obyvateľov (%)

Poradie	Mesto	Kraj	Hodnota ukazovateľa (%)
1.	Krompachy	Košický	7,7
2.	Dobšiná	Košický	5,7
3.	Handlová	Trenčiansky	4,7
4.	Holíč	Trnavský	3,6
5.	Prievidza	Trenčiansky	3,3
6.	Komárno	Nitriansky	3,2
7.	Galanta	Trnavský	3,1
8.	Levoča	Prešovský	3,0
9.	Kolárovo	Nitriansky	2,9
10.	Dubnica nad Váhom	Trenčiansky	2,8

Zdroj: autori

¹⁵ Tabuľku desiatich miest s najnižšími hodnotami neuvádzame, nakoľko by šlo o mestá, v ktorých nežijú žiadni ľudia bez domova. Platí to aj pre ukazovateľ „prítomnosť marginalizovaných rómskych komunít“.

Prítomnosť separovaných a segregovaných marginalizovaných osídlení indikuje potrebu multi-sektorových, vzájomne prepojených politík. Žiaden iný ukazovateľ z našej zostavy neindikuje tak silno dopyt po verejno-politických opatreniach proti chudobe na lokálnej úrovni. Na Slovensku máme šesť miest, ktoré majú vo svojej blízkosti najmenej tri slabo integrované marginalizované osídlenia. Najviac ich má Hnúšťa v Banskobystrickom kraji. Do Tabuľky č.16 sa zmestili aj mestá s dvoma osídleniami. Ich počet je v skutočnosti oveľa vyšší (19 miest). 55 % miest na Slovensku nemá vo svojej blízkosti žiadnu separovanú ani segregovanú osadu. Výzvy spojené s prítomnosťou takýchto lokalít sa týkajú viac rurálneho než urbánneho prostredia.

Tabuľka 16: Desať miest s najvyšším počtom separovaných a segregovaných marginalizovaných rómskych osídlení

Poradie	Mesto	Kraj	Hodnota ukazovateľa (počet)
1.	Hnúšťa	Banskobystrický	5
2.	Košice-okolie	Košický	4
3.	Galanta	Trnavský	3
4.	Moldava nad Bodvou	Košický	3
5.	Stropkov	Prešovský	3
6.	Spišská Nová Ves	Košický	3
7.	Krompachy	Košický	2
8.	Komárno	Nitriansky	2
9.	Šurany	Nitriansky	2
10.	Kráľovský Chlmec	Košický	2

Zdroj: autori

3.4 Zhrnutie

Deskriptívna analýza indikátorov mestskej chudoby vychádzala z analýzy distribúcie ich hodnôt, pričom pozornosť bola venovaná najmä koncom tejto distribúcie. Konkrétne, desiatim mestám s najvyššími hodnotami a desiatim mestám s najnižšími hodnotami. Ukázalo sa, že viaceré mesta vykazujú nepriaznivú situáciu na niekoľkých dimenziách súčasne. Mestá, v ktorých sa kumulujú viaceré sociálne problémy, sa nachádzajú najmä na strednom a východnom Slovensku. Kombinuje sa v nich prítomnosť dlhodobého zotrvávania v sociálnom systéme, vysoké miery deprivácie v oblasti bývania a prítomnosť marginalizovaných rómskych osídlení.

Aby sme vedeli identifikovať mestá, v ktorých dochádza ku kumulácii sociálnych problémov, budeme si všimáť, ktoré mestá patria z hľadiska vybraných ukazovateľov do kategórie

s najmenej priaznivými hodnotami. Na tento účel využijeme takzvané kvintily - štatistické charakteristiky rozdelenia hodnôt, ktoré rozdeľujú rad hodnôt do piatich rovnako veľkých skupín. V prvom kvintile sa nachádza pätina (20 %) prípadov (v našom prípade miest) s najnižšími hodnotami daného ukazovateľa, v druhom kvintile ďalších 20 % prípadov s vyššími hodnotami a takto postupne ďalej. V piatom kvintile sa nachádza 20 % prípadov s najvyššími hodnotami. A práve piaty kvintil bude v centre našej pozornosti. Zaujímá nás, ktoré mestá sa nachádzajú v piatom kvintile rozdelenia hodnôt viacerých ukazovateľov súčasne. Teda, ktoré mestá vykazujú najhoršie¹⁶ hodnoty.

Pre popis kumulácie sociálnych problémov sme zoznamu indikátorov mestskej chudoby vybrali päť ukazovateľov (viď Tabuľka č. 17). Do analýzy sme nezaradili podiel počtu ľudí bez domova a počet separovaných osídlení marginalizovaných rómskych komunít, pretože vzhľadom k výraznému nerovnomernému rozdeleniu ich hodnôt nemala konštrukcia kvintilov zmysel. Ďalej sme z tejto analýzy vyradili aj podiel poberateľov aktivačného príspevku, ktorý má - na rozdiel od vybraných ukazovateľov - špecifickú interpretáciu.

Tabuľka 17 prináša niekoľko informácií. Po prvé, obsahuje tri mestá, ktoré patria do najrizikovejšej kategórie z hľadiska všetkých piatich indikátorov: Modrý Kameň (Banskobystrický kraj), Tisovec (Banskobystrický kraj) a Sečovce (Košický kraj). Potom nasleduje sedem miest, ktoré prináležia do najrizikovejšej kategórie v štyroch oblastiach a len v jednej vykazujú o niečo priaznivejšiu situáciu. Tornaľa v Košickom kraji sa nachádza v skupine miest s najvyššími hodnotami z hľadiska podielu poberateľov dávky v hmotnej núdzi, podielu dlhodobých poberateľov, podielu bytov bez splachovacieho WC a bez vane alebo sprchy. Podielom preľudnených bytov sa zaraduje do susediacej kategórie – štvrtého kvintilu. Mestá Hnúšťa, Jelšava (obe z Banskobystrického kraja) a okres Košice – okolie vykazujú najvyššie podiely poberateľov dávky v hmotnej núdzi a podielu deprivácie v oblasti bývania. Lepšie sú na tom v súvislosti so zastúpením dlhodobých poberateľov dávky v hmotnej núdzi. Trebišov a Medzev sú ďalšie mestá v Košickom kraji, v ktorých dochádza ku kumulácii viacerých problémov. Podobne ako Hnúšťa či Jelšava patria k mestám s najhoršou situáciou v oblasti deprivácie a poberania dávok, pričom podiel dlhodobých poberateľov je u nich nižší a zaradzuje ich do tretieho (stredného) kvintilu. Platí to aj o Krompachoch (opäť z Košického kraja), ktoré však z hľadiska podielu dlhodobých poberateľov dávky v hmotnej núdzi patria do 20 % miest s najnižšou hodnotou.

---

¹⁶ Vyššie hodnoty znamenajú z vecného hľadiska horšiu situáciu. Najvyššie hodnoty – hodnoty v piatom kvintile – indikujú najhoršiu situáciu vo zvolenej oblasti.

Tabuľka 17: Mestá čeliace veľmi nepriaznivej situácii vo viacerých oblastiach chudoby a sociálneho vylúčenia súčasne

	Podiel poberateľov DvHN	Podiel dlhodobých poberateľov DvHN	Podiel preľudnených bytov	Podiel bytov bez WC	Podiel bytov bez vane/ sprchy
Modrý Kameň	5. kvintil	5. kvintil	5. kvintil	5. kvintil	5. kvintil
Tisovec	5. kvintil	5. kvintil	5. kvintil	5. kvintil	5. kvintil
Sečovce	5. kvintil	5. kvintil	5. kvintil	5. kvintil	5. kvintil
Tornaľa	5. kvintil	5. kvintil	4. kvintil	5. kvintil	5. kvintil
Hnúšťa	5. kvintil	4. kvintil	5. kvintil	5. kvintil	5. kvintil
Jelšava	5. kvintil	4. kvintil	5. kvintil	5. kvintil	5. kvintil
Košice okolie	5. kvintil	4. kvintil	5. kvintil	5. kvintil	5. kvintil
Trebišov	5. kvintil	3. kvintil	5. kvintil	5. kvintil	5. kvintil
Medzev	5. kvintil	3. kvintil	5. kvintil	5. kvintil	5. kvintil
Krompachy	5. kvintil	1. kvintil	5. kvintil	5. kvintil	5. kvintil

Zdroj: autori

Vysvetlivky: DvHN = dávka v hmotnej núdzi

Podobný postup možno zvoliť pri identifikácii miest, v ktorých sa kombinujú pozitívne výsledky. S tým, že namiesto umiestnenia miest v piatom kvintile si budeme všimáť ich zaradenia do prvého kvintilu. Znamená to, že chceme identifikovať mestá, ktoré patria medzi mestá s najnižšími hodnotami sledovaných ukazovateľov. Ako ukazuje tabuľka 18, s výnimkou jedného mesta (Poprad) sa lokácia v tomto prípade presúva na západ a na juh Slovenska. Bratislava 4 je jediný mestský priestor, ktorý patrí do najmenej rizikovej kategórie vo všetkých sledovaných oblastiach. Podobne je na tom aj Šamorín, ktorého celkovú kondíciu zhoršuje vyšší podiel dlhodobých poberateľov dávky v hmotnej núdzi. Podobne je na tom aj Bratislava 2. Námestovo taktiež vykazuje najnižšie hodnoty v štyroch oblastiach, avšak potýka sa s veľmi vysokým podielom preľudnených bytov. V ďalších šiestich mestách nájdeme rôzne varianty tej istej základnej kombinácie – mestá patria do najmenej rizikovej kategórie z hľadiska troch indikátorov. Hodnoty ostatných dvoch ukazovateľov sú však vyššie a odkazujú k horšej situácii.

Tabuľka 18: Mestá vykazujúce veľmi priaznivú situáciu vo viacerých oblastiach chudoby a sociálneho vylúčenia súčasne

	Podiel poberateľov DvHN	Podiel dlhodobých poberateľov DvHN	Podiel preľudnených bytov	Podiel bytov bez WC	Podiel bytov bez vane/ sprchy
Bratislava 4	1. kvintil	1. kvintil	1. kvintil	1. kvintil	1. kvintil
Šamorín	1. kvintil	3. kvintil	1. kvintil	1. kvintil	1. kvintil
Bratislava 2	1. kvintil	4. kvintil	1. kvintil	1. kvintil	1. kvintil
Námestovo	1. kvintil	1. kvintil	5. kvintil	1. kvintil	1. kvintil
Modra	1. kvintil	1. kvintil	1. kvintil	4. kvintil	3. kvintil
Brezová pod Bradlom	1. kvintil	1. kvintil	1. kvintil	4. kvintil	4. kvintil
Banská Bystrica	2. kvintil	2. kvintil	1. kvintil	1. kvintil	1. kvintil
Poprad	2. kvintil	1. kvintil	3. kvintil	1. kvintil	1. kvintil
Rajec	1. kvintil	1. kvintil	4. kvintil	2. kvintil	1. kvintil
Trenčín	1. kvintil	5. kvintil	1. kvintil	1. kvintil	2. kvintil

Zdroj: autori

Vysvetlivky: DvHN = dávka v hmotnej núdzi

Súvislosť medzi hodnotami zvolených indikátorov - teda vysokú pravdepodobnosť výskytu nie jedného, ale viacerých problémov súčasne - potvrdzujú aj korelácie merané prostredníctvom Spearmanovho korelačného koeficientu rho, ktoré znázorňuje Tabuľka č.19. Veľmi vysoké korelácie možno sledovať medzi podielom bytov bez vane a bez WC (rho = 0,9). Znamená to, že výskyt jedného javu je s veľkou pravdepodobnosťou (pravidelnosťou) sprevádzaný výskytom druhého javu. Ak sa v meste vyskytuje vysoký podiel bytov, v ktorých nie je vaňa alebo sprcha, tak tam možno očakávať aj vysoký podiel bytov bez WC. Podobne, hoci v trochu slabšej podobe, to platí pre vzťah medzi podielom poberateľov dávky v hmotnej núdzi a podielom poberateľov aktivačného príspevku (rho = 0,7). Čo je z hľadiska lokálnych verejných politík zaujímavé, silnú koreláciu možno pozorovať aj medzi úrovňou odkázanosti na dávku v hmotnej núdzi a výskytom preľudnených bytov (rho = 0,6). Vecne zaujímavý a očakávaný je aj silný vzťah medzi prítomnosťou marginalizovaných lokalít a podielom poberateľov dávky v hmotnej núdzi (rho = 0,5).

Tabuľka 19: Matica korelácií medzi indikátormi mestskej chudoby (Spearmanov korelačný koeficient rho)

	I 1	I 2	I 3	I 4	I 5	I 6	I 7	I 8
I 1	X	0,3	0,7	0,6	0,4	0,5	0,1	0,5
I 2		X	0,2	-0,1	0,3	0,3	0,1	0,1
I 3			X	0,6	0,4	0,4	0,1	0,4
I 4				X	0,3	0,4	0,1	0,3
I 5					X	0,9	-0,02	0,2
I 6						X	0,01	0,02
I 7							X	0,05
I 8								X

Legenda:

I 1 = Podiel poberateľov dávky v hmotnej núdzi v populácii vo veku 15-64 rokov

I 2 = Podiel dlhodobých poberateľov v populácii poberateľov dávky v hmotnej núdzi

I 3 = Podiel poberateľov aktivačného príspevku v populácii poberateľov dávky v hmotnej núdzi

I 4 = Podiel preľudnených bytov

I 5 = Podiel bytov bez WC

I 6 = Podiel bytov bez vane

I 7 = Podiel ľudí bez domova v populácii mesta

I 8 = Počet marginalizovaných osídlení

4) KLASIFIKÁCIA MIEST Z HĽADISKA MESTKEJ CHUDOBY

Klasifikácia miest umožňuje získať ucelenejší a zároveň štrukturovanejší pohľad na mestskú chudobu na Slovensku. Netýka sa len miest s najvyššími alebo najnižšími hodnotami ukazovateľov ako tomu bolo v predchádzajúcich krokoch analýzy, ale zohľadňuje všetky mestá a rozdeľuje ich do skupín na základe podobnosti problémov, ktorým čelia. Klasifikáciu je možné realizovať viacerými spôsobmi. Povaha dát a ciele výskumnej správy dávajú do popredia ako jednu z možností tzv. zhlukovú (klastrovú) analýzu. Zhluková analýza je klasifikačná procedúra, ktoré zoskupuje príbuzné prípady do spoločných kategórií. Umožňuje identifikovať štruktúru dát na základe zvolených ukazovateľov, vytvárajúc kategórie, ktoré vykazujú vysokú mieru vnútornej homogenity a ktoré sa zároveň od seba navzájom odlišujú. Cieľom je teda rozdeliť mestá na Slovensku do niekoľkých skupín na základe ich vzájomnej podobnosti.

Box 1: Technická špecifikácia zvoleného postupu

Pre účely tejto analýzy využívame tzv. hierarchickú zhlukovú analýzu založenú na aglomeratívnom zhlukovaní. V rámci nej sa opierame o tzv. Wardovu metódu, ktorá ako kritérium pre zhlukovanie využíva súčet druhých mocnín odchýlok každého prípadu od ťažiska zhluku, do ktorého je zaradený. Teda, spájajú sa tie zhluky, v ktorých je prírastok celkového vnútroskupinového súčtu druhých mocnín odchýlok od skupinového priemeru minimálny (Řezánková, 2007). Vzhľadom k povahe dát sme za mieru podobnosti zvolili druhú mocninu euklidovskej vzdialenosti.

Mestá sme klasifikovali na základe kombinácie výsledkov v dvoch oblastiach: chudoby a demografie (kľúčový význam demografickej situácie ako determinanta rizikovosti mestského prostredia je podrobne popísaný v nasledujúcej kapitole). Do klastrovej analýzy vstupovali nasledujúce indikátory chudoby a indikátory demografickej situácie: podiel poberateľov dávky v hmotnej núdzi, podiel dlhodobých poberateľov dávky v hmotnej núdzi, podiel domácností bez vane alebo sprchy, podiel ľudí bez domova, počet segregovaných a separovaných marginalizovaných osídlení, podiel jednorodičovských domácností a podiel detí narodených mladým matkám. Spomedzi indikátorov chudoby sme do klastrovej analýzy nezaradili podiel domácností bez WC kvôli veľmi vysokej korelácii s podielom domácností bez vane (viď záver predchádzajúcej kapitoly). V takomto prípade možno z dvojice silno korelovaných premenných jednu vylúčiť. Z rovnakých dôvodov do analýzy nebol zaradený ani ukazovateľ podiel poberateľov aktivačného príspevku, ktorý vykazuje veľmi silnú koreláciu s podielom poberateľov dávky v hmotnej núdzi. Navyše, ako sme spomenuli v úvode, jeho interpretácia nemusí byť priamočiara, a preto proti jeho zaradeniu do analýzy možno namietajť aj z vecného hľadiska. Na druhej strane, v analýze je zahrnutý počet marginalizovaných rómskych osídlení, a to napriek relatívne silnej korelácii s počtom poberateľov dávok v hmotnej núdzi. Dôvodom jeho využitia v analýze je skutočnosť, že predstavuje teoreticky silný determinant závažnosti sociálnych problémov, ktorým mestá

musia čeliť. Jeho prítomnosť pri klasifikácii miest má preto opodstatnenie. Do analýzy sme zahrnuli aj dva demografické indikátory, ktoré podľa nás najlepšie zosobňujú existenciu rizikovej demografickej štruktúry. Za taký možno určite pokladať vysoký podiel jednorodičovských domácností – vzhľadom k celoslovenským údajom o vysokej miere ohrozenia rizikom chudoby, deprivácia a sociálneho vylúčenia tejto kategórie. Rovnako to platí aj pre podiel detí narodených mladým matkám.

Zhluková analýza je štatistická procedúra, ktorá má exploratívnu povahu. Umožňuje preskúmať štruktúry zvoleného súboru objektov. Ako taká, môže viesť k viacerým riešeniam. Pri jej realizácii sme na základe predbežných analýz pred-definovali maximálny počet riešení na sedem. Vzhľadom k výsledkom a empirickému rozloženiu miest do jednotlivých kategórií za vecne zmysluplnú interpretáciu považujeme riešenie, v ktorom sú mestá rozdelené do štyroch skupín/klastrov.

Na základe klastrovej analýzy teda klasifikujeme mestá Slovenskej republiky do štyroch skupín. V prvom klastri sa nachádza 44 miest, v druhom 11, tretí klaster je najpočetnejší - obsahuje 67 miest, do štvrtého klastra bolo zaradených 26 miest. Pripomíname, že tieto klastre nevznikli na základe jednotlivých ukazovateľov, ale sú výsledkom štatistickej procedúry, ktorá zohľadňuje kombináciu všetkých vybraných indikátorov. Ako ukazuje tabuľka 20, kde sú žltou farbou zvýraznené hodnoty nad priemerom za všetky mestá v SR, tieto klastre majú odlišné charakteristiky ohľadne chudoby a demografickej situácie zvyšujúcej rizikový profil mestskej populácie. Najmenej rizikové podmienky vykazuje druhý klaster. Naopak, ako najviac problematické sa ukazujú mestá v štvrtom a v prvom klastri.

V druhom - najmenej rizikovom - klastri nájdeme najnižší podiel poberateľov dávky v hmotnej núdzi a, čo je dôležité, aj najnižší podiel dlhodobých poberateľov tejto dávky. Znamená to, že výskyt priamych finančných problémov a od nich sa odvíjajúcich ťažkostí je v porovnaní s ostatnými kategóriami miest oveľa nižší (podiel dlhodobých poberateľov je tu nižší o viac než pätnásť percentuálnych bodov). Priaznivejšiu situáciu potvrdzuje aj nižší výskyt deprivácie v oblasti bývania, s výnimkou zastúpenia preľudnených obydľí (v tomto ohľade mestá v druhom klastri vykazujú výrazne vyššie hodnoty). Priemerné hodnoty ďalších dvoch kľúčových ukazovateľov – priemerný počet marginalizovaných rómskych komunít a podiel počtu bezdomovcov na počte obyvateľov – potvrdzujú špecifické postavenie druhého klastra ako najmenej rizikovej kategórie miest na Slovensku.

Na strane druhej, v štvrtom klastri možno nájsť najmenej priaznivé hodnoty takmer vo všetkých sledovaných oblastiach. Táto kategória miest je charakteristická najvyšším podielom poberateľov a druhým najvyšším podielom dlhodobých poberateľov dávky v hmotnej núdzi. Výskyt deprivovaných podmienok bývania a výskyt extrémne zraniteľných populácií (ľudí bez domova a marginalizovaných rómskych komunít) je tu výrazne častejší než v ostatných troch klastroch.

Klastre číslo jedna a tri stoja niekde medzi krajnými bodmi, vytýčenými druhým a štvrtým klastrom. Z hľadiska chudoby a sociálneho vylúčenia však prvý klaster predstavuje určite rizikovejšiu kategóriu. Podiel poberateľov dávky v hmotnej núdzi je síce na približne rovnakej úrovni ako v treťom klastri, avšak podiel dlhodobých poberateľov je signifikantne

vyšší – o deväť percentuálnych bodov. Častejší je aj výskyt deprivácie i prítomnosť zraniteľných skupín.

Tabuľka 20: Ukazovatele sociálnej a demografickej situácie pre identifikované klastre miest

	Prvý klaster (44 miest)	Druhý klaster (11 miest)	Tretí klaster (67 miest)	Štvrtý klaster (26 miest)
Podiel poberateľov DVHN počte obyvateľov vo veku 15-64 rokov (%)	2,3	1,5	2,2	6,4
Podiel dlhodobých poberateľov na celkovom počte poberateľov DvHN (%)	81,4	56,6	72,4	78,1
Podiel poberateľov aktivačného príspevku (%)	19,4	13,2	19,1	46,7
Podiel počtu bytov s menej než 0,5 obytnej miestnosti na obyvateľa na počte všetkých bytov (%)	3,6	5,1	4,1	7,5
Podiel počtu bytov bez splachovacieho WC na počte všetkých bytov (%)	2,2	1,3	1,3	3,9
Podiel počtu bytov bez vane alebo sprchy na počte všetkých bytov (%)	1,5	0,9	1,0	3,9
Podiel počtu ľudí bez domova na počte obyvateľov (%)	0,7	0,1	0,5	1,1
Priemerný počet separovaných a segregovaných osídlení marginalizovaných rómskych komunit	0,6	0,2	0,5	1,4
Podiel jednorodičovských domácností na celkovom počte domácností (%)	11,6	10,8	11,8	10,1
Podiel domácností so 6 a viac členmi na celkovom počte domácností (%)	4,7	7,9	4,5	7,2
Podiel osôb v poproduktívnom veku na celkovom počte obyvateľov (%)	12,7	10,5	12,2	10,6
Podiel detí narodených mimo manželstva (%)	39,5	31,9	40,6	57,4
Podiel detí narodených mladým matkám (%)	2,9	3,4	3,6	16,0

Zdroj: autori

Vysvetlivky: žltou farbou sú zvýraznené hodnoty, ktoré sú nad celkovým priemerom za všetky mestá SR

Pri porovnávaní výsledkov identifikovaných kategórií miest netreba zabúdať na demografické súvislosti, ktorých dôležitosť približuje nasledujúca kapitola. Netreba na to zabúdať preto, lebo aj v tomto ohľade možno pozorovať významné diferencie. V štvrtom klasteri sa v priemere až 16 % detí narodilo mladým matkám. Pre porovnanie, v ostatných klasteroch je to menej než štyri percentá. Podiel detí narodených mimo manželstva je tu taktiež vysoko nad hodnotami vo zvyšných kategóriách. Na druhej strane, zastúpenie jednorodičovských rodín je oproti očakávaniam nižšie, podobne ako podiel osôb v poproduktívnom veku. Kombinácia demografických podmienok v štvrtom klasteri však vytvára rizikové prostredie, v ktorom sa zvyšuje potencialita ohrozenia chudobou a sociálnym vylúčením. Demograficky najmenej

rizikový profil má druhý klaster: nájdeme tu nižší podiel detí narodených mladým matkám, nižší podiel detí narodených mimo manželstva, jednorodičovských domácností ako aj osôb v poproduktívnom veku.

Tabuľka č. 21 ponúka pohľad na rozdelenie miest do jednotlivých klastrov, a to aj s ich regionálnou príslušnosťou. Na prvý pohľad je zrejmé, že štvrtý klaster, ktorý vykazuje najrizikovejšie prostredie, je sýtený najmä mestami z Banskobystrického a Košického kraja. Tri kraje v ňom nemajú zastúpenie vôbec: Bratislavský, Trenčiansky a Žilinský. Druhý, najmenej rizikový klaster tvoria mestá najmä zo Žilinského, Prešovského a Bratislavského kraja. Všímať si len zastúpenie miest z rôznych krajov v rámci jednotlivých klastrov môže byť trochu máťúce, nakoľko sa tu môže prejavovať rôzna „sila“ krajov, v zmysle odlišného počtu miest. Preto je užitočné pozrieť sa i na to, aké je rozloženie miest do klastrov v rámci jednotlivých krajov (nejde teda o „čítanie“ stĺpcov tabuľky, ale jej riadkov). Dôležitá je informácia, ktoré regióny majú najvyšší podiel miest v štvrtom klasteri a druhom klasteri, ktoré predstavujú krajné body pomysleného kontinua. Ukazuje sa, že najvyšší podiel miest v „najhoršom“, štvrtom klasteri má Košický a Banskobystrický kraj. Spomedzi miest v Košickom kraji patrí do štvrtého klastra 43 % miest, spomedzi miest v Banskobystrickom kraji je to 38 % miest. Pre porovnanie, v Prešovskom kraji bolo do štvrtého klastra zaradených 21 % miest, v Nitrianskom kraji 14 % miest a v Trnavskom kraji 6 % miest. Najvyšší podiel v druhom klasteri majú mestá zo Žilinského kraja (21 %) a Bratislavského kraja (18%). Za nimi nasleduje Prešovský kraj s 13 % miest v druhom klasteri, Trenčiansky kraj s 5 % a Banskobystrický kraj so 4 % miest.

Tabuľka 21: Zaradenie miest do klastrov a ich regionálna príslušnosť

Prvý klaster	Druhý klaster	Tretí klaster	Štvrtý klaster
<u>Bratislavský kraj</u> (6) Bratislava 2 Bratislava 3 Bratislava 5 Pezinok Stupava Svätý Jur	<u>Bratislavský kraj</u> (2) Malacky Modra	<u>Bratislavský kraj</u> (3) Bratislava 1 Bratislava 4 Senec	<u>Bratislavský kraj</u> (0)
<u>Trnavský kraj</u> (4) Dunajská Streda Gabčíkovo Galanta Hlohovec	<u>Trnavský kraj</u> (0)	<u>Trnavský kraj</u> (12) Gbely Holíč Leopoldov Piešťany Senica Sereď Skalica Šamorín Šaštín – Stráže Trnava Veľký Meder Vrbové	<u>Trnavský kraj</u> (1) Sládkovičovo
<u>Nitriansky kraj</u> (8) Komárno Levice Nové Zámky Šaľa Štúrovo	<u>Nitriansky kraj</u> (0)	<u>Nitriansky kraj</u> (4) Nitra Tlmače Topoľčany Zlaté Moravce	<u>Nitriansky kraj</u> (2) Hurbanovo Kolárovo

Šurany Želiezovce Vráble			
<u>Trenčiansky kraj</u> (8) Bánovce nad Bebravou Bojnice Handlová Ilava Nemšová Trenčín Trenčianske Teplice Stará Turá	<u>Trenčiansky kraj</u> (1) Brezová pod Bradlom	<u>Trenčiansky kraj</u> (9) Dubnica nad Váhom Myjava Nová Dubnica Nováky Nové Mesto nad Váhom Partizánske Považská Bystrica Prievidza Púchov	<u>Trenčiansky kraj</u> (0)
<u>Žilinský kraj</u> (4) Krásno nad Kysucou Rajecké Teplice Ružomberok Turzovka	<u>Žilinský kraj</u> (4) Námestovo Trstená Tvrdošín Rajec	<u>Žilinský kraj</u> (11) Bytča Čadca Dolný Kubín Kysucké Nové Mesto Liptovský Hrádok Liptovský Mikuláš Martin Turany Turčianske Teplice Vrútky Žilina	<u>Žilinský kraj</u> (0)
<u>Banskobystr. kraj</u> (7) Banská Štiavnica Detva Dudince Hriňová Krupina Nová Baňa Veľký Krtíš	<u>Banskobystr. kraj</u> (1) Sliač	<u>Banskobystr. kraj</u> (7) Banská Bystrica Kremnica Lučenec Poltár Zvolen Žarnovica Žiar nad Hronom	<u>Banskobystr. kraj</u> (9) Brezno Filakovo Hnúšťa Jeľšava Modrý Kameň Revúca Rimavská Sobota Tisovec Tornaľa
<u>Prešovský kraj</u> (2) Lipany Veľký Šariš	<u>Prešovský kraj</u> (3) Bardejov Spišské Podhradie Spišská Stará Ves	<u>Prešovský kraj</u> (13) Giraltovce Humenné Kežmarok Podolíneč Poprad Prešov Snina Spišská Belá Stará Ľubovňa Svidník Svit Vranov nad Topľou Vysoké Tatry	<u>Prešovský kraj</u> (5) Hanušovce nad Topľou Levoča Medzilaborce Sabinov Stropkov
<u>Košický kraj</u> (4) Košice – okolie Rožňava Spišské Vlachy Strážske	<u>Košický kraj</u> (0)	<u>Košický kraj</u> (8) Gelnica Košice 1 až 4 Medzev Michalovce Spišská Nová Ves	<u>Košický kraj</u> (9) Čierna nad Tisou Dobšiná Kráľovský Chlmec Krompachy Moldava nad Bodvou Sečovce Sobrance Trebišov Veľké Kapušany

5) ŠPECIFICKÝ PRÍPAD: KONCENTROVANÉ RÓMSKE OSÍDLENIA V MESTÁCH

Pri analýze profilu chudoby sme upozornili, že Rómovia patria medzi najviac zraniteľné sociálne skupiny. Ide o výsledok kumulácie znevýhodnení vychádzajúcich so sociálnych, kultúrnych, demografických charakteristík veľkej časti Rómov žijúcich na Slovensku a ich stigmatizácie a diskriminácie zo strany majoritnej spoločnosti. Vyskytuje sa u nich chudoba previazaná s demografickými podmienkami (ako napríklad veľkosť rodiny, veľký počet závislých členov domácnosti), chudoba vytváraná nezamestnanosťou (hlavne dlhodobou), chudoba zapríčinená nízkym postavením v zamestnaní či nedostatočným vzdelaním/kvalifikáciou, ale aj diskrimináciou na rôznych úrovniach života. Dostupné údaje však zároveň upozorňujú na diferenciaciu Rómov na Slovensku z hľadiska ich sociálno-ekonomického postavenia a životných podmienok, ktorá má aj výrazný priestorový charakter.

Na Slovensku vieme identifikovať špecifické časti obcí (štvrte, ulice, bytovky), ktoré vykazujú známky marginalizácie a znevýhodnenia. Príkladom takýchto deprivovaných priestorov, v ktorých sa kumulujú sociálno-ekonomické problémy a prehlbuje sa sociálna izolácia, sú práve koncentrované rómske komunity nachádzajúce sa tak v mestských ako aj vidieckych sídlach. V našej analýze sa sústreďime primárne na rôznych typy rómskych komunít nachádzajúcich sa v mestách. Najhoršie podmienky zaznamenávame v rómskej populácii žijúcej v tzv. segregovaných rómskych osídleniach. Tieto segregované osídlenia sú najčastejšie úplne etnicky homogénne a izolované nielen priestorovo ale i sociálne, čo ešte viacej umocňuje ich sociálne vylúčenie. Medzi ďalšie často spomínané charakteristické znaky segregovaných rómskych osídlení patrí napríklad vysoká miera (dlhodobej) nezamestnanosti, významná úloha sociálnych transferov, nízka miera dosiahnutého vzdelania, nevyhovujúce podmienky bývania, komunálnej hygieny, nevyhovujúci prístup k základnej infraštruktúre (vode, kanalizácii, elektrine), komunálnym sieťam a verejným službám, vysoký podiel ilegálnych obydlií, atď. (bližšie Džambazovič, 2007; Džambazovič, Jurásková, 2002; Filadelfiová, Gerbery, 2012; Filadelfiová, Gerbery, Škobla, 2006; Mušinka a kol., 2014, Radičová a kol., 2004; Škobla, Filčák, 2014; Vašečka, Džambazovič, 2000; Vaňo, Mészáros, 2004).

Pri analýze koncentrovaných rómskych osídlení, ako príkladu chudobných mestských priestorov, budeme vychádzať z atlasov rómskych komunít na Slovensku, ktoré boli vypracované na základe dvoch sociografických terénnych mapovaní rómskych komunít. Ide o *Atlas rómskych komunít na Slovensku 2004* (Radičová a kol., 2004) a *Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013* (Mušinka a kol., 2014), ktoré ponúkajú množstvo údajov o rómskych osídleniach na úrovni konkrétnych obcí. Prvé mapovanie rómskych komunít sa realizovalo v rokoch 2003-2004 a jeho pokračovanie v rokoch 2012-2013. Cieľom mapovaní bolo zistiť celkové rozloženie rómskych komunít na Slovensku, priestorové umiestnenie príslušných rómskych osídlení v zisťovaných obciach, získať vedomosti o štruktúre, životných podmienkach, charakteristických sociálno-demografických a sociálno-ekonomických znakoch osídlení a ich obyvateľov, najmä pre potreby nastavenia vládnej a lokálnej politiky. Atlasy rómskych komunít na Slovensku sú dôležitým zdrojom údajov nakoľko sčítania ako aj ďalšie

administratívne zisťovania či výkazy zachytia iba Rómov, ktorí sa sami prihlásia k rómskej národnosti. Napríklad práve v sčítaniach v roku 1991, 2001 a 2011 mali Rómovia možnosť slobodne deklarovat' svoju národnosť, ktorú však využila iba menšina z nich. V sčítaniach sa k rómskej národnosti hlásilo asi 25 % Rómov, majoritná časť Rómov sa teda prihlásila k slovenskej či maďarskej národnosti (Vaňo, Mészáros, 2004). Konkrétne, pri sčítaní v roku 1991 sa k rómskej národnosti prihlásilo 75 802 osôb, v roku 2001 – 89 920 osôb a pri poslednom sčítaní v roku 2011 deklarovalo rómsku národnosť 105 738 obyvateľov Slovenskej republiky. Kvalifikované odborné odhady však upozorňujú na niekoľkonásobne vyšší počet Rómov. Najaktuálnejší odhad slovenského demografa Branislava Šprochu (2014) hovorí o 465 tisíc Rómoch na Slovensku. Takýto odhad počtu Rómov umožňuje hovoriť o Rómoch ako o najpočetnejšej menšine na Slovensku.

Presnejšie údaje ako sčítania či odhady o počte Rómov na Slovensku priniesli práve Atlas rómskych komunít na Slovensku 2004 a Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013, ktoré boli spracované pre Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity. Aj napriek tomu, že nejde o úplné výskumy, sú najviac využiteľné pre účely našej analýzy. Aktualizovaný Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013 uvádza, že na Slovensku žije 402 741 Rómov. Presný počet Rómov však bude vyšší, pretože do mapovania neboli zahrnuté všetky obce na Slovensku a nezachytili sa integrovaní alebo migrujúci Rómovia.

Pri zostavovaní Atlasu rómskych komunít na Slovensku 2013 boli za obce s rómskou komunitou považované obce s početnejšou rómskou komunitou (viac ako 30 obyvateľov). Ich zoznam sa opieral o Atlas rómskych komunít na Slovensku 2004, o databázu schválených Lokálnych stratégií komplexného prístupu v rámci Horizontálnej priority Marginalizované rómske komunity a o telefonické zisťovanie, ktoré v roku 2010 realizoval Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity. Do zoznamu sa teda nedostali obce s menej početnou rómskou komunitou, ktoré boli napríklad súčasťou Atlasu rómskych komunít na Slovensku v roku 2004 (v tomto prípade išlo o menej početné rómske komunity – nad 15 obyvateľov). Identifikácia rómskej komunity sa opierala o odhady na základe subjektívneho vnímania ľudí v konkrétnej obci ako Rómov, t.j. išlo o pripísanú etnickú príslušnosť majoritou. Pri mapovaní bola totiž rómska komunita definovaná ako skupina ľudí, ktorú majorita subjektívne definuje ako Rómov na základe antropologických znakov, kultúrnej príslušnosti, spôsobu života, životného štýlu, životného priestoru a rovnako subjektívne vníma túto skupinu ako odlišnú, a to v pozitívnom ako aj negatívnom zmysle (Radičová a kol., 2004).

Pri skúmaní rómskych osídlení sa ukázala ich výrazná vnútorná diferenciacia, podmienená takými faktormi ako typ integrácie, resp. segregácie, početnosť a proporcia rómskej populácie vo vzťahu k majoritnej spoločnosti ako aj celková miera rozvinutosti konkrétnej obce, v ktorej sa rómska komunita nachádza. Ako najvýraznejšie determinujúci faktor sa ukázal typ integrácie, resp. segregácie, ktorý bol v atlasoch rómskych komunít na Slovensku konštruovaný na základe vlastníckych vzťahov (legálnosť pozemku a obydlí) a prístup k infraštruktúre s doplnením o ďalšie informácie (poloha sídla, dosah cestnej komunikácie, elektriny, plynu, odvoz odpadu, podiel Rómov, ich koncentrácia a stav regiónu). Následne boli rozlíšené štyri základné typy rómskych komunít:

1. Integrované/rozptýlené – obyvatelia osídlenia žijú rozptýlene medzi majoritou.
2. Integrované/koncentrované v obci – rómsky obyvatelia žijú v obci, ale koncentrovane v časti či častiach.
3. Koncentrované na okraji obce – obyvatelia osídlenia žijú koncentrovane na určitom mieste v obci, ktoré sa nachádza na jej okraji.
4. Koncentrované mimo obce – osídlenie tvorí zoskupenie obydľí, ktoré sú vzdialené od obce, prípadne sú oddelené nejakou prírodnou alebo umelou bariérou (napr. potokom, železnicou, cestou); medzi osídlením, ktoré je mimo obce/mesta a obcou nie je súvislá zástavba.

Vieme vlastne rozlíšiť tri typy rómskych osídlení z hľadiska polohy: osídlenia vo vnútri obce (integrované/koncentrované v obci), osídlenia na okraji obce a segregované osídlenia ležiace v určitej vzdialenosti od obce. Práve na tieto typy osídlení, ktoré označujeme ako koncentrované rómske komunity zameriame primárne našu pozornosť. Rozptýlené komunity môžeme z analýzy vylúčiť nakoľko nepredstavujú ohrozené skupiny z hľadiska miery rizika chudoby a ich životné podmienky a sociálno-ekonomické postavenie nie je primárne ovplyvnené typom osídlenia. V prípade rómskych osídlení, v ktorých žije komunita v koncentrácii vo vymedzenom priestore, môžeme hovoriť o deprivovaných priestoroch/územíach, susedstvách a o evidentnom prejave priestorovej nerovnosti. Mnohé analýzy jasne poukázali na skutočnosť, že práve v týchto osídleniach zaznamenávame vysoké hodnoty ukazovateľov, ktoré sprevádzajú výskyt chudoby (Džambazovič, 2007; Filadelfiová, Gerbery, 2012; Filadelfiová, Gerbery, Škobla, 2006; Michálek, 2004; Radičová a kol., 2004).

Predtým než sa budeme bližšie zaoberať priestorovým rozložením rómskych osídlení na Slovensku, ponúkame niekoľko základných porovnaní výsledkov Atlasu rómskych komunít na Slovensku 2004 a Atlasu rómskych komunít na Slovensku 2013. V roku 2004 bol detailný zber dát vykonaný v 1 087 obciach, zatiaľ čo v roku 2013 bol dotazníkový prieskum realizovaný v 1 070 obciach (išlo o 120 miest¹⁷ a 950 vidieckych obcí SR).

Podrobnejšie si všímame tri typy rómskych osídlení, v ktorých žijú komunity v koncentrácii (Tabuľka č. 22). Atlas rómskych komunít na Slovensku 2004 evidoval 168 koncentrovaných vidieckych alebo mestských osídlení, zatiaľ čo v roku 2013 bolo takýchto rómskych osídlení vo vnútri obcí 246.

Tabuľka 22: Základné charakteristiky Rómov podľa typ u osídlenia (v rokoch 2004 a 2013)

Integrované žijúci Rómovia v rozptýlení a rôznych typoch osídlenia	Počet osídlení 2004	Počet Rómov 2004	Podiel Rómov v jednotlivých typoch osídlení 2014	Počet osídlení 2013	Počet Rómov 2013	Podiel Rómov v jednotlivých typoch osídlení 2013
Integrované –		134 851	47,9 %		187 305	46,5 %

¹⁷ Z celkového počtu miest Slovenska Atlas rómskych komunít na Slovensku 2014 iba v nasledujúcich mestách neregistruje relevantnú rómsku komunitu: Svätý Jur, Gabčíkovo, Sliač, Dudince, Vysoké Tatry, Nová Dubnica, Nemšová, Ilava, Bojnice, Vrbové, Leopoldov, Bytča, Tvrdošín, Námestovo, Trstená, Krásno nad Kysucou, Turčianske Teplice, Turany, Rajec, Rajecké Teplice.

rozptýlené						
Integrované – koncentrované	168	32 281	11,5 %	246	46 496	11,5 %
Koncentrované na okraji	338	64 661	23,0 %	324	95 020	23,6 %
Koncentrované mimo obce	281	49 586	17,6 %	233	73 920	18,4 %
Nežijúci v rozptyle spolu	787	146 528	52,1 %	803	215 463	53,5 %
Spolu		281 379	100 %		402 741	100 %

Zdroj: autori, Atlas rómskych komunít na Slovensku 2004, Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013

V prípade osídlení na okraji obce ich Atlas rómskych komunít na Slovensku 2004 evidoval 338, zatiaľ čo Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013 ich uvádza 324. Ide o najviac zastúpený typ rómskych komunít (40,4 %) zo všetkých koncentrovaných osídlení Rómov na Slovensku. Segregovaných osídlení mimo obce bolo 281 v roku 2004 a podľa aktualizovaného Atlasu rómskych komunít na Slovensku 2013 je ich počet 233. V roku 2013 je evidovaný celkovo vyšší počet koncentrovaných rómskych osídlení ako v roku 2004. Evidentný je však pokles počtu koncentrovaných osídlení na okraji alebo mimo obce. Naopak narástol počet komunít, v ktorých Rómovia žijú v koncentrácii v obciach. Celkovo došlo k nárastu počtu Rómov žijúcich v rozptyle ako i v koncentrácii, pričom najvýraznejší nárast počtu obyvateľov sa zistil v najviac ohrozených typoch marginalizovaných rómskych osídlení – koncentrovaných rómskych osídleniach na okraji alebo mimo obce. Koncentrované rómske osídlenia by sme mohli zjednodušene charakterizovať ako - do značnej miery - etnicky homogénne časti obcí rôznej veľkosti, predstavujúce samostatné sídelné útvary, ktoré môžu ale aj nemusia byť integrálnou súčasťou obce, ale socio-kultúrne tvoria samostatnú entitu. V prípade koncentrovaných rómskych osídlení v mestách ide o termín, ktorý nahrádza termín rómske geto či rómska enkláva, nakoľko v odbornej literatúre majú pojmy geto a enkláva ešte ďalšie konotácie.

Sledovanie typu osídlenia z hľadiska polohy je dôležité pri pohľade na kvalitu životných podmienok. Vo všeobecnosti pritom platí, že čím ďalej sa osídlenie od materskej obce/mesta nachádza, tým horšia je kvalita života v ňom (neplatí to však bezvýhradne). Poloha a typ osídlenia naznačuje kvalitu životných a bytových podmienok, dostupnosť infraštruktúry, služieb či pomer legálnych a nelegálnych obydlí.

Porovnanie rokov 2004 a 2013 ukazuje zlepšenie infraštruktúry rómskych osídlení - znižuje sa napríklad počet osídlení bez inžinierskych sietí, prístupovej cesty, bez prístupu k elektrickej energii, plynu či verejnému vodovodu, atď. (Mušinka a kol., 2014). Podľa výsledkov z roku 2013 však ešte vždy existuje 14 osídlení bez akéhokoľvek infraštruktúrneho vybavenia, t.j. bez prístupu k elektrickej energii, verejnému vodovodu, kanalizácii a plynu. Vo všetkých prípadoch (z uvádzaných 14 už bolo medzičasom jedno – Letanovce – zlikvidované) to boli segregované osídlenia mimo obce a nachádzali sa v troch krajoch: Banskobystrickom (6 osídlení), v Prešovskom (2 osídlenia) a v Košickom kraji (6 osídlení). Štyri osídlenia z uvádzaných šiestich v Košickom kraji sa nachádzajú v meste Košice.

V ďalšej časti sa zameriame na aktuálne údaje z Atlasu rómskych komunít na Slovensku 2013 a na rómske komunity žijúce koncentrovane. V skúmaných 1 070 obciach, ktoré boli zaradené

do Atlasu rómskych komunít na Slovensku 2013, bolo 55 % (583 obcí) takých, kde žili rómske komunity.¹⁸ V ostatných obciach žili Rómovia integrovane, rozptýlene v majoritnej populácii. Najpočetnejšie sú obce s jedným osídlením, ktorých je celkovo 455. Evidovaných je aj 77 obcí s dvomi osídleniami, 33 obcí s tromi osídleniami, 12 so štyrmi osídleniami a 4 s piatimi osídleniami a 4 obce mali viac ako päť rómskych osídlení. Všetky obce s viac ako piatimi rómskymi osídleniami sú mestá a najvyšší počet osídlení bolo zaznamenaných v meste Hnúšťa (okres Rimavská Sobota, Banskobystrický kraj), kde sa eviduje až 10 koncentrovaných rómskych osídlení. Detaily regionálneho rozloženia rómskych komunít ponúka Tabuľka č. 23.

Tabuľka 23: Rómske osídlenia podľa krajov SR (odhadovaný počet a % podiel na celkovom počte rómskych osídlení)

	Celkový počet rómskych osídlení	% podiel na celkovom počte rómskych osídlení v SR
Banskobystrický kraj	142	17,7 %
Bratislavský kraj	19	2,4 %
Košický kraj	230	28,6 %
Nitriansky kraj	65	8,1 %
Prešovský kraj	254	31,6 %
Trenčiansky kraj	13	1,6 %
Trnavský kraj	61	7,6 %
Žilinský kraj	19	2,4 %
SPOLU	803	100 %

Zdroj: Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013

Poznámka: Uvádzané údaje sú odhady na základe pripísanej etnicity v rámci zisťovania Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013 a nepredstavujú oficiálne počty; týkajú sa iba obcí zaradených do Atlasu rómskych komunít

Dominantné postavenie tri kraje: Prešovský, Košický a Banskobystrický kraj. V týchto troch krajoch sa nachádza viac ako tri štvrtiny všetkých rómskych osídlení zaradených do Atlasu rómskych komunít na Slovensku 2013. V nich sa koncentruje aj najväčší počet rómskych osídlení na okraji a mimo obce, ktoré patria medzi komunity najviac ohrozené chudobou a sociálnym vylúčením (Tabuľka č. 24).

Tabuľka 24: Počty rómskych osídlení v jednotlivých krajoch Slovenska podľa typu osídlenia

Kraj/Typ osídlenia	Osídlenia vo vnútri obce		Osídlenia na okraji obce		Osídlenia mimo obce		Celkový počet rómskych osídlení	
	Počet osídlení	Počet obcí s osídlením daného typu	Počet osídlení	Počet obcí s osídlením daného typu	Počet osídlení	Počet obcí s osídlením daného typu	Počet osídlení	Počet obcí, v ktorých je aspoň jeden typ osídlenia
Banskobystrický	51	27	40	34	51	49	142	93
Bratislavský	7	6	9	9	3	3	19	17
Košický	52	41	102	89	76	66	230	169
Nitriansky	45	34	13	10	7	6	65	41
Prešovský	46	34	128	112	80	77	254	196
Trenčiansky	6	5	5	5	2	2	13	11
Trnavský	30	25	21	19	10	7	61	45

¹⁸ Jednalo sa o 803 komunít. Vo viacerých obciach sa nachádza viac než jedna rómska komunita.

Žilinský	9	5	6	5	4	3	19	11
Spolu	246	177	324	283	233	213	803	583

Zdroj: Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013

Poznámka: Uvádzané údaje sú odhady na základe pripísanej etnicity v rámci zisťovania Atlas rómskych komunít 2013 a nepredstavujú oficiálne počty; týkajú sa iba obcí zaradených do Atlasu.

V prípade Rómov žijúcich v osídleniach na okraji obce má najvyššie odhadované zastúpenie v absolútnych aj relatívnych číslach Prešovský kraj (Tabuľka č. 25). V tomto type osídlení žije v Prešovskom kraji 45 177 Rómov, čo je 39,6 % zo všetkých Rómov v obciach, ktoré boli zaradené do Atlasu rómskych komunít na Slovensku 2013 v rámci Prešovského kraja.

Tabuľka 25: Odhadovaný počet a podiel Rómov podľa typu osídlenia

Kraj/Typ osídlenia	Žijúci rozptýlene		Osídlenia vo vnútri obce		Osídlenia na okraji obce		Osídlenia mimo obce	
	Počet Rómov	% podiel na počte všetkých Rómov v kraji	Počet Rómov	% podiel na počte všetkých Rómov v kraji	Počet Rómov	% podiel na počte všetkých Rómov v kraji	Počet Rómov	% podiel na počte všetkých Rómov v kraji
Banskobystrický	57 758	73,2	8 537	10,8	6 394	8,1	6 200	7,9
Bratislavský	11 513	81,4	841	6,0	1 680	11,9	108	0,8
Košický	48 688	38,4	8 764	6,9	34 884	27,5	34 270	27,1
Nitriansky	21 840	71,5	5 847	19,1	1 431	4,7	1 434	4,7
Prešovský	25 432	22,3	14 565	12,8	45 177	39,6	29 033	25,4
Trenčiansky	4 634	53,9	1 571	18,3	1 515	17,6	878	10,2
Trnavský	12 105	57,8	5 707	27,3	2 275	10,9	849	4,1
Žilinský	5 335	60,6	664	7,5	1 664	18,9	1 148	13,0
Spolu	187 305	46,5	46 496	11,5	95 020	23,6	73 920	18,4

Zdroj: autori, Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013

Poznámka: Uvádzané údaje sú odhady na základe pripísanej etnicity v rámci zisťovania Atlas rómskych komunít 2013 a nepredstavujú oficiálne počty; týkajú sa iba obcí zaradených do Atlasu.

V segregovaných osídleniach mimo obce žijú Rómovia najčastejšie v Košickom kraji: ide o 34 270 osôb, čo predstavuje 27,1 % zo všetkých Rómov v obciach Košického kraja. Zároveň je to aj najvyšší percentuálny podiel Rómov žijúcich v osídleniach mimo obce zo všetkých krajov. Prešovský a Košický kraj sú tými kraji, v ktorých žije najväčší počet a podiel Rómov v porovnaní s inými kraji v segregovaných osídleniach a osídleniach na okraji obce. Na druhú stranu, Rómovia žijúci rozptýlene a integrovane s majoritou predstavujú menšinu. V Prešovskom kraji je to 22,3 % Rómov a v Košickom kraji 38,4 % Rómov.

Najvyšší počet Rómov podľa Atlasu rómskych komunít na Slovensku 2013 býva v meste Košice, kde na základe pripísanej etnicity žije približne 18 162 Rómov. Tu sa nachádza aj najväčšie koncentrované rómske osídlenie na Slovensku – Luník IX., kde k 31.12. 2014 malo trvalý pobyt 6 235 obyvateľov. V rámci SR je tu vysoký počet ľudí na jeden byt a zároveň najmenšia obytná plocha na jedného obyvateľa v rámci celého Slovenska.

Okrem Bratislavy nájdeme medzi mestami s najvyšším počtom rómskeho obyvateľstva výhradne mestá zo spomínaných troch krajov - Košického, Prešovského a Banskobystrického kraja (Tabuľka č. 26). Iné zdroje (Rómska tlačová agentúra) uvádzajú vyšší počet rómskeho obyvateľstva v mestách ako je Trebišov (5000 Rómov), Rimavská Sobota (6 000 Rómov), Michalovce (7 000 Rómov), Rožňava (3 500 Rómov), Nitra (4 000 Rómov), atď..(Šuvada, 2015).

Tabuľka 26: Desať miest s najvyšším počtom rómskeho obyvateľstva (2013, v %)

Poradie	Mesto	Typ mesta podľa veľkosti	Kraj	Počet Rómov
1.	Košice	7	Košický	18 162
2.	Bratislava	7	Bratislavský	8 800
3.	Trebišov	5	Košický	4 000
4.	Prešov	6	Prešovský	3 850
5.	Bardejov	5	Prešovský	3 800
5.	Rimavská Sobota	5	Banskobystrický	3 800
6.	Fišakovo	4	Banskobystrický	3 300
7.	Zvolen	5	Banskobystrický	3 220
8.	Levoča	4	Prešovský	3 200
9.	Michalovce	5	Košický	2 500
9.	Revúca	4	Banskobystrický	2 500
9.	Rožňava	4	Košický	2 500

Zdroj: autori, Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013

V 120 mestách Slovenska žije celkovo 146 771 Rómov, čo v priemere na jedno mesto predstavuje 1 223 Rómov. V skúmaných vidieckych obciach býva celkovo 256 039 Rómov a priemerný počet Rómov na jednu obec dosahuje 270 jednotlivcov. Aj údaje Atlasu rómskych komunít na Slovensku 2013 potvrdili pokračujúci ruralizačný trend v prípade rómskeho obyvateľstva. Podiel Rómov bývajúcich v mestách dosiahol 36,4 % a na vidieku 63,6 % (Mušínska a kol., 2014). Proces urbanizácie rómskej minority, ktorý sa evidentne zrýchlil od 70. rokov dvadsiateho storočia v dôsledku zintenzívnenej bytovej výstavby, plánovanej likvidácie chatrčí a osád a presídlenia Rómov do nových bytov v rámci koncepcie spoločensko-kultúrnej integrácie Rómov, sa totiž v 90. rokoch zastavil. V rokoch 1970-1990 vzrástol podiel Rómov v mestách z 30,8 % na 43 % a následne klesal.

Martin Šuvada (2015) poukazuje na niekoľko skutočností, ktoré predznamenávajú, že stupeň urbanizácie Rómov na Slovensku bude v budúcnosti buď stagnovať alebo dokonca klesať. Ide napríklad o: a) spomínaný ruralizačný trend, t.j. migrácia Rómov do vidieckych obcí z dôvodu problémov s bývaním, dostupnejšieho bývania na vidieku či celkovo nižším životným nákladom; b) vyšší populačný rast v prípade Rómov žijúcich na vidieku v segregovaných osídleniach; c) plánované vysťahovanie Rómov-neplatičov mimo mesta, zväčša do periférnych vidieckych oblastí alebo do okrajovej časti mesta. V prípade vysťahovania neplatičov volia v niektorých prípadoch samosprávy miest stratégiu vysťahovania na okraj alebo mimo mesto, ale veľakrát do vzdialenej lokality iného okresu či iného kraja¹⁹. Často sa takéto plánované vysťahovanie a následné presťahovanie deje na etnickom princípe (bližšie pozri Mušínska /Ed./, 2006). Ide o plánovanú segregáciu a snahu izolovať jednu skupinu ľudí. Sťahovanie sa vo väčšine prípadov nedeje z vlastnej vôle a ide

¹⁹ Ide napríklad o medializované prípady riadenej segregácie a núteného, nedobrovoľného odsťahovania Rómov z mesta Kežmarok, Poprad, Púchov, Nové Zámky, Komárno a Tornaľa (pozri viac Šuvada, 2015). Miest, kde vysťahovali Rómov mimo mesto do segregovaných priestorov alebo kde sa postavila umelá bariéra (napríklad plot) oddeľujúca rómske osídlenia od mestských častí obývaných majoritou je však výrazne viac.

o nedobrovoľné sťahovanie často za príčinenia miestnej samosprávy²⁰. Táto stratégia je pritom verejnosti ponúkaná a aj verejnosťou reflektovaná ako maximálne a jedine účinný spôsob riešenia a v konečnom dôsledku nezaslúžená snaha zlepšiť životný štandard týchto obyvateľov. Ako upozorňuje Růžička (2006: 120), ide o zásadné zlyhanie v oblasti poskytovania profesionálnych služieb ľuďom, ktorí sú identifikovaní ako odlišní.

Už sme spomínali, že rómske obyvateľstvo žijúce v koncentrácii nachádzame vo všetkých krajoch Slovenska. Koncentrované rómske osídlenia v meste, na jej okraji či mimo mesta boli identifikované v 91 mestách Slovenska. Najväčší počet miest s rómskymi koncentrovanými osídleniami nachádzame v Banskobystrickom, Prešovskom a Košickom kraji (Tabuľka č. 27). V týchto troch krajoch sa nachádzajú aj okresy a mestá s najvyšším podielom Rómov na celkom počte obyvateľstva. Najvyššie podiely rómskeho obyvateľstva v rámci Slovenska sú v okrese Revúca (31,5 %), Rimavská Sobota (28 %), Gelnica (25,7 %), Rožňava (22,6 %), Spišská Nová Ves (21,7 %), Vranov nad Topľou (21,7 %), Košice-okolie (20,4 %), Sabinov (20,4 %), Levoča (18 %), Lučenec (17,8 %) a Trebišov (17 %) (Mušínska a kol., 2014). Vidíme, že sa utvárajú pomerne ucelené pásy a zhluky obcí a okresov s výrazným percentuálnym zastúpením Rómov primárne v oblasti východného Slovenska a juhu stredného Slovenska. V týchto častiach Slovenska vieme identifikovať aj najväčšie koncentrované mestské osídlenia.

Tabuľka 27: Počet miest na Slovensku s rómskym obyvateľstvom žijúcich v koncentrácii podľa krajov

Kraj	Počet miest s rómskym osídlením
Banskobystrický	18
Bratislavský	2
Košický	17
Nitriansky	12
Prešovský	17
Trenčiansky	7
Trnavský	12
Žilinský	6
SPOLU	91

Zdroj: autori, Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013

Poznámka: Uvádzané údaje sú odhady na základe pripísanej etnicity v rámci zisťovania Atlas rómskych komunít 2013 a nepredstavujú oficiálne počty; týkajú sa iba obcí zaradených do Atlasu

Najvyššie zastúpenie Rómov spomedzi miest bolo v meste Jelšava (okres Revúca, Banskobystrický kraj), kde tvoria 40,1 % všetkých obyvateľov mesta. Na druhej pozícii je mesto Dobšiná (okres Rožňava, Košický kraj), kde tvoria Rómovia podľa odhadov 36,8 % obyvateľstva, a tretie miesto patrí mestu Filákovu (okres Lučenec, Banskobystrický kraj) s odhadovaným podielom Rómov 32,2 % (Tabuľka č. 28). Podľa neoficiálnych odhadov žije v týchto výrazne vyšší počet Rómov. Napríklad Rómska tlačová agentúra uvádza v prípade

²⁰ Často k vytváraniu etnicky segregovaných priestorov dochádza prostredníctvom konania miestnych samospráv. V dôsledku neexistencie žiadnej centrálne organizovanej politiky boja proti sociálnemu vylúčeniu – za súčasnej neexistencie jasnej koncepcie tzv. sociálneho bývania svojim rozhodnutím tieto socio-priestorové (a etnicky) segregované lokality sami vytvárajú (Růžička, 2006: 119).

Jelšavy až 60 % zastúpenie rómskeho obyvateľstva. Jelšava tak môže byť prvým mestom na Slovensku, kde sa z rómskej minority stala majorita.

Tabuľka 28: Desať miest s najvyšším podielom rómskeho obyvateľstva (2013, v %)

Poradie	Mesto	Typ mesta podľa veľkosti	Kraj	Podiel Rómov (%)
1.	Jelšava	2	Banskobystrický	40,1
2.	Dobšiná	3	Košický	36,8
3.	Fíľakovo	4	Banskobystrický	32,2
4.	Hnúšťa	3	Banskobystrický	31,9
5.	Medzev	2	Košický	30,3
6.	Tornaľa	3	Banskobystrický	27,1
7.	Hanušovce nad Topľou	2	Prešovský	24,9
8.	Sečovce	3	Košický	23,5
9.	Kráľovský Chlmec	3	Košický	23,4
10.	Giraltovce	2	Prešovský	22,3

Zdroj: autori, Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013

Prvú desiatku miest s najvyšším podielom rómskeho obyvateľstva tvoria takmer výhradne menšie mestá. Ak nepočítame Fíľakovo, ktoré prekračuje hranicu 10 000 obyvateľov len o necelých tisíc obyvateľov, všetky mestá patria medzi malé mestá s populáciou v rozmedzí od 5 000 do 9 999, alebo dokonca medzi mestá z kategórie veľkých vidieckych obcí (2 000-4 999 obyvateľov). Aj v tomto prípade sú to mestá Banskobystrického, Košického a Prešovského kraja. Práve mestá s menším počtom obyvateľov a s početnou rómskou komunitou/komunitami sa nachádzajú v marginalizovaných a menej rozvinutých regiónoch Slovenskej republiky. Táto skutočnosť v spojitosti s výrazným zastúpením segregovaných rómskych komunít nachádzajúcich sa na okraji miest alebo mimo miest ich radí medzi priestory chudoby a sociálneho vylúčenia. Pre rómske obyvateľstvo žijúce v týchto priestoroch to v konečnom dôsledku znamená mnohonásobné znevýhodnenie. Ide o „ostrovy chudoby“, ktoré v mnohom pripomínajú segregované rómske osady nachádzajúce sa vo vidieckych sídlach.

Odlíšne reprodukčné správanie rómskeho obyvateľstva, ktoré je evidentnejšie práve v segregovaných osídleniach, znamená vyššie prirodzené prírastky populácie a zvyšovanie absolútneho počtu i relatívneho podielu detskej zložky. Ak k tomu pripočítame aj fenomén odsťahovania sa majoritnej populácie z daných miest²¹, možno očakávať ďalšie zvyšovanie podielu rómskeho obyvateľstva v spomínaných mestách. Zvyšovanie počtu Rómov v určitom mestskom priestore môže znamenať pád cien nehnuteľností a dovtedy selektívna migrácia z týchto mestských častí sa môže zmeniť na „útek“. Opustené a nepredajné nehnuteľnosti

²¹ Šuvada (2015: 109) pre označenie tohto fenoménu využíva pojem „biely útek“ (white flight), ktorý je charakteristický početným sťahovaním bieleho obyvateľstva z oblastí, kde narastá koncentrácia nebieleho obyvateľstva v prípade USA, resp. v prípade západoeurópskych miest v prípade mestských častí, kde žije veľká komunita neeurópskych prisťahovalcov.

budú obsadzované Rómami a môže sa zrýchliť „porómšŕovania“ určitých mestských častí, pričom príklady už nachádzame na Slovensku²². Ako upozorňuje Šuvada (2015), jeden z možných scenárov budúceho vývoja v obciach a regiónoch, kde majú Rómovia vyššie zastúpenie, predpokladá, že postupná etnická dominancia Rómov a odchod majoritného obyvateľstva môže spôsobiť až ekonomický a sociálny kolaps.

V prípade rómskych koncentrovaných osídlení ide o najtypickejší prejav rezidenčnej (priestorovej) polarizácie – segregáciu – ktorú môžeme vymedziť ako oddelenie komunít do špecifických obytných lokalít. Je to priestorové vyjadrenie sociálnej nerovnosti a ide o prípady nedobrovoľnej segregácie, ktorá znamená bariéru rozvoja životných šancí pre obyvateľov žijúcich v takýchto častiach miest. Premena určitých mestských priestorov na etnicky homogénne rómske getá sú na Slovensku najviditeľnejšími územiami, v ktorých dochádza ku koncentrácii mestskej chudoby. Chudobu a znevýhodnenie možno identifikovať nielen na úrovni jednotlivcov a ich domácností, ale aj na úrovni celej komunity, resp. celého priestoru obývaného jej obyvateľmi. Proces getoizácie je v tomto prípade amalgámom rezidenčnej segregácie determinovanej primárne faktorom etnickej príslušnosti a sekundárne faktorom sociálnej triedy. Etnická segregácia má pritom výraznejšie prejavy ako jej triedna podoba. Aj z tohto dôvodu sa na Slovensku nestretávame s tak viditeľnými prejavmi priestorovej koncentrácie chudobných do mestských častí, štvrtí či ulíc, ako je tomu v prípade koncentrácie rómskych obyvateľov do segregovaných koncentrovaných osídlení. Etnicita ako faktor segregácie nezohráva dôležitú úlohu iba v mestách, ktoré nezdedili segregované rómske štvrte už z minulosti (Ondoš, Korec, 2006).

---

²² Príklad najväčšieho rómskeho osídlenia – košického sídliska Luník IX. je toho dobrým príkladom. Projekt sídliska, kde mali Rómovia tvoriť tretinu obyvateľstva, sa nevydaril.

6) KONTEXT: ANALÝZA SOCIÁLNO-DEMOGRAFICKÝCH UKAZOVATEĽOV

6.1 Veľkostné kategórie obcí na Slovensku

Doterajšie sociálno-priestorové analýzy chudoby a miery rozvinutosti priestorov (Michálek, 2004, 2006; Gajdoš, 2011; Falťan, 2015) potvrdzujú, že je dôležité sledovať nielen regionálne (kraje, okresy), lokálne (mestské, vidiecke obce) či urbanizačné aspekty, ale aj veľkostné kategórie sídiel. Ide o dôležité determinujúce faktory priestorových diferenciácií a disparít. Aj pri našej analýze budeme sledovať okrem regionálnej príslušnosti miest aj ich rôzne veľkostné kategórie vymedzené počtom ich obyvateľov.

V Slovenskej republike je v súčasnosti 140 miest. Tento počet sa docielil k 1. januáru 2016, odkedy majú štatút mesta už aj Gabčíkovo (okres Dunajská Streda, Nitriansky kraj) a Turany (okres Martin, Žilinský kraj). Z celkového počtu 2 890 obcí²³ tvoria obce so štatútom mesta 4,8 % a zvyšných 95,2 % sú vidiecke obce²⁴. Podiel mestského obyvateľstva podľa posledného Sčítania v roku 2011 tvoril 54,4% zo všetkých obyvateľov SR. Pri porovnaní výsledkov posledných troch sčítaní ide o pokles o 2,4 percentuálnych bodov (z 56,8% v roku 1991).

Naša kategorizácia miest do veľkostných typov je založená na členení obcí do deviatich kategórií, kde mestské sídla predstavujú sedem z deviatich kategórií (Tabuľka č. 29). Pri analýze budeme využívať číslovanie od 1 do 7, nakoľko v prvých dvoch kategóriách - malé vidiecke obce (do 499 obyvateľov) a stredne malé vidiecke obce (500-999 obyvateľov) - mestá nefigurujú. Údaje o počte obyvateľov sa pritom vzťahujú k 31. januáru 2014.

Tabuľka 29: Veľkostné kategórie obcí (podľa počtu obyvateľov) na Slovensku

Kategória	Počet obyvateľov	Označenie veľkostnej kategórie	Počet miest	Podiel z celkového počtu miest
0	do 499 obyvateľov	Malé vidiecke obce	0	0
0	500-999 obyvateľov	Stredne malé vidiecke obce	0	0
1	1 000-1 999 obyvateľov	Stredne veľké vidiecke obce	2	1,4%
2	2 000-4 999 obyvateľov	Veľké vidiecke obce	20	14,3%
3	5 000-9 999 obyvateľov	Malé mestá	45	32,1%
4	10 000-19 999 obyvateľov	Menšie mestá	34	24,3%
5	20 000-49 999 obyvateľov	Stredne veľké mestá	29	20,7%
6	50 000-99 999 obyvateľov	Veľké mestá	8	5,7%
7	nad 100 000 obyvateľov	Najväčšie mestá metropoly)	2	1,4%

Poznámka: Počet obyvateľov miest k 31.12.2014.

Zdroj: autori, Stav a pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike 2014

Malé a stredne malé vidiecke sídla tvoria bežná dve tretiny sídelnej siete na Slovensku. Mestá však nachádzame až medzi stredne veľkými vidieckymi sídlami, ktoré sú druhou najviac zastúpenou veľkostnou kategóriou slovenskej sídelnej štruktúry. Ide o nasledujúce

²³ Ide o celkový počet obcí bez mestských častí Bratislavy (17) a Košíc (22), vrátane Bratislavy a Košíc.

²⁴ Vráťane troch vojenských obvodov.

obce so štatútom mesta: Modrý Kameň a Dudince. V prípade kategórie veľkých vidieckych obcí je štruktúra heterogénnejšia a okrem vidieckych obcí nachádzame už medzi nimi aj 20 miest. Nasledujú dve najpočetnejšie veľkostné kategórie mestských obcí (malé a menšie mestá), ktoré zahŕňajú 56,4 % všetkých miest na Slovensku. Treba však poznamenať, že aj medzi malými mestami (5 000-9 999 obyvateľov) sa nachádzajú na Slovensku obce, ktoré štatút mesta nemajú a ktoré sme do analýzy nezahrnuli. Medzi malými a menšími mestami sa nachádza i nezanedbateľný počet okresných miest. Z 33 okresných miest desať patrí do veľkostnej kategórie malých a 23 do kategórie menších miest. Napriek tomu, že značný počet miest zastáva dôležité postavenie centra, väčšina z nich leží mimo nosných dopravných koridorov, čo má značný dopad na ich sociálno-ekonomickú situáciu. Ďalšiu kategóriu stredne veľkých miest tvorí 29 miest, čo je takmer 21 % zo 140 obcí zo štatútom mesta. Všetky sú administratívnymi sídlami okresov, ale mnohé z nich sú centrami problémových regiónov (Falťan, 2015). V prípade veľkých miest ide predovšetkým o centrá krajov (okrem Bratislavy a Košíc, ktoré sú metropolami Slovenska) a dvoch centier okresov (Martin a Poprad). Z väčšej časti sa teda jedná o administratívno-správne centrá samosprávnych krajov a ležia na významných dopravných koridoroch. Tabuľka 2 v Prílohe ponúka zaradenie jednotlivých miest podľa krajov a okresov do vyššie spomínaných veľkostných kategórií miest na základe počtu obyvateľov k 31. decembru 2014.

6.2 Analýza vybraných sociálno-demografických ukazovateľov

Už predchádzajúca správa z riešenia projektu poukázala na výrazné priestorové odlišnosti vo vývoji a stave demografických procesov, ktoré spoludeterminujú sociálnu štruktúru. Ide o diferenciáciu na úrovni regiónov, okresov, urbánneho a rurálneho priestoru, ale aj v rámci miest a ich častí. Sociálno-demografické charakteristiky územných celkov a trendy vývoja demografických procesov sú dôležitou dimenziou ovplyvňujúcou mieru rozvinutosti a rozvojový potenciál území (viac napr. Gajdoš, 2004; Gajdoš, 2011; Gajdoš, Pašiak, 2006).

Pre analýzu mestskej chudoby sme si z tohto dôvodu vybrali také kontextuálne sociálno-demografické ukazovatele, ktoré indikujú možné ohrozenie chudobou a sociálnym vylúčením. Ide o indikátory sledované v konkrétnych mestách, pričom ich hodnoty vzťahujeme k celoslovenskému priemeru. Nepriaznivá hodnota ukazovateľa znamená vyššiu alebo nižšiu hodnotu ako je celoslovenský priemer a bude konkretizovaná pri každom z prezentovaných indikátorov. Pri všetkých ukazovateľoch pôjde o hodnotu, ktorá poukazuje na znevýhodňujúci, nepriaznivý stav. V konkrétnom mestskom sídle to znamená zvýšený podiel kategórií jednotlivcov a domácností, ktoré vykazujú vyššie miery rizika chudoby, materiálnej deprivácie a ohrozenia sociálnym vylúčením. Okrem nich sme do analýzy zahrnuli dvojicu ukazovateľov (podiel obyvateľstva v predproduktívnom a podiel obyvateľstva v poproduktívnom veku), ktoré sa vzťahujú k zastúpeniu vekových kategórií, ktorých vysoký počet a podiel na úhrne obyvateľstva znamená pre mestá zvýšenú záťaž z hľadiska poskytovanie špecifických služieb a zabezpečenie starostlivosti pre kategórie detí, rodiny s deťmi do 14 rokov a starších ľudí v dôchodkovom veku, ale ovplyvňuje i rozvojové šance konkrétnych sídiel.

Tabuľka 30: Vybrané kontextuálne sociálno-demografické ukazovatele

Dimenzia	Indikátor	Zdroj dát	Jednotka analýzy	Rok, v ktorom bol sledovaný indikátor
Pôrodnosť	Podiel detí narodených mladým matkám vo veku do 19 rokov (%)	ŠÚ SR - Stav a pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike	Jednotlivec	2014
Pôrodnosť	Podiel detí narodených mimo manželstva (%)	ŠÚ SR - Stav a pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike	Jednotlivec	2014
Rozvodovosť	Hrubá miera rozvodovosti (promile)	ŠÚ SR - Stav a pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike	Jednotlivec	2014
Štruktúra domácnosti	Podiel nerodinných domácností (%)	ŠÚ SR – Sčítanie obyvateľstva, domov a bytov	Domácnosť	2011
Štruktúra domácnosti	Podiel domácností v konsenzuálnom zväzku (%)	ŠÚ SR – Sčítanie obyvateľstva, domov a bytov	Domácnosť	2011
Štruktúra domácnosti	Podiel domácnosti osamelých rodičov (%)	ŠÚ SR – Sčítanie obyvateľstva, domov a bytov	Domácnosť	2011
Štruktúra domácnosti	Podiel domácnosti pozostávajúce z dvoch alebo viacerých rodín (%)	ŠÚ SR – Sčítanie obyvateľstva, domov a bytov	Domácnosť	2011
Štruktúra domácnosti	Podiel domácností pozostávajúcich zo 6 alebo viacerých členov (%)	ŠÚ SR – Sčítanie obyvateľstva, domov a bytov	Domácnosť	2011
Veková štruktúra	Podiel obyvateľov v predproduktívnom veku (%)	ŠÚ SR – Sčítanie obyvateľstva, domov a bytov	Jednotlivci	2011
Veková štruktúra	Podiel obyvateľov poproduktívnom veku (%)	ŠÚ SR – Sčítanie obyvateľstva, domov a bytov	Jednotlivci	2011

Zdroj: autori

Sledované sociálno-demografické ukazovatele vypovedajú o podobách a formách rodín a domácnosti, rodinnom a reprodukčnom správaní. Pri ich výbere sme vychádzali z mnohých teoretických a empirických argumentov, na ktoré sme už poukázali pri analýze najohrozenejších kategórii obyvateľstva chudobou a sociálnym vylúčením. Profil chudoby na

Slovensku potvrdzuje, že ide o typický mix starej (demografickej) a novej chudoby. Stará chudoba sa viaže ku kategóriám obyvateľstva daných vekom, pohlavím, štruktúrou a formou rodiny a domácnosti. Nová chudoba súvisí s postavením na trhu práce, zamestnaneckým statusom a pracovnou pozíciou. Aj z tohto dôvodu môžu nami vybrané sociálno-demografické ukazovatele indikovať vyššiu mieru rizika chudoby, materiálnej deprivácie a sociálneho vylúčenia.

V prílohe uvádzame hodnoty všetkých sledovaných indikátorov a ich porovnanie s celoslovenským priemerom. V ďalšej analýze budeme pokračovať podobným spôsobom ako pri analýze primárnych, sekundárnych a kontextuálnych ukazovateľov chudoby v predchádzajúcej časti tejto správy. Zameriame sa na mestá s najnižšími a najvyššími hodnotami jednotlivých indikátorov.

Prvý skúmaný sociálno-demografický ukazovateľ, ktorým je **podiel živonarodených detí mladým matkám (vo veku do 19 rokov)**, indikuje nepriamo riziko chudoby a sociálneho vylúčenia. Narodenie dieťaťa v mladom veku matky znamená kumuláciu znevýhodnení tak pre matku, dieťa, ale aj celú domácnosť. Materstvo v nízkom veku výrazne koreluje s nízkym dosiahnutým vzdelaním matky - v mnohých prípadoch dochádza k predčasnému prerušeniu štúdia či prípravy na povolanie, čo vedie k následnému znevýhodneniu na trhu práce v dôsledku nedostatočnej kvalifikácie. V prípade mladých matiek, ktoré boli už zamestnané, to znamená veľmi skoré prerušenie ich participácie na trhu práce. Hrozí taktiež skutočnosť, že v dôsledku nízkeho veku matky nežijú s biologickým otcom dieťaťa (či už v manželstve alebo nezosobášenom spolužití) a ich ekonomická a bytová situácia je determinovaná postavením východiskovej rodiny a vzniknutá situácia zaťažuje fungovanie orientačnej rodiny a celej domácnosti. Narodenie dieťaťa v mladom veku matky a absentujúca skúsenosť s participáciou na trhu práce alebo jej nízka úroveň následne môže sťažiť ďalší návrat matiek na trh práce a znevýhodňuje ich následnú pracovnú kariéru.

Priemerný vek matiek pri pôrode bol v roku 2014 29,36 rokov a prvorodičiek 27,61 rokov. Mladým matkám sa v tomto roku narodilo 3 470 detí z celkového počtu 50 033 živonarodených detí, čo predstavovalo 6,93 %. Hodnota skúmaného ukazovateľa v rurálnom prostredí prevyšuje viac ako dvojnásobne hodnotu ukazovateľa v urbánnom prostredí (8,80 % verzus 3,96 %). Kraje západného a stredného Slovenska vykazujú výrazne nižšiu hodnotu ukazovateľa než je priemerná hodnota. Najnižšiu hodnotu – 1,01 % evidujeme v Bratislavskom kraji, kde ani jeden okres a ani jedno mesto nemá hodnotu indikátora nad slovenským priemerom. Naopak, Košický, Prešovský a Banskobystrický kraj vykazuje hodnoty nad priemerom: podiel detí narodených mladým matkám je v Košickom kraji 12 % a v Prešovskom kraji 11 %. V prípade týchto dvoch krajov je nižšia ako priemerná hodnota indikátora iba v niekoľkých okresoch. V Prešovskom kraji iba v dvoch okresoch a v Košickom kraji iba v okresoch Košice I až IV.

Pri sledovaní charakteristík miest s najnižšou hodnotou ukazovateľa vidíme, že ide o mestá, v ktorých sa nenarodilo žiadne živonarodené dieťa mladým matkám do 19 rokov (Tabuľka č. 32). Zastúpené sú medzi nimi mestá všetkých krajov, okrem miest Košického kraja. Ide konkrétne o 16 miest, pričom okrem okresu Bratislava I ide o mestá s menším počtom obyvateľov (veľkostné kategórie 1 až 3). V prípade miest s najvyšším podielom

živonarodených detí mladým rodičkám sú zastúpené primárne taktiež mestá s malým počtom obyvateľov, ale ich krajská príslušnosť už nie je natoľko heterogénna (Tabuľka č. 31). Najviac sú zastúpené mestá Košického kraja a po dve mestá Prešovského a Banskobystrického kraja. Do pozornosti dávame skutočnosť, že napríklad v Dobšinej, ktorá vykazuje najvyššiu hodnotu daného indikátora (34,09 %), je jeho hodnota skoro päťnásobne vyššia ako je priemer za celé Slovensko. Ešte aj v prípade desiatej najvyššej hodnoty vykazanej v Modrom Kameni ide o vyše dvojnásobnú hodnotu živonarodených detí mladým matkám. Ďalším dôležitým poznatkom je, že v mestách s najvyššími hodnotami ukazovateľa tvoria vysoký podiel obyvateľstva Rómovia. Podľa aktuálneho Atlasu rómskych komún na Slovensku 2013 (Mušínska a kol., 2014), napríklad v Dobšinej tvoria Rómovia 36,8 %-ný podiel obyvateľov. Najnižšie zastúpenie Rómov na celkovom počte obyvateľov z desiatich miest s najvyššou hodnotou ukazovateľa nachádzame v Čiernej na Tisou (12,9 %).

Tabuľka 31: Desať miest s najvyšším podielom detí narodených matkám vo veku do 19 rokov (2014, v %)

Poradie	Mesto	Typ mesta podľa veľkosti	Kraj	Hodnota ukazovateľa (%)
1.	Dobšina	3	Košický	34,09
2.	Čierna nad Tisou	2	Košický	28,00
3.	Krompachy	3	Košický	23,88
4.	Medzilaborce	3	Prešovský	20,69
5.	Sobrance	3	Košický	20,00
6.	Sečovce	3	Košický	18,40
7.	Kráľovský Chlmec	3	Košický	17,91
8.	Jelšava	2	Banskobystrický	17,78
9.	Levoča	4	Prešovský	16,77
10.	Modrý Kameň	1	Banskobystrický	16,67

Zdroj: autori, podľa Stav a pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike 2014

Tabuľka 32: Mestá s najnižším podielom detí narodených matkám vo veku do 19 rokov (2014, v %)

Poradie	Mesto	Typ mesta podľa veľkosti	Kraj	Hodnota ukazovateľa (%)
1.	Bratislava I (okres)	7	Bratislavský	0
1.	Stupava	4	Bratislavský	0
1.	Vrbové	3	Trnavský	0
1.	Gabčíkovo	3	Trnavský	0
1.	Ilava	3	Trenčiansky	0
1.	Brezová pod Bradlom	2	Trenčiansky	0
1.	Nováky	2	Trenčiansky	0

1.	Nemšová	3	Trenčiansky	0
1.	Trenčianske Teplice	2	Trenčiansky	0
1.	Tlmače	2	Nitriansky	0
1.	Námestovo	3	Žilinský	0
1.	Turčianske Teplice	3	Žilinský	0
1.	Dudince	1	Banskobystrický	0
1.	Poltár	3	Banskobystrický	0
1.	Vysoké Tatry	2	Prešovský	0
1.	Podolíne	2	Prešovský	0

Zdroj: autori, podľa Stav a pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike 2014

Podiel detí narodených mimo manželstva má na Slovensku dlhodobu rastúcu tendenciu. Kým v roku 1990 sa mimo manželstva narodilo 7,6 % detí, v roku 2014 to bolo 38,96 %. Pri hľadaní príčin takéhoto trendu sa zdôrazňuje znižujúca sa sobášnosť, nárast nezosobášených spoluzití, slobodného materstva a nárast rozvodovosti. Domnievame sa, že za spomínanými procesmi môžeme identifikovať čiastočné uvoľnenie dlhodobého tesného prepojenia medzi plodnosťou a sobášnosťou. V prípade mimomanželskej plodnosti nemusí ísť iba o slobodné matky a o formovanie jednorodičovských (neúplných) rodín. Staršie údaje síce poukazujú na výraznú prevahu slobodných žien medzi rodičkami detí narodených mimo manželstva, ale od roku 2011 - odkedy Štatistický úrad SR vykazuje informácie o otcovi dieťaťa - až pri 60 % detí narodených mimo manželstva sú vyplnené informácie o otcovi (Šprocha, 2015). Jedno vysvetlenie je, že mnohé z týchto matiek žijú s biologickým otcom dieťaťa. Najdôležitejším argumentom pre sledovanie tohto indikátora v spojitosti s chudobou a sociálnym vylúčením sú najmä možné dôsledky narodenia detí mimo manželstva a veková, vzdelanostná či národnostná/etnická štruktúra matiek. Mimomanželský pôrod totiž najčastejšie volia mladé slobodné matky, veľká časť mimomanželskej pôrodnosti pripadá na ženy so základným a učňovským vzdelaním (najmenej na vysokoškolsky vzdelané ženy).²⁵ Šprocha a Potančoková (2010) v tejto súvislosti poukazujú na to, že mimomanželská plodnosť je u žien s nízkym vzdelaním častejšie korelovaná so slobodným materstvom; v prípade žien s vyšším vzdelaním je skôr spätá s nezosobášeným spoluzitím. Pritom najmä u žien so základným vzdelaním zostáva počet mimomanželských pôrodov vysoký aj vo vyšších poradiach. Dôležité je poukázať aj na opačnú kauzalitu z hľadiska vzdelania a pôrodnosti, a to cez vplyv skorého materstva v mladom veku ženy na stupeň dosiahnutého vzdelania. Neplánové tehotenstvo a skoré materstvo môžu spôsobiť predčasné ukončenie vzdelanostnej dráhy a zmenu vzdelanostných aspirácií. Výsledkom materstva v nízkom veku preto často môže byť dosiahnutie nižšieho stupňa vzdelania, a to najmä v prípade narodenia dieťaťa mimo manželský zväzok (Šprocha, Potančoková, 2010: 35). Nízke dosiahnuté vzdelanie, prítomnosť dieťaťa a život bez partnera predstavujú kumuláciu znevýhodnení, ktoré sa odzrkadľujú vo vysokej miere rizika chudoby takýchto rodín. Jednorodičovské rodiny patria dlhodobo na Slovensku medzi najohrozenejšie a chudoba sa stáva v ich prípade často

²⁵ V roku 2008 to bola u vysokoškolsky vzdelaných žien približne šestina v porovnaní so ženami s najnižším stupňom vzdelania (Šprocha, Potančoková, 2010: 42).

dlhodobou životnou skúsenosťou, čo negatívne zasahuje nielen prítomnosť, ale aj budúce vyhliadky matky i samotného dieťaťa/detí.

Ďalším výrazne determinujúcim faktorom pri skúmaní mimomanželskej plodnosti na Slovensku je etnická príslušnosť matiek. Dostupné údaje poukazujú na dlhodobu odlišnú reprodukčnú a rodinnú správanie Rómov na Slovensku (napr. Šprocha, 2014; Vaňo, Mészáros, 2004). Ide primárne o vyššie miery plodnosti, nižší priemerný vek prvoroďičovstva, vyšší podiel kohabitujujúcich párov, či vyšší podiel detí narodených mimo manželstva. Výrazné sú diferencie z hľadiska typu osídlenia rómskej komunity. Rómska populácia žijúca v segregovaných komunitách má vyššiu mieru fertility, väčší počet detí a členov domácností, skorší vek rodičovstva, či vyššiu mieru narodení mimo manželstva v porovnaní s priemernými hodnotami na Slovensku.

Najmenej detí mimo manželstva prichádza na svet v okresoch na severe Slovenska (Orava, Kysuce) a v okresoch Prešovského kraja. Vysoká religiozita a najmä dominancia obyvateľstva hlásiaceho sa ku katolicizmu má v týchto častiach Slovenska evidentný vplyv na pevnú inštitucionalizáciu rodičovstva do manželského zväzku (Šprocha, Potančoková, 2010). Priestorová analýza nemanželskej plodnosti taktiež ukázala, že vysoký podiel detí narodených mimo manželstva a skorý materský štart korelujú s nepriaznivými sociálno-ekonomickými charakteristikami okresov, lokalít (vysokou mierou nezamestnanosti, ich priestorovou marginalitou, atď.), v ktorých sú tieto fenomény reprodukčného správania najvýraznejšie.²⁶ Ako vidíme, mimomanželskú plodnosť teda výrazne ovplyvňuje niekoľko faktorov.

Nižší podiel narodených mimo manželstva než je celoslovenský priemer (38,96 %) vykazujú štyri kraje – Bratislavský (33,99 %), Trenčiansky (37,63%), Prešovský (28 %) a Žilinský (29,82 %). Najvyšší podiel narodených mimo manželstva nachádzame v Banskobystrickom kraji (53,08 %), čo je o 36 % viac ako je priemer v celej Slovenskej republike. Druhý najvyšší podiel narodených mimo manželstva nachádzame v Košickom kraji (48,27 %). V prípade zostávajúcich dvoch krajov nejde o výrazne vyšší podiel ako je celoslovenský priemer. Aj v prípade tohto indikátora nachádzame kraje homogénne i heterogénne. Výrazne homogénny je Banskobystrický kraj, kde podiel detí narodených mimo manželstva prevyšuje slovenský priemer vo všetkých okresoch. Podobné tendencie nachádzame aj v Bratislavskom, Trnavskom a Prešovskom kraji, v ktorých iba jeden z ich okresov vykazuje odlišnosť od celokrajského trendu. V prípade sledovania úrovne mestských sídiel nachádzame výrazné rozdiely, aj keď na Slovensku nie je mesto, v ktorom by sa všetky živonarodené deti rodili do manželského zväzku. V prípade urbánno-rurálneho rozdelenia sú zistené odlišnosti minimálne (39,52 % vs. 38,37 %).

Mestá s najvyššími podielmi detí narodených mimo manželstva majú niekoľko spoločných charakteristík. Ide o mestá s nižším počtom obyvateľov, ktoré sa nachádzajú primárne v Košickom a Banskobystrickom kraji (Tabuľka č. 33). Všetky mestá majú vysoký podiel rómskeho obyvateľstva, ktoré vykazuje vyššie miery mimomanželskej plodnosti. V Dobšinej je hodnota ukazovateľa skoro 90 %.

²⁶ Napríklad v okrese Rožňava dosahuje podiel narodených mimo manželstva zo všetkých živonarodených skoro dvojnásobok slovenského priemeru - až 70,23 % detí narodených mimo manželstva (Stav a pohyb ..., 2014). Je to okres vykazujúci dlhodobu znaku sociálno-priestorovej marginality. Podobne aj v jednej z najväčších mestských segregovaných rómskych komunít – na sídlisku Luník IX. – bol podiel detí narodených mimo manželstva 92 % (tamže).

Tabuľka 33: Desať miest s najvyšším podielom detí narodených mimo manželstva (2014, v %)

Poradie	Mesto	Typ mesta podľa veľkosti	Kraj	Hodnota ukazovateľa (%)
1.	Dobšiná	3	Košický	89,89
2.	Čierna nad Tisou	2	Košický	73,08
3.	Modrý Kameň	1	Banskobystrický	72,22
4.	Hurbanovo	3	Nitriansky	71,25
5.	Veľký Krtíš	4	Banskobystrický	71,00
6.	Medzev	2	Košický	70,97
7.	Hnúšťa	3	Banskobystrický	69,86
8.	Jelšava	2	Banskobystrický	68,89
9.	Sečovce	3	Košický	68,00
10.	Kráľovský Chlmec	3	Košický	67,16

Zdroj: autori, podľa Stav a pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike 2014

Z časti podobné charakteristiky majú aj mestá s najnižším podielom detí narodených mimo manželstva: okrem Prešova patria medzi menšie mestské sídla a v mnohých z nich žije početná rómska komunita (Tabuľka č. 34). Sú však medzi nimi najmä mestá Prešovského a Žilinského kraja, mestá s výrazne religióznym obyvateľstvom a mestá bez koncentrovaného rómskeho osídlenia (ako je tomu v prípade miest Žilinského kraja).

Tabuľka 34: Desať miest s najnižším podielom detí narodených mimo manželstva (2014, v %)

Poradie	Mesto	Typ mesta podľa veľkosti	Kraj	Hodnota ukazovateľa (%)
1.	Giraltovce	2	Prešovský	9,76
2.	Námestovo	3	Žilinský	15,38
3.	Hanušovce nad Topľou	2	Prešovský	17,02
4.	Svidník	4	Prešovský	17,58
5.	Trstená	3	Žilinský	20,29
6.	Spišská Belá	3	Prešovský	20,31
7.	Prešov	6	Prešovský	21,62
8.	Sabinov	4	Prešovský	22,29
9.	Nová Baňa	3	Banskobystrický	22,39
10.	Tvrdošín	3	Žilinský	24,49

Zdroj: autori, podľa Stav a pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike 2014

Rozvodovosť je jedným z najsledovanejších demografických procesov v spojitosti s problematikou chudoby a sociálneho vylúčenia. Rozpad partnerstva má často výrazné

sociálno-ekonomické dôsledky. Na Slovensku rozvodovosť vykazuje dlhodobu narastajúci trend, čo sa okrem iného odráža v znižovaní podielu vydatých žien a ženatých mužov na štruktúre obyvateľstva SR. Naša analýza sa opiera o **ukazovateľ hrubej miery rozvodovosti**²⁷, ktorá mala v roku 2014 hodnotu 1,94 promile. Najvyššiu hrubú mieru rozvodovosti nachádzame v Bratislavskom a Trnavskom kraji (rovnako po 2,24 promile). Vyššiu hodnotu ukazovateľa ako je priemer vykazujú aj Nitriansky, Trenčiansky a Banskobystrický kraj. Najnižšiu hrubú mieru rozvodovosti vykazuje Prešovský (1,48) a následne Žilinský a Košický kraj. Z hľadiska homogenity krajov na úrovni okresov nachádzame dva kraje, v ktorých všetky okresy vykazujú pri sledovaní rozvodovosti rovnaké tendencie. Všetky okresy Trnavského kraja majú vyššiu a všetky okresy Prešovského kraja nižšiu hodnotu hrubej miery rozvodovosti ako je slovenský priemer. Rozvodovosť pritom determinuje aj miera urbanizácie: hrubá miera rozvodovosti je v urbánnom priestore (2,22) jasne vyššia než v priestore rurálnom (1,62).

Medzi mestami s najvyššou mierou rozvodovosti nie sú zastúpené mestá z Prešovského a Košického kraja (Tabuľka č. 35). Trenčianke Teplice – mesto s najvyššou hrubou mierou rozvodovosti – má skoro dvojnásobnú hodnotu tohto ukazovateľa ako je celoslovenský priemer. Medzi mestami s výrazne vyššou rozvodovosťou nájdeme tak menšie mestá ako aj stredne veľké mestá Slovenska.

Najnižšiu mieru rozvodovosti vykazuje veľmi heterogénna skupina miest, tak z hľadiska regionálnej príslušnosti ako aj veľkostnej skupiny obcí (Tabuľka č. 36). Vyše štvornásobne nižšiu mieru rozvodovosti ako je celoslovenský priemer vykazuje Medzev – mesto s najnižšou mierou rozvodovosti v sledovanom období.

Tabuľka 35: Desať miest s najvyššou hrubou mierou rozvodovosti – rozvody na 1 000 obyvateľov (2014, promile)

Poradie	Mesto	Typ mesta podľa veľkosti	Kraj	Hodnota ukazovateľa (promile)
1.	Trenčianske Teplice	2	Trenčiansky	3,61
2.	Topoľčany	5	Nitriansky	3,54
3.	Banská Štiavnica	4	Banskobystrický	3,33
4.	Fišakovo	4	Banskobystrický	3,25
5.	Štúrovo	4	Nitriansky	3,20
6.	Jelšava	2	Banskobystrický	3,13
7.	Lučenec	5	Banskobystrický	3,01
8.	Holíč	4	Trnavský	2,95
8.	Senica	5	Trnavský	2,95
9.	Svätý Jur	3	Bratislavský	2,92
9.	Galanta	4	Trnavský	2,92

²⁷ Hrubá miera rozvodovosti je vymedzená ako počet rozvodov v kalendárnom roku na 1 000 obyvateľov podľa stavu k 1. 7. (strednému stavu) daného kalendárneho roku. Zvyčajne sa vyjadruje v promile. Tento ukazovateľ je ovplyvnený nielen intenzitou rozvodovosti, ale i štruktúrou obyvateľstva podľa rodinného stavu a veku.

9.	Bytča	4	Žilinský	2,92

Zdroj: autori, podľa Stav a pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike 2014

Tabuľka 36: Desať miest s najnižšou hrubou mierou rozvodovosti – rozvody na 1 000 obyvateľov (2014, promile)

Poradie	Mesto	Typ mesta podľa veľkosti	Kraj	Hodnota ukazovateľa (promile)
1.	Medzev	2	Košický	0,46
2.	Veľký Šariš	4	Prešovský	0,70
3.	Tisovec	2	Banskobystrický	0,95
4.	Svidník	4	Prešovský	1,05
5.	Lipany	3	Prešovský	1,24
6.	Modrý Kameň	1	Banskobystrický	1,24
7.	Stará Ľubovňa	4	Prešovský	1,28
8.	Turzovka	3	Nitriansky	1,31
9.	Brezno	5	Banskobystrický	1,35
10.	Turčianske Teplice	3	Žilinský	1,37

Zdroj: autori, podľa Stav a pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike 2014

Východiskovým zdrojom údajov pre nasledujúce sledované ukazovatele je posledné sčítanie z roku 2011 a ide o ukazovatele sledované na úrovni domácností. Medzi najviac ohrozené kategórie domácnosti chudobou a sociálnym vylúčením patria dlhodobo **nerodinné domácnosti**. Ide o jeden z typov cenзовých domácností²⁸, v rámci ktorého rozlišujeme viacčlenné nerodinné domácnosti (tvoria ich dve alebo viac osôb, príbuzných i nepríbuzných, hospodáriacich spoločne, ktoré však netvoria rodinnú domácnosť) a domácnosti jednotlivcov (tvoria ich jedna fyzická osoba, ktorá býva v byte sama, buď ako podnájomník, alebo býva spoločne s ďalšou cenзовou domácnosťou, ale hospodári samostatne). Ich počet sa v posledných sčítaniach zvyšuje a podľa výsledkov Sčítania obyvateľstva, domov a bytov 2011 nerodinné domácnosti predstavujú 29 % z celkového počtu súkromných domácností. Výrazne viac sú medzi nimi zastúpené domácnosti jednotlivcov, ktoré tvoria v roku 2011 vyše 87 % nerodinných domácností na Slovensku. Práve domácnosti jednotlivcov vykazujú podľa posledných sčítaní najvýraznejší nárast počtu ako aj relatívneho zastúpenia. Výrazné zastúpenie majú staršie osoby, najmä ovdovelé ženy nad 70 rokov. Sledovanie rodového aspektu je v tomto prípade dôležité, nakoľko domácnosti žien prevládajú nad domácnosťami jednotlivcov mužov. Prognózy upozorňujú na postupné výrazné starnutie slovenskej populácie, ktorej prejavom bude očakávaný zvyšujúci sa počet a podiel osamelo žijúcich starších jednotlivcov na celkovej populácii. Podľa aktuálnej prognózy vývoja rodín a domácností budú vo väčšine okresov Slovenska do roku 2030 prevládajúcim typom práve domácnosti jednotlivcov (Šprocha, Vaňo, Bleha, 2014). Nárast zaznamenávame aj v

²⁸ Cenзовé domácnosti sú tvorené osobami v rámci jednej hospodáriacej domácnosti, ktoré spoločne obývajú jeden byt na základe rodinných alebo iných vzťahov.

mladších vekových kategóriách (20 až 34 rokov): jednočlenné domácnosti tu vytvárajú slobodné osoby, pričom medzi nimi prevládajú muži.

Najvyšší podiel nerodinných domácností žije v Bratislavskom (36 %), Banskobystrickom (31 %) a v Košickom kraji (30 %). Rovnaký podiel nerodinných domácností ako je celoslovenský priemer nachádzame v Nitrianskom kraji. Výrazne väčší podiel rodinných domácností a nižší podiel nerodinných domácností nachádzame v Prešovskom kraji (23 %). V zostávajúcich krajoch sa podiel nerodinných domácností pohybuje v blízkosti priemeru (1 až 2 percentuálne body pod celoslovenských priemerom). Jedine v okresoch Žilinského kraja je vo všetkých okresoch nižšie zastúpenie nerodinných domácností. V ostatných krajoch nevykazujú okresy takúto mieru homogenity.

Bratislava má celkovo najvyšší podiel nerodinných domácností (39 %) a vysoký podiel zaznamenávame aj v druhom najľudnatejšom meste Slovenska - v Košiciach (35 %). Okrem toho sú domácnosti jednotlivcov najpočetnejším typom v mestách v regióne južného Slovenska, predovšetkým v jeho stredoslovenskej a východoslovenskej časti (Tabuľka č. 37). Ide o región s regresívnym rodinným správaním obyvateľstva, kde okrem vysokého zastúpenia nerodinných domácností nájdeme i vysoké zastúpenie jednorodičovských (neúplných) rodín.

Tabuľka 37: Desať miest s najvyšším podielom nerodinných domácností (2011, v %)

Poradie	Mesto	Typ mesta podľa veľkosti	Kraj	Hodnota ukazovateľa (%)
1.	Bratislava I	7	Bratislavský	47
2.	Bratislava II	7	Bratislavský	43
3.	Bratislava III	7	Bratislavský	44
4.	Trenčianske Teplice	2	Trenčiansky	39
4.	Košice I	7	Košický	39
5.	Košice IV	7	Košický	38
5.	Rožňava	4	Košický	38
5.	Vysoké Tatry	2	Prešovský	38
6.	Tisovec	2	Banskobystrický	36
6.	Modrý Kameň	1	Banskobystrický	36

Zdroj: autori, podľa Sčítania obyvateľstva, domov a bytov 2011 (DATAcube.)

Poznámka: Ide o súkromné domácnosti

Medzi mestami s najnižším podielom nerodinných domácností sú zastúpené iba mestá Prešovského a Žilinského kraja, v ktorých je typické tradičné rodinné správanie (Tabuľka č. 38). Okrem Sniny, ktorá patrí medzi stredne veľké mesto, sú zastúpené medzi nimi najmä menšie mestá.

Tabuľka 38: Desať miest s najnižším podielom nerodinných domácností (2011, v %)

Poradie	Mesto	Typ mesta podľa veľkosti	Kraj	Hodnota ukazovateľa (%)
1.	Hanušovce nad Topľou	2	Prešovský	15
2.	Lipany	3	Prešovský	18
2.	Sabinov	4	Prešovský	18
4.	Stará Ľubovňa	4	Prešovský	19
4.	Stropkov	4	Prešovský	19
5.	Veľký Šariš	4	Prešovský	20
5.	Snina	5	Prešovský	20
5.	Podolínec	2	Prešovský	20
5.	Námestovo	3	Žilinský	20
6.	Trstená	3	Žilinský	21
6.	Tvrdošín	3	Žilinský	21
6.	Giraltovce	2	Prešovský	21
6.	Spišské Podhradie	2	Prešovský	21

Zdroj: autori, podľa Sčítania obyvateľstva, domov a bytov 2011 (DATAcube.)

Poznámka: Ide o súkromné domácnosti

V poslednom štvrtstoročí dochádza v partnerskom správaní k poklesu sobášnosti a nárastu rozvodovosti. S tým súvisí nárast počtu párov žijúcich v kohabitácii. Kohabitácie sa stávajú formami partnerského spolužitia, ktoré majú podobu porozvodovú, po ovdovení, „extra“ manželskú²⁹, ale stále častejšie sú vyhľadávané aj u partnerov bez skúsenosti sobáša. V takýchto prípadoch ide buď o plnohodnotnú alternatívu k sobášu alebo o tzv. „partnerstvo na skúšku“, ktoré je vnímané ako predstupeň manželstva. Na Slovensku zaznamenávame v medzicenzovom období nárast kohabituujúcich partnerstiev a medzi nimi nárast nezobášaných spolužití s deťmi. Odborné štúdie poukazujú na ich menšiu stabilitu a teda hrozbu vyššej pravdepodobnosti rozpadu takýchto partnerstiev. Znamená to následne aj vyššie riziko chudoby.

Podľa sčítania z roku 2011, *podiel domácností v konsenzuálnom zväzku* na celkovom počte súkromných domácností predstavuje 3,5 %. Ich vyššie zastúpenie nachádzame v Banskobystrickom (5,1 %), Košickom (4,1 %) a Nitrianskom kraji (3,9 %). Najnižší podiel kohabituujúcich párov bol v roku 2011 v Žilinskom (2,5 %) a Prešovskom kraji (2,6 %), t.j. opätovne v krajoch s výrazne tradičným rodinným správaním. Aj v prípade miest s najnižšou hodnotou tohto ukazovateľa sú najčastejšie zastúpené mestá zo Žilinského kraja (Tabuľka č. 40). Okrem Čadce nachádzame v prvej desiatke miest s najnižším podielom domácností kohabituujúcich párov iba menšie mestá. Medzi mestami s najvyšším podielom domácností kohabitantov sa nachádzajú iba mestá Banskobystrického a Košického kraja, pričom ich podiel dosahuje viac ako dvojnásobný podiel v porovnaní s celoslovenským priemerom (Tabuľka č. 39). Vo väčšine týchto miest vieme identifikovať rómske osídlenia.

²⁹ Ide o podobu, keď je jeden z kohabituujúcich partnerov v manželskom zväzku, ale už nežije so svojim manželským partnerom/partnerkou.

Tabuľka 39: Desať miest s najvyšším podielom domácností párov žijúcich v konsenzuálnom zväzku (2011, v %)

Poradie	Mesto	Typ mesta podľa veľkosti	Kraj	Hodnota ukazovateľa (%)
1.	Hnúšťa	3	Banskobystrický	9,4
2.	Jelšava	2	Banskobystrický	8,6
3.	Tisovec	2	Banskobystrický	8,4
4.	Veľký Krtíš	4	Banskobystrický	8,1
5.	Fíľakovo	4	Banskobystrický	7,7
6.	Lučenec	5	Banskobystrický	7,7
7.	Moldava nad Bodvou	4	Košický	7,5
8.	Dobšiná	3	Košický	7,4
9.	Rimavská Sobota	5	Banskobystrický	7,1
10.	Medzev	2	Košický	7,1

Zdroj: autori, podľa Sčítania obyvateľstva, domov a bytov 2011 (DATAcube.)

Poznámka: Ide o súkromné domácnosti

Tabuľka 40: Desať miest s najnižším podielom domácností párov žijúcich v konsenzuálnom zväzku (2011, v %)

Poradie	Mesto	Typ mesta podľa veľkosti	Kraj	Hodnota ukazovateľa (%)
1.	Krásno nad Kysucou	3	Žilinský	1,3
2.	Turzovka	3	Žilinský	1,4
3.	Rajec	3	Žilinský	1,4
4.	Rajecké Teplice	2	Žilinský	1,4
5.	Nemšová	3	Trenčiansky	1,4
6.	Spišské Vlachy	2	Košický	1,6
7.	Leopoldov	2	Trnavský	1,9
8.	Bytča	3	Žilinský	2,1
9.	Čadca	5	Žilinský	2,1
10.	Tvrdošín	3	Žilinský	2,1

Zdroj: autori, podľa Sčítania obyvateľstva, domov a bytov 2011 (DATAcube.)

Poznámka: Ide o súkromné domácnosti

Ďalšou sledovanou skutočnosťou je *podiel domácností osamelých rodičov*. Údaje EU SILC-u dlhodobo potvrdzujú, že jednorodičovské domácnosti patria medzi kategórie najviac ohrozené chudobou. Na Slovensku bolo podľa posledného sčítania 10,51 % domácností osamelých rodičov. Šesť miest s najvyšším podielom osamelých súkromných domácností je z Nitrianskeho kraja. Zastúpenie tu majú aj mestá Bratislavského, Žilinského a Trenčianskeho kraja (Tabuľka č. 41). Tieto štyri kraje vykazujú najvyšší podiel jednorodičovských

domácností, s hodnotami nad celoslovenským priemerom. Sú medzi nimi častejšie zastúpené stredne veľké mestá a sídla okresov. Výraznejšie sú zastúpené mestá z južného Slovenska, v ktorých má maďarská menšina špecifické rodinné a reprodukčné správanie.

Tabuľka 41: Desať miest s najvyšším podielom domácností osamelých rodičov³⁰ (2011, v %)

Poradie	Mesto	Typ mesta podľa veľkosti	Kraj	Hodnota ukazovateľa (%)
1.	Pezinok	5	Bratislavský	15,79
2.	Šaľa	5	Nitriansky	15,74
3.	Štúrovo	4	Nitriansky	15,73
4.	Nové Zámky	5	Nitriansky	15,24
5.	Šahy	3	Nitriansky	15,10
6.	Komárno	5	Nitriansky	14,91
7.	Liptovský Mikuláš	5	Žilinský	14,84
8.	Dolný Kubín	4	Žilinský	14,51
9.	Levice	5	Nitriansky	14,44
10.	Partizánske	5	Trenčiansky	14,30

Zdroj: autori, podľa Sčítania obyvateľstva, domov a bytov 2011

Poznámka: Ide o súkromné domácnosti

V prípade desiatich miest s najnižším podielom domácností osamelých rodičov ide o mestá s malým počtom obyvateľov, s heterogénnou štruktúrou z hľadiska regionálnej príslušnosti (Tabuľka č. 42). Najnižšie hodnoty sledovaného ukazovateľa nájdeme v Banskobystrickom a Košickom kraji.

Tabuľka 42: Desať miest s najnižším podielom domácností osamelých rodičov (2011, v %)

Poradie	Mesto	Typ mesta podľa veľkosti	Kraj	Hodnota ukazovateľa (%)
1.	Krupina	3	Banskobystrický	5,69
2.	Modrý Kameň	1	Banskobystrický	6,26
3.	Giraltovce	2	Prešovský	6,37
4.	Spišské Vlachy	2	Košický	6,70
5.	Gelnica	3	Košický	6,85
6.	Spišské Podhradie	2	Prešovský	6,98
7.	Rajec	3	Žilinský	7,65
8.	Rajecké Teplice	2	Žilinský	7,78
9.	Hriňová	3	Banskobystrický	7,81

³⁰ Ide o dve vykazované typy domácností – domácnosti osamelých matiek a domácnosti osamelých otcov.

10.	Tisovec	2	Banskobystrický	7,82

Zdroj: autori, podľa Sčítania obyvateľstva, domov a bytov 2011 (DATAcube.)

Poznámka: Ide o súkromné domácnosti

Ďalšie dve tabuľky sú venované indikátoru *podiel domácností pozostávajúce z dvoch alebo viacerých rodín*. Vývoj spoločne hospodáriacich domácností hovorí pomerne jasne. Do roku 1991 dochádza k postupnému poklesu ich podielu, čo sme mohli identifikovať ako trend postupujúcej nuklearizácie rodín. Tento proces sa však zastavil a získal úplne opačné kontúry a podiel spoločných domácností viacerých rodín sa naopak zvýšil. Na Slovensku je podiel takýchto domácností 19,8 %. Na úrovni miest to môže znamenať, že takéto domácnosti dostatok finančných prostriedkov na rezidenčné osamostatnenie sa, prípadne že v mestách nie je dostatočný počet cenovo prístupného bývania. Vysvetlením môže byť aj odlišnosť kultúrnych noriem (napríklad rozšírené viacgeneračné bývanie ako forma medzigeneračnej solidarity) a pod..

Najvyšší podiel domácností pozostávajúcich z viacerých rodín majú mestá Košického kraja, v ktorých sa nachádzajú rómske komunity (Tabuľka č. 43). Okrem Spišskej Novej Vsi a Trebišova sú to zástupcovia menších slovenských miest. Najnižší podiel viacrodinných domácností nachádzame v Nitrianskom, Trenčianskom a Bratislavskom kraji (Tabuľka č. 44). Častejšie sú medzi nimi zastúpené väčšie mestá a sídla okresov.

Tabuľka 43: Desať miest s najvyšším podielom domácností pozostávajúcich z dvoch alebo viacerých rodín (2011, v %)

Poradie	Mesto	Typ mesta podľa veľkosti	Kraj	Hodnota ukazovateľa (%)
1.	Rajec	3	Žilinský	34,30
2.	Gelnica	3	Košický	34,00
3.	Krupina	3	Banskobystrický	33,48
4.	Spišské Podhradie	2	Prešovský	31,26
5.	Dudince	1	Banskobystrický	29,87
6.	Spišské Vlachy	2	Košický	29,15
7.	Turzovka	3	Žilinský	28,19
8.	Trebišov	5	Košický	28,15
9.	Sobrance	3	Košický	27,75
10.	Spišská Nová Ves	5	Košický	27,26

Zdroj: autori, podľa Sčítania obyvateľstva, domov a bytov 2011 (DATAcube.)

Poznámka: Ide o súkromné domácnosti

Tabuľka 44: Desať miest s najnižším podielom domácností pozostávajúcich z dvoch alebo viacerých rodín (2011, v %)

Poradie	Mesto	Typ mesta podľa veľkosti	Kraj	Hodnota ukazovateľa (%)
1.	Topoľčany	5	Nitriansky	7,11
2.	Šaľa	5	Nitriansky	7,42
3.	Štúrovo	4	Nitriansky	7,43
4.	Bratislava IV	7	Bratislavský	8,30
5.	Nová Dubnica	4	Trenčiansky	8,33
6.	Trenčianske Teplice	2	Trenčiansky	8,32
7.	Levice		Nitriansky	8,40
8.	Nové Zámky	5	Nitriansky	8,45
9.	Tlmače	2	Nitriansky	8,46
10.	Myjava	4	Trenčiansky	9,28

Zdroj: autori, podľa Sčítania obyvateľstva, domov a bytov 2011 (DATAcube.)

Poznámka: Ide o súkromné domácnosti

Viacpočetná domácnosť (6 a viac členov) evokuje niekoľko možných podôb a foriem usporiadania domácností: viacdetnú rodinu, viacgeneračnú rodinu či viacpočetnú nerodinnú domácnosť. Všetky zo spomínaných foriem domácností patria medzi rizikové z hľadiska chudoby. Veľký počet členov najčastejšie znamená znevýhodňujúci pomer závislých a nezávislých členov domácnosti. Priemerná hodnota ukazovateľa **podiel domácností pozostávajúcich zo 6 alebo viacerých členov** je 6,49 %, pričom jej výrazne nižšiu hodnotu má Bratislavský kraj (2,35 %). Všetky okresy Bratislavského a Trnavského kraja a okrem jedného okresu všetky okresy Trenčianskeho a Nitrianskeho kraja majú nižší podiel viacčlenných domácností ako je celoslovenský priemer. Väčší podiel ako je priemer za celú SR vykazujú Prešovský, Žilinský a Košický kraj, pričom v prípade Prešovského kraja je to skoro až o dvojnásobok (12,56 %).

V prípade Hanušoviec nad Topľou či Gíraltoviec, mestských sídiel s najvyšším podielom viacčlenných domácností, je to už skoro trojnásobok celoslovenského priemeru (Tabuľka č. 45). Na pomyselných prvých desiatich priečkach sa umiestnilo až sedem miest z Prešovského kraja. Okrem dvojice miest – Starej Ľubovne a Sabinova – sú v tejto skupine miest zastúpené malé mestá. Ďalšou spoločnou charakteristikou je vysoká miera pôrodnosti.

Tabuľka 45: Desať miest s najvyšším podielom domácností pozostávajúcich zo 6 alebo viacerých členov (2011, v %)

Poradie	Mesto	Typ mesta podľa veľkosti	Kraj	Hodnota ukazovateľa (%)
1.	Hanušovce nad Topľou	2	Prešovský	17,49
2.	Giraltovce	2	Prešovský	17,15
3.	Spišská Stará Ves	2	Prešovský	14,26
4.	Stará Ľubovňa	4	Prešovský	12,98
5.	Podolíneec	2	Prešovský	12,96
6.	Lipany	3	Prešovský	12,64
7.	Jelšava	2	Banskobystrický	12,20
8.	Sabinov	4	Prešovský	11,67
9.	Námestovo	3	Žilinský	11,26
10.	Trstená	3	Žilinský	11,09

Zdroj: autori, podľa Sčítania obyvateľstva, domov a bytov 2011 (DATAcube.)

Poznámka: Ide o súkromné domácnosti

Medzi desiatkou miest s najnižším podielom domácností so 6 alebo viacerými členmi nájdeme všetky bratislavské okresy a celkovo Bratislava vykazuje 1,33 % takýchto domácností (Tabuľka č. 46). V prípade ďalších miest ide o mestá Nitrianskeho a Trenčianskeho kraja, pričom v týchto krajoch a všetkých ich okresoch je nižšia miera pôrodnosti a nižšie zastúpenie rozšírených rodín ako je priemerná hodnota na Slovensku.

Tabuľka 46: Desať miest s najnižším podielom domácností pozostávajúcich zo 6 alebo viacerých členov (2011, v %)

Poradie	Mesto	Typ mesta podľa veľkosti	Kraj	Hodnota ukazovateľa (%)
1.	Štúrovo	4	Nitriansky	1,05
2.	Bratislava III	7	Bratislavský	1,15
3.	Bratislava II	7	Bratislavský	1,28
4.	Bratislava IV	7	Bratislavský	1,34
5.	Bratislava I	7	Bratislavský	1,42
5.	Nové Zámky	5	Nitriansky	1,42
6.	Šaľa	5	Nitriansky	1,43
7.	Bratislava V	7	Bratislavský	1,46
8.	Brezová pod Bradlom	2	Trenčiansky	1,58
9.	Nová Dubnica	4	Trenčiansky	1,62

Zdroj: autori, podľa Sčítania obyvateľstva, domov a bytov 2011

Poznámka: Ide o súkromné domácnosti

Ako sme spomenuli vyššie, do analýzy sme zahrnuli ešte ďalšie dva indikátory – podiel obyvateľstva v predproduktívnom a podiel obyvateľstva v poproduktívnom veku – ktoré sa síce vzťahujú k zastúpeniu vekových kategórií obyvateľstva vymedzených podľa vzťahu k ekonomickej aktivite, ale nevzťahujú sa k chudobe. Aj v tomto prípade ide o ukazovatele, ktoré sú výslednicou viacerých demografických procesov (pôrodnosti, úmrtnosti). Vysoký počet a podiel spomínaných vekových kategórií na úhrne obyvateľstva znamená pre mestá zvýšenú finančnú záťaž. Na druhej strane môže znamenať výrazný ľudský potenciál pre ich ďalší rozvoj.

Obyvatelia v predproduktívnom veku tvoria na Slovensku 15,3 % obyvateľstva. Košický, Žilinský a Prešovský kraj vykazujú nadpriemerný podiel tejto vekovej skupiny. Ani 14 % zastúpenie naopak nedosahuje obyvateľstvo v predproduktívnom veku v Bratislavskom, Trenčianskom, Nitrianskom a Trnavskom kraji. Mestami s najvyšším podielom detskej zložky sú práve mestá Košického a Prešovského kraja, čo súvisí s vyššou intenzitou plodnosti a pôrodnosti v týchto krajoch (Tabuľka č. 47). Medzi mestami s najvyšším podielom obyvateľstva v predproduktívnom veku sa okrem mesta Trebišov nachádzajú mestá s menším počtom obyvateľov. Ich ďalšou spoločnou charakteristikou je existencia početnej rómskej komunity, ktorá sa výrazne podpisuje pod vysokú intenzitu pôrodnosti. Táto situácia znamená nutnosť riešenia nielen otázku dostupnosti služieb pre rodiny s deťmi, vzdelávacích zariadení, ale aj komplexného riešenia situácie v rómskych osídleniach.

Tabuľka 47: Desať miest s najvyšším podielom obyvateľov v predproduktívnom veku (2011, v %)

Poradie	Mesto	Typ mesta podľa veľkosti	Kraj	Hodnota ukazovateľa (%)
1.	Dobšiná	3	Košický	26,1
2.	Medzev	2	Košický	23,8
3.	Moldava nad Bodvou	4	Košický	22,5
4.	Trebišov	5	Košický	20,9
5.	Hanušovce nad Topľou	2	Prešovský	20,6
6.	Sečovce	3	Košický	20,3
7.	Krompachy	3	Košický	19,8
8.	Podolíneec	2	Prešovský	19,8
9.	Lipany	3	Prešovský	19,4
10.	Spišské Podhradie	2	Prešovský	19,2

Zdroj: autori, podľa Sčítania obyvateľstva, domov a bytov 2011 (<http://census2011.statistics.sk/tabulky.html>)

Medzi mestami s najnižším podielom obyvateľov v predproduktívnom veku nachádzame mestá až z piatich krajov (Tabuľka č. 48). Ich spoločnou charakteristikou je vysoký podiel obyvateľstva v poproduktívnom veku sprevádzaný starnutím populácie miest, nízkou mierou

pôrodnosti a negatívnym migračným saldóm. Práve zastavenie migrácie mladých ľudí a podpora ich rezidenčných, pracovných a následne i reprodukčných plánov môže byť jedným z možných riešení spomalenia, resp. zastavenia starnutia obyvateľstva daných miest.

Tabuľka 48: Desať miest s najnižším podielom obyvateľov v predproduktívnom veku (2011, v %)

Poradie	Mesto	Typ mesta podľa veľkosti	Kraj	Hodnota ukazovateľa (%)
1.	Trenčianske Teplice	3	Trenčiansky	10,4
1.	Vysoké Tatry	2	Prešovský	10,4
2.	Štúrovo	4	Nitriansky	10,5
3.	Piešťany	5	Trnavský	11,0
4.	Nová Dubnica	4	Trenčiansky	11,1
5.	Bojnice	2	Trenčiansky	11,2
6.	Bratislava V	7	Bratislavský	11,3
7.	Stará Turá	3	Trenčiansky	11,4
8.	Galanta	4	Trnavský	11,5
9.	Brezová pod Bradlom	2	Trenčiansky	11,7

Zdroj: autori, podľa Sčítania obyvateľstva, domov a bytov 2011 (<http://census2011.statistics.sk/tabulky.html>)

Slovenská populácie starne a dobre to dokladá aj nárast *podielu obyvateľstva v poproduktívnom veku* a už spomínaný pokles detskej zložky obyvateľstva. Prognózy jasne dokladajú, že v budúcnosti sa postavenie seniorov vo vekovej štruktúre SR posilní ešte viac. Starnutie obyvateľstva sa ukazuje ako nezvratné a v období rokov 2020 až 2040 sa predpokladá ešte zintenzívnenie a akcelerácia tohto procesu (Bleha, Šprocha, Vaňo, 2013). Slovensko sa stane spolu s Poľskom najstaršou krajinou EÚ a zaradí sa medzi najstaršie krajiny na svete. Nakoľko sa však v našej krajine začal proces starnutia neskôr a prebieha tento proces intenzívnejšie a času na prispôbenie sa tomuto fenoménu bude menej, je evidentné, že starnutie populácie predstavuje významnú výzvu pre tvorcov politik tak na celoštátnej, regionálnej ako i lokálnej úrovni.

Starnutie populácie predstavuje zrejme najvýraznejšiu črtu demografického vývoja prakticky vo všetkých okresoch a vo väčšine obcí Slovenska (Bleha, Vaňo, Bačík /eds./, 2014). Proces populačného starnutia je teda univerzálny. Rozdiely nachádzame jedine v intenzite procesu. Z hľadiska vekového zloženia môžeme rozdeliť obyvateľstvo SR na starší západ a juh a na mladší sever a východ (s výnimkou krajného východu). Obyvateľstvo v poproduktívnom veku tvorí 12,7 % celkovej štruktúry obyvateľov Slovenska. Jedine Žilinský, Prešovský a Košický kraj vykazuje menší podiel seniorov. Ide o kraje, ktoré majú nadpriemerné zastúpenie detskej zložky. Nejde však o jednoliate regióny, čo bolo evidentné aj pri sledovaní predchádzajúceho ukazovateľa. I v tomto prípade nachádzame mestá z Prešovského a Žilinského kraja aj medzi

mestami s najvyšším podielom obyvateľov v poproduktívnom veku (Tabuľka č. 49). Najviac je však zastúpený Trenčiansky kraj a nachádzame tu aj tri okresy Bratislavy.

Zaujímavé údaje ponúka aj porovnanie intercenzového obdobia 2011 a 2001, keď došlo k zvýšeniu podielu ľudí vo veku 65 a viac rokov, ktorí žijú v sídlach s viac ako 50 tisíc obyvateľmi. Išlo o nárast o 10,3 percentuálnych bodov z 13,3 % na 23,6 %. Tento posun poukazuje na starnutie generácie „urbanizácie“ zo 60. a 70. rokov, ktorá sa presťahovala do miest a dnes tvorí vekovú kohortu 65 a viac ročných (Piscová a kol., 2015). Proces je ešte akcelerovaný prebiehajúcou podobou suburbanizácie, ktorá má selektívny charakter a je výrazne spojená so sťahovaním mladých rodín von z mestského prostredia (Gajdoš, Moravanská, 2013). Výsledkom je, že už neplatí, že väčšina seniorov býva na Slovensku v malých sídlach do 5 000 obyvateľov (hoci ešte v roku 2011 žilo v takýchto sídlach 47,2 % starších ľudí ako 65 rokov).

Tabuľka 49: Desať miest s najvyšším podielom obyvateľov v poproduktívnom veku (2011, %)

Poradie	Mesto	Typ mesta podľa veľkosti	Kraj	Hodnota ukazovateľa (%)
1.	Bojnice	2	Trenčiansky	20,5
2.	Bratislava I	7	Bratislavský	20,1
3.	Nová Dubnica	4	Trenčiansky	19,1
4.	Trenčianske Teplice	2	Trenčiansky	18,8
5.	Bratislava III	7	Bratislavský	18,3
6.	Bratislava II	7	Bratislavský	17,8
7.	Piešťany	5	Trnavský	17,6
8.	Svit	3	Prešovský	17,0
9.	Vysoké Tatry	2	Prešovský	16,9
10.	Turčianske Teplice	3	Žilinský	16,6
10.	Nováky	2	Trenčiansky	16,6

Zdroj: autori, podľa Sčítania obyvateľstva, domov a bytov 2011 (<http://census2011.statistics.sk/tabulky.html>)

O tom, že metropoly Slovenska – Bratislavu a Košice – je nutné vnímať aj prostredníctvom menších územných celkov, vypovedá aj skutočnosť, že medzi mestami s najnižším podielom obyvateľov v poproduktívnom veku nachádzame aj jeden okres Bratislavy a Košíc (Tabuľka č. 50). V zozname miest s najnižším podielom poproduktívnej zložky obyvateľstva sú však najviac zastúpené mestá Prešovského, Žilinského a Košického kraja.

Tabuľka 50: Desať miest s najnižším podielom obyvateľov v poproduktívnom veku (2011, v %)

Poradie	Mesto	Typ mesta podľa veľkosti	Kraj	Hodnota ukazovateľa (%)
1.	Košice III	7	Košický	6,0
2.	Stará Ľubovňa	4	Prešovský	6,5
3.	Námestovo	3	Žilinský	6,9
4.	Čierna nad Tisou	2	Košický	7,2
5.	Bratislava V	7	Bratislavský	7,7
6.	Podolíne	2	Prešovský	8,0
7.	Giraltovce	2	Prešovský	8,0
8.	Tvrdošín	3	Žilinský	8,1
9.	Lipany	3	Prešovský	8,2
10.	Dobšiná	3	Košický	8,3
10.	Trebišov	5	Košický	8,3
10.	Krompachy	3	Prešovský	8,3

Zdroj: autori, podľa Sčítania obyvateľstva, domov a bytov 2011 (<http://census2011.statistics.sk/tabulky.html>)

Zhrnutie

Na úrovni miest sme sledovali osem sociálno-demografických ukazovateľov, ktorých negatívne hodnoty upozorňujú na možné vyššie riziko chudoby a sociálneho vylúčenia. Ide o indikátory, ktoré pre tvorcov verejných politík na úrovni miest môžu slúžiť ako lakmusové papieriky a upozorňujú na možné riziká súvisiace so znevýhodňujúcou situáciou ich obyvateľov. Majú nielen monitorujúci, ale i preventívny charakter. Okrem toho, že upozorňujú na nutnosť riešiť určitú situáciu, umožňujú aj efektívne predchádzať možným negatívnym dôsledkom.

Pre prehľadnejšie zhrnutie ponúkame identifikáciu najviac ohrozených miest. Zaraďujeme k nim mestá, v ktorých aspoň polovica zo sledovaných ôsmich sociálno-demografických ukazovateľov vykazuje negatívne hodnoty. V piatich krajoch dosahuje podiel takýchto miest aspoň 50 % (Tabuľka č. 51). V Košickom kraji je takýchto miest až 88,2 %, v Banskobystrickom kraji 83,3 %. Do tejto skupiny patria ešte Nitriansky, Trnavský a Trenčiansky kraj. Naopak najnižší podiel takýchto miest nájdeme v Žilinskom, Prešovskom a Bratislavskom kraji. Medzi týmito tromi kraji sú pomerne výrazné diferencie v zastúpení niektorých indikátorov. Prešovský kraj má negatívne hodnoty v podiele mladých matiek, domácností pozostávajúcich z viacerých rodín či v podiele viacpočetných domácností, ale naopak má nízky podiel jednorodičovských domácností. Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že Prešovský kraj má v porovnaní s ďalšími dvoma popisovanými kraji tradičnejšie reprodukčné a rodinné správanie.

Celkovo až 62,9 % miest na Slovensku má aspoň v polovici sledovaných ukazovateľov negatívne hodnoty. Ak by sme sa sústredili na najviac rizikové mestá (negatívne hodnoty v 6 alebo viacerých ukazovateľoch), tak ich podiel dosahuje 12,1 %. Ide o 17 miest.

Tabuľka 51: Podiel miest so štyrmi alebo viacerými negatívnymi hodnotami ukazovateľov (v %)

Mesto	Počet miest v kraji	Počet miest so 4 alebo viacerými negatívnymi hodnotami ukazovateľov	Podiel miest so 4 alebo viacerými negatívnymi hodnotami ukazovateľov (%)
Košický	17	15	88,2
Banskobystrický	24	20	83,3
Nitriansky	15	11	73,3
Trnavský kraj	17	11	64,7
Trenčiansky kraj	18	9	50,0
Bratislavský kraj	7	3	42,9
Prešovský	23	7	30,4
Žilinský	19	5	26,3
SPOLU	140	88	62,9

Zdroj: autori

Tri mestá na Slovensku majú až v 7 sledovaných ukazovateľoch negatívne hodnoty a štrnásť miest v 6 ukazovateľoch. V období, ktoré zachytávali dostupné údaje, nebolo slovenské mesto, ktoré by malo negatívne hodnoty vo všetkých ukazovateľoch. Ak budeme sledovať spomínané dve skupiny miest – so 7 a 6 negatívnymi hodnotami ukazovateľov – tak sú najviac zastúpené mestá Banskobystrického (8 miest) a Košického kraja (6). Nachádzajú sa tu aj dve mestá z Trnavského a Prešovského kraja. Okrem Rimavskej Soboty a Trebišova ide o malé a menšie mestá.

Tabuľka 52: Mestá s najvyšším počtom negatívnych hodnôt sledovaných sociálno-demografických ukazovateľov

Poradie	Mesto	Typ mesta podľa veľkosti	Kraj	Počet negatívnych hodnôt
1.	Jelšava	2	Banskobystrický	7
1.	Veľký Krtíš	4	Banskobystrický	7
1.	Dobšiná	3	Košický	7
2.	Sládkovičovo	3	Trnavský	6
2.	Šaštín-Stráže	3	Trnavský	6
2.	Fil'akovo	4	Banskobystrický	6
2.	Tornaľa	3	Banskobystrický	6
2.	Revúca	4	Banskobystrický	6
2.	Rimavská Sobota	5	Banskobystrický	6
2.	Modrý Kameň	1	Banskobystrický	6
2.	Žiar nad Hronom	4	Banskobystrický	6
2.	Medzilaborce	3	Prešovský	6
2.	Medzev	2	Košický	6

2.	Moldava nad Bodvou	4	Košický	6
2.	Čierna nad Tisou	2	Košický	6
2.	Trebišov	5	Košický	6
2.	Kráľovský Chlmec	3	Košický	6

Zdroj: autori

Na Slovensku nie je mesto, ktoré by nemalo aspoň jednu negatívnu hodnotu v sledovaných indikátoroch (Tabuľka č. 53). Najnižší počet negatívnych hodnôt ukazovateľov – jednu – má 6 miest a okres Bratislava III. Okrem miest Banskobystrického a Košického kraja nájdeme medzi nimi zastúpené mestá zo všetkých zostávajúcich krajov SR. Aj v tomto prípade (okrem okresu bratislavského okresu) ide o menšie mestá Slovenska.

Tabuľka 53: Mestá s najnižším počtom negatívnych hodnôt sledovaných sociálno-demografických ukazovateľov

Poradie	Mesto	Typ mesta podľa veľkosti	Kraj	Počet negatívnych hodnôt
1.	Bratislava III	7	Bratislavský	1
2.	Leopoldov	2	Trnavský	1
3.	Vrbové	2	Trnavský	1
4.	Púchov	4	Trenčiansky	1
5.	Vráble	3	Nitriansky	1
6.	Dolný Kubín	4	Žilinský	1
7.	Podolíneec	2	Prešovský	1

Zdroj: autori

7) POLITIKY ZNIŽOVANIA MESTSKEJ CHUDOBY

V predchádzajúcich častiach správy sme ukázali, akým rizikám čelí mestská populácia, a že zraniteľnosť je často výsledkom kumulácie niekoľkých problémov. V tejto kapitole sa budeme venovať tomu, ako môžu mestá na tieto problémy reagovať, aké nástroje majú k dispozícii a aké faktory môžu ovplyvniť ich plnohodnotné využívanie.

Redukcia chudoby je vo väčšine vyspelých krajín záležitosťou centrálnych vlád, ktoré majú povinnosť i kapacity vytvoriť rámec pre boj s chudobou, ako aj určovať podobu hlavných nástrojov a ich financovanie. Na ich pleciach spočíva úloha zadefinovať strategické ciele, politické priority, legislatívnu úpravu pomoci a podpory a v neposlednom rade úlohu ostatných kľúčových aktérov. Možnosti miest sú teda determinované celkovým dizajnom politik zameraných na redukciiu chudoby a legislatívnym vymedzením ich pôsobenia. Dôležitú úlohu zohráva aj vzťah miest s ďalšími zaangažovanými subjektmi, ktorý môže v rámci zadefinovaných mantinelov nadobúdať rôzne podoby (príkladom je rôzna miera spolupráce s mimovládnyimi organizáciami).

Priestor pre aktívne zasahovanie miest do života obyvateľov je spoluutváraný originálnymi a prenesenými kompetenciami, ktorými mestá disponujú. Tie sa dotýkajú širokej škály aktivít, od starostlivosti o pozemné komunikácie až po starostlivosť o odkázaných ľudí v zariadeniach sociálnych služieb. Vo vzťahu k chudobe a sociálnemu vylúčeniu môžu mestá realizovať intervencie, ktoré cielia na rôzne aspekty životných podmienok (respektíve ich kombinácie). K najdôležitejším aspektom patrí: nepriaznivá sociálna situácia, obmedzené schopnosti viesť samostatný život a obmedzený prístup k verejným službám.

Zároveň, komplexný prístup by mal zahŕňať nielen „hasenie“ najvypuklejších problémov, ale aj ich predchádzanie. V tomto kontexte možno rozlíšiť tri typy intervencií:

- intervencie zamerané na riešenie existujúcich problémov,
- preventívne intervencie zamerané na predchádzanie vzniku rizík alebo oslabenie ich pôsobenia,
- intervencie zamerané na formovanie kontextu, prostredia, ktoré má inkluzívny potenciál.

Intervencie zamerané na riešenie problémov chudoby a sociálneho vylúčenia zahŕňajú predovšetkým poskytovanie sociálnych služieb, riešenie nepriaznivej finančnej situácie, poskytovanie sociálneho bývania a spolupráca pri aktivizácii príjemcov pomoci. Tieto nástroje však majú využitie aj v oblasti prevencie. Platí to najmä pre sociálne služby, podporu sociálneho bývania či aktivizáciu. Preventívne pôsobí aj spolupráca s mimovládnyimi organizáciami v oblasti sociálnej práce alebo podpory komunitného života. Inkluzívny kontext v mestskom priestore je dôležitým, hoci nepriamym faktorom úspechu v boji s mestskou chudobou. Odkazuje k takým opareniam, ako podpora nediskriminácie v školách a verejných službách, zabraňovanie vzniku segregovaných priestorov, podpora mestských priestorov vyznačujúcich sa sociálnym a kultúrnym mixom.

Berúc do úvahy existujúce riziká, ktorým čelí populácia miest na Slovensku, a alokáciu a zdieľanie kompetencií medzi štátom, vyššími územnými celkami a mestami, najdôležitejšie nástroje boja proti chudobe na úrovni miest nájdeme v nasledujúcich kategóriách verejných politik:

- sociálne služby,
- pomoc v hmotnej núdzi,
- podpora v oblasti bývania.

Týmto trom skupinám nástrojov budeme v nasledujúcich častiach venovať pozornosť. Zameriame sa na pritom na analýzu ich obsahového zamerania a na identifikáciu prípadných limitov, ktoré vyplývajú z doterajšej praxe.

7.1 Sociálne služby ako nástroj boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu na úrovni miest

Poskytovanie sociálnych služieb je na Slovensku upravené Zákonom č.448/2008 o sociálnych službách, rámcové kompetencie miest a obcí zase Zákonom č. 369/1990 o obecnom zriadení. Sociálna služba je zákonom definovaná ako odborná, obslužná alebo iná činnosť, ktorá je zameraná na

- prevenciu vzniku, riešenie alebo zmiernenie nepriaznivej sociálnej situácie fyzickej osoby, rodiny alebo komunity pričom nepriaznivá sociálna situácia sa chápe ako ohrozenie sociálnym vylúčením alebo obmedzenie schopnosti začleniť sa do spoločnosti alebo samostatne riešiť svoje problémy;
- zachovanie, obnovu alebo rozvoj schopností fyzickej osoby viesť samostatný život a na podporu jej začlenenia do spoločnosti;
- zabezpečenie nevyhnutných podmienok na uspokojovanie základných životných potrieb fyzickej osoby;
- riešenie krízovej sociálnej situácie fyzickej osoby a rodiny;
- prevenciu sociálneho vylúčenia fyzickej osoby a rodiny.

Tento zoznam obsahuje niekoľko kľúčových momentov. Po prvé, objektom nie je len nepriaznivá sociálna situácia jednotlivcov, ale aj rodiny a komunity. Uznáva sa tak fakt, že problém chudoby a sociálneho vylúčenia nemá len individuálnu povahu, respektíve, že nejde len o skutočnosť jednoduchej agregácie (teda, že hrozba chudoby sa rovná sume ľudí, ktorí sú ňou ohrození), ale že môže mať kolektívnu povahu a dokonca aj územný rozmer, ako je tomu v prípade komunít. Po druhé, nepriaznivá sociálna situácia je definovaná oveľa širšie než tomu bolo v minulosti. Zákon uvádza osem dôvodov jej vzniku, medzi ktorými sú nielen „štandardné“ príčiny (nezabezpečené základné životné podmienky, zdravotné postihnutie, vek), ale aj skutočnosti odkazujúce k priestorovému chápaniu chudoby a sociálneho vylúčenia. Konkrétne, ide o tú časť zákona, ktorá ako jeden z dôvodov nepriaznivej sociálnej situácie uvádza „zotrvávanie v priestorovo segregovanej lokalite s prítomnosťou koncentrovanej a generačne reprodukovanej chudoby“. Po tretie, sociálne služby sú nástrojom tak riešenia problémov, ako aj ich prevencie. A po štvrté, problém chudoby sa nevyčerpáva len nízkym príjmom jednotlivca alebo domácnosti, ale je konceptualizovaný ako problém zlyhania sociálnej integrácie. Takto nastavený rámec je z hľadiska boja proti mestskej chudobe veľmi užitočný. Konceptne vytvára pre mestá priestor na takú diferenciáciu opatrení, ktorá reflektuje špecifickú mestskeho priestoru a v ňom sa rozvíjajúcich sociálnych problémov.

Zákon rozlišuje viacero *druhov* sociálnych služieb, a to tak podľa povahy problémovej situácie, ako aj podľa charakteristík cieľovej skupiny. Ich zhrnutie ponúka nasledujúca tabuľka. Tieto služby môžu byť poskytované ambulantne, terénne alebo v pobytovej forme.

Tabuľka 54: Druhy sociálnych služieb na Slovensku

Krízová intervencia	Podpora rodiny s deťmi	Riešenie nepriaznivej sociálnej situácie*	Podporné služby	Sociálne služby s použitím telekomunikačných technológií
a) Terénna sociálna služba krízovej intervencie b) Sociálna služba v zariadeniach c) Nízkoprahová sociálna služba pre deti a rodinu	a) Pomoc pri osobnej starostlivosti o dieťa b) Sociálna služba v zariadení dočasnej starostlivosti o deti c) Služba včasnej intervencie	a) Služby v zariadení b) Domáca opatrovateľská služba c) Prepravná služba d) Sprievodcovská a predčítateľská služba e) Tlmočnicka služba a jej sprostredkovanie f) Sprostredkovanie osobnej asistencie g) Požičiavanie pomôcok	a) Odľahčovacia služba b) Pomoc pri zabezpečení opatrovníckych práv a povinností c) Poskytovanie sociálnych služieb v dennom centre d) Podpora samostatného bývania e) Sociálne služby v jedálni f) Sociálne služby v práčovni g) Sociálne služby v stredisku osobnej hygieny	a) Monitorovanie a signalizácia potreby pomoci b) Krízová pomoc prostredníctvom telekomunikačných technológií

*Z dôvodu ťažkého zdravotného postihnutia, nepriaznivého zdravotného stavu alebo z dôvodu dovŕšenia dôchodkového veku.

Zdroj: Zákon o sociálnych službách

V Zákone o sociálnych službách (paragraf 80, písmeno e) sa špecifikuje, že obce (a teda aj mestá) poskytujú alebo zabezpečujú sociálne služby v nízkoprahovom centre, nocľahárni, zariadení pre seniorov, zariadení opatrovateľskej služby, dennom stacionári, ako aj nízkoprahové sociálne služby pre deti a rodinu, opatrovateľské služby, prepravnú službu, odľahčovaciu službu, pomoc pri osobnej starostlivosti o dieťa a sociálne poradenstvo. Navyše, zákon explicitne uvádza služby, ktoré mestá priamo zriaďujú, zakladajú a kontrolujú (čo je silnejšie formulovaná povinnosť v porovnaní s „poskytovaním“ alebo „zabezpečením poskytovania“).³¹

Mestá vystupujú pri poskytovaní služieb ako účastník právnych vzťahov, a to najmä v pozícii poskytovateľa služieb alebo ako účastník partnerstva, ktoré sa v danej oblasti angažuje a ktoré môže zahŕňať aj vyšší územný celok, úrady práce, sociálnych vecí a rodiny a zástupcov komunity (vrátane mimovládnych organizácií). Poskytovanie sociálnych služieb mestá

³¹ Mestá zriaďujú, zakladajú a kontrolujú nocľaháreň, nízkoprahové denné centrum, nízkoprahovú službu pre deti a rodinu s ambulantnou sociálnou službou, zariadenie pre seniorov, zariadenie opatrovateľskej služby a denný stacionár.

zabezpečujú priamo alebo využívaním služieb iných poskytovateľov. Pri poskytovaní sociálnych služieb musia mestá zabezpečiť ich dostupnosť a právo výberu. Navyše, v prípade, že ak osoba nemá zabezpečené nevyhnutné životné podmienky, alebo ak je jej život či zdravie vážne ohrozené, mestá musia službu poskytnúť alebo zabezpečiť poskytnutie služby bezodkladne.

Do pôsobnosti miest patrí veľké množstvo aktivít súvisiacich s poskytovaním sociálnych služieb. Mestá sú zodpovedné za správne konanie v oblasti sociálnych služieb (napríklad konanie o odkázanosti na službu v zariadení pre seniorov alebo v zariadení opatrovateľskej služby), vyhotovovanie posudkov o odkázanosti, vedú evidenciu posudkov i prijímateľov sociálnych služieb. Ďalej, poskytujú sociálne poradenstvo a vyhľadávajú osoby, ktorým je potrebné sociálnu službu poskytnúť. Čo je asi z hľadiska udržateľnosti a úrovne sociálnych služieb najdôležitejšie, mestá môžu poskytovať finančný príspevok neverejným poskytovateľom, na čo nadväzuje povinnosť kontroly ich vynakladania. Finančné prostriedky mestá môžu mestá presúvať aj jednotlivcom, a to vo forme „finančného príspevku pri odkázanosti fyzickej osoby na pomoc inej osoby pri výkonoch sebaobsluhy“.³²

Jedným z kľúčových predpokladov efektívnosti a účinnosti sociálnych služieb poskytovaných na území miest je ich koncepčné plánovanie a rozvoj. Zákon o sociálnych službách obciam ukladá povinnosť vypracovať komunitné plány sociálnych služieb, ktoré by mali zohľadňovať špecifiká daného územného obvodu. Zároveň sa predpokladá, že takéto plány budú zohľadňovať aj Národné priority rozvoja sociálnych služieb, definované na roky 2015 až 2020.³³ Naviazanie koncepcnej a plánovacej činnosti miest na centrálnu úroveň zobrazuje nasledovná schéma.

Schéma 1: Základný kompetenčný rámec sociálnych služieb v SR

Zdroj: Repková (2012)

Poskytovanie sociálnych služieb na Slovensku sprevádza niekoľko chronických problémov, ktoré sa týkajú priamo miest a miestnej samosprávy. Ide predovšetkým o *nedostatočné*

³² Nejde o vyčerpávajúci zoznam aktivít v pôsobnosti obcí, ale len o popis tých, ktoré sú najviac relevantné z hľadiska nášho tematického zamerania.

³³ Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR (2014): Národné priority rozvoja sociálnych služieb na roky 2015 – 2020.

kapacity, udržateľnosť financovania a rozvoj ich kvality (MPSVR 2014: 1). SWOT analýza, ktorá je súčasťou analytickej časti dokumentu Národné priority rozvoja sociálnych služieb na roky 2015 – 2020, uvádza slabé stránky a ohrozenia podrobnejšie. K oficiálne uznaným problémom patrí nesystémové financovanie sociálnych služieb sprevádzané zdĺhavými procesmi čerpania štrukturálnych fondov, nedostatočná rozvinutosť služieb na komunálnej úrovni, nesúlad komunitných plánov s centrálnymi stanovenými prioritami, nízka informovanosť a schopnosť občanov uplatniť svoje práva, či nízke finančné ohodnotenie zamestnancov. A to všetko v kontexte pretrvávajúceho nedostatku finančných prostriedkov, nestabilného legislatívneho prostredia a starnutia populácie (MPSVR, 2014: 24-27).

Niektoré z vyššie uvedených ťažkostí nie sú priamo ovplyvniteľné samotnými mestami. Napríklad, nedostatok finančných prostriedkov je do veľkej miery záležitosťou vyjednávania o zmene rozdelenia finančných výnosov v prospech miest. Takýto krok si vyžaduje kolektívne úsilie a zhodu viacerých aktérov. Na druhú stranu, spôsob, akým sa narába so zdrojmi, ktoré má to-ktoré mesto k dispozícii, je vecou stanovenia priorit a schopnosti reflektovať potreby obyvateľov. A tu, ako ukazuje aj dokument Národné priority sociálnych služieb na roky 2015 – 2010, existuje stále veľký priestor na zlepšenie. V komunitných plánoch rozvoja sociálnych služieb musia byť mestá schopné identifikovať najzávažnejšie sociálne riziká a potreby jednotlivých kategórií obyvateľstva, aby boli schopné rozhodnúť sa, či existujúce systémy sociálnych služieb ponechať alebo modifikovať. Politiky založené na poznatkoch (evidence-based policies) nie sú len vecou centrálnej úrovne rozhodovania, ale mali by sa stať samozrejmosťou aj na úrovni miest. Z tohto dôvodu je potrebné posilniť analytické kapacity miestnej samosprávy, ako aj ich schopnosť formulovať dlhodobejšie stratégie, ktoré by boli v súlade s celoštátnymi prioritami. To sa následne odzrkadlí v plánovaní kapacít i v plánovaní vynakladania finančných zdrojov. Plánovanie založené na poznatkoch je dôležité aj z hľadiska zavedeného viaczdrojového financovania sociálnych služieb – je predpokladom čerpania financií z Operačného programu Ľudské zdroje a Integrovaného operačného programu.

Nedostatok kapacít a pod-financovanie idú ruka v ruke s otázkou kvality poskytovaných služieb. Zlepšenie kvality bolo predmetom úpravy Zákona o sociálnych službách v roku 2013, keď sa – okrem iného – zaviedli kritériá hodnotenia kvality. Napriek tomu pretrváva výrazná variabilita v kvalite poskytovaných služieb, a to tak naprieč sídelnými štruktúrami ako aj typmi poskytovateľov (verejní – neverejní poskytovatelia). Na prvý pohľad sa môže zdať, že otázka kvality je pri pretrvávajúcom previse dopytu po ponuke sekundárnou záležitosťou. Avšak, ak má tento typ opatrení naplniť svoj integračný potenciál – či už riešením problémov alebo ich predchádzaním – kvalita služieb musí byť predmetom systematického záujmu, monitoringu a vyhodnocovania.

7.2 Podpora v oblasti bývania

Úlohu miest v oblasti bývania upravujú viaceré právne normy a dokumenty. Zákon č.369/1990 o obecnom zriadení určuje a) obciam povinnosť vykonávať úkony súvisiace s riadnym hospodárením s hnutelným a nehnuteľným majetkom obce a s majetkom vo vlastníctve štátu prenechaným obci do užívania; a b) povinnosť obstarávať a schvaľovať

územnoplánovacia dokumentáciu sídelných útvarov a zón, koncepciu rozvoja jednotlivých oblastí života obce, programy rozvoja bývania, ako aj spolupôsobiť pri utváraní vhodných podmienok na bývanie v obci. Podľa *Koncepcie štátnej bytovej politiky do roku 2020* sa majú obce zamerať na vytváranie vhodných podmienok pre rozvoj bývania v rámci územného rozvoja sídiel, pričom medzi ich primárne úlohy patrí:

- obstarávanie, schvaľovanie a aktualizácia územnoplánovacej dokumentácie obce;
- vedenie databázy o aktuálnom stave bývania, bytového fondu a potrebe bytov v obci za účelom zlepšenia bytového fondu a obytného prostredia so zreteľom na predpokladané potreby obce vyplývajúce z ekonomického, sociálneho a demografického vývoja v obci;
- spracovávanie, schvaľovanie a aktualizácia programu rozvoja bývania obce vrátane programov obnovy bytového fondu v súlade s platnou územnoplánovacou dokumentáciou, či už samostatne alebo ako súčasť komplexnejších koncepčných dokumentov obce napr. programu hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce;
- vytváranie odborných útvarov na obecných resp. mestských úradoch najmä väčších miest, ktoré budú mať vo svojej pôsobnosti starostlivosť o rozvoj bývania a poskytovanie informácií a metodickéj pomoci týkajúcej sa hospodárenia s pozemkovým a bytovým fondom v obci;
- aktívne usmerňovanie a koordinovanie účastníkov procesu rozvoja bývania pri zabezpečení pozemkov a výstavby technickej infraštruktúry pri výstavbe bytov;
- skvalitňovanie správy a hospodárenia s obecným bytovým fondom.

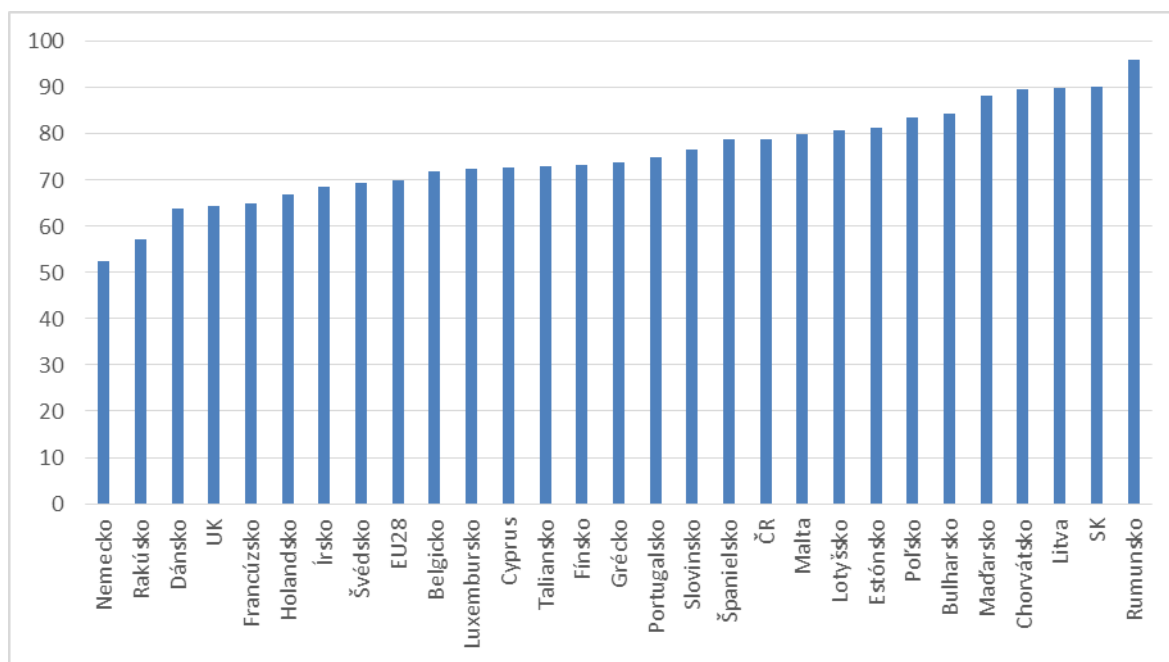
Od miest sa teda očakáva, že budú zohrávať aktívnu úlohu v plánovaní, zbieraní a vyhodnocovaní poznatkov o výstavbe a bývaní, ako aj aktívne vstupovať do rozvoja bývania a skvalitňovania bytového fondu. Popri tom však mestá majú aj ďalšie povinnosti vo vzťahu k bývaniu a k podmienkam bývania obyvateľstva. Tie sú definované napríklad Zákonom o sociálnych službách alebo Zákonom o pomoci v hmotnej núdzi, kde je mestám prisudzovaná dôležitá úloha pri riešení krízových situácií, prevencii a poradenstve.

Využitie tohto potenciálu závisí nielen od samotných miest, ale aj od širšieho spoločenského kontextu. Je všeobecne známym faktom, že na Slovensku dlhodobo dominuje „vlastnícke bývanie“. Teda, že podiel obyvateľov žijúcich v domácnostiach, ktoré vlastní obydlie, v ktorom bývajú, je veľmi vysoký. V roku 2014 predstavoval podiel týchto osôb 90 %, čo Slovensko radilo na druhé miesto medzi členskými krajinami EÚ. Túto asymetriu zdieľajú predovšetkým post-komunistické krajiny. Situácia v štátoch západnej Európy je oveľa variabilnejšia. Vlastnícky vzťah k obydlíu je síce hlavnou formou bývania, ale nedominuje takým spôsobom, ako je tomu v nových členských štátoch. Tento stav má korene v minulých politikách podpory výstavby a získavania obydlí, ale aj v spôsoboch narábania s fondom obecných bytov po roku 1989. To všetko je posilnené klesajúcim podielom obecných nájomných bytov na celkovom počte dokončených bytov v poslednom období. V roku 2014 predstavoval tento podiel len 4,5 % (7,1 % v roku 2013).³⁴

---

³⁴ Ministerstvo dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja SR (2015): Informácia o bytovej výstavbe v Slovenskej republike za rok 2014.

Graf 1: Podiel osôb v domácnostiach, ktoré vlastnia svoje obydlie (% , 2014)

Zdroj: Eurostat

Vysoký podiel vlastníctva v rámci bytového fondu nemá len pozitívne stránky, objavujú sa tu aj kontroverzné konzekvencie, ktoré ovplyvňujú schopnosť miest angažovať sa v danej oblasti. Vysoká miera súkromného vlastníctva transformuje väčšinu rizík spojených s týmto bývaním na privátne riziká. Problémy spojené so súkromným vlastníctvom obydlia ako napríklad vysoké zaťaženie nákladmi na bývanie, vrátane dlžôb v súvislosti s hypotekárnymi úvermi či energiami, ležia mimo priamej pôsobnosti miest. Po druhé, prevaha vlastníckeho vzťahu k obydliam sťažuje mestám podporu sociálneho a kultúrneho mixu, čo môže viesť k zvýšenému riziku gentrifikácie, vzniku uzavretých zón. A do úvahy treba zobrať aj skutočnosť, že silná orientácia na vlastnícke bývanie so sebou nesie vysokú mieru zadlžovania, sprevádzanú vyšším rizikom finančných problémov a pascí, ktoré môžu ústiť do nepriaznivých sociálnych situácií, ktorých dôsledky musia riešiť aj samotné mestá.

Podpora bývania v mestách môže byť realizovaná viacerými spôsobmi. Popri územnom plánovaní a výstavbe nájomných bytov ide hlavne o sociálne služby v danej oblasti. Tie sú zamerané najmä na prevenciu straty bývania, jeho udržanie a pomoc v krízových situáciách - pri strate bývania. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že mestá majú k dispozícii tri typy opatrení (Ondrušová, Fico, 2015):

- podpora a ponuka sociálneho bývania;
- poskytovanie sociálnych služieb krízovej intervencie a vyhľadávanie osôb, ktorým je potrebné poskytnúť sociálnu službu (§ 80, písmeno r v Zákone o sociálnych službách);
- poskytovanie finančných príspevkov.

Podpora a ponuka sociálneho bývania

Veľmi nízky podiel verejného nájomného bývania je jedným z hlavných faktorov, ktorý limituje schopnosť miest reagovať na problém mestskej chudoby a sociálneho vylúčenia. Bolo by však veľkým zjednodušením vnímať problematiku sociálneho bývania len touto optikou. Ako upozorňujú Suchalová a Staroňová (2010), poskytovanie sociálneho bývania je potrebné chápať ako proces pozostávajúci z viacerých fáz, pričom úspešnosť každej z fáz je determinovaná splnením určitého množstva podmienok. Model tohto procesu, pozostávajúci so strategického plánovania, manažovania zoznam žiadateľov, systému pridelovania a sprievodných služieb, znázorňuje nasledujúca tabuľka, v ktorej stoja za pozornosť prinajmenšom tri skutočnosti. Po prvé, ako kľúčový predpoklad sa ukazuje detailná znalosť potrieb obyvateľov mesta, teda znalosť sociálno-ekonomickej štruktúry mestskej populácie a rizikových skupín. Po druhé, proces zabezpečenia sociálneho bývania nekončí pridelením bytov, ale pokračuje ďalšími aktivitami v teréne, predovšetkým prácou s klientmi, ktorá je predpokladom udržateľnosti efektov tejto intervencie. Po tretie, veľký dôraz sa kladie na transparentnosť celého procesu a informovanosť verejnosti.

Tabuľka 54: Fázy zabezpečovania sociálneho bývania

Fáza	Aktivity
Strategické plánovanie	Stanovenie zámerov a cieľov Zadefinovanie cieľových skupín Určenie vhodného poskytovateľa sociálneho bývania (verejný, súkromný, mimovládny sektor), financovanie sociálneho bývania, manažovanie bytového fondu Poskytovanie informácií o poskytovateľovi sociálneho bývania a jeho službách
Manažovanie zoznamu žiadateľov – posudzovanie potreby (nastavenie kritérií)	Zadefinovanie kritérií oprávnenosti Poskytovanie informácií o kritériách spolu so spôsoboch ich vyhodnocovania Stanovenie kritérií pre zostavenie poradia žiadateľov ³⁵ Metodika a postup pri zostavovaní základných zoznamov žiadateľov
Systém pridelovania	Výber vhodného spôsobu pridelovania Všeobecne záväzné nariadenie o typoch poskytovaného sociálneho bývania, na ktoré majú domácnosti nárok Všeobecne záväzné nariadenia o systéme pridelovania bývania na konkrétne účely Politika premiestňovania
Sprievodné služby a monitorovanie	Starostlivosť o užívateľov sociálneho bývania (napríklad príprava splátkového kalendára pre platenie nájomného, kurzy pre zvyšovanie zamestnanosti, ...)

Zdroj: Suchalová, Staroňová (2010: 44-45)

Spomínané autorky nezostali len pri teoretickom modeli procesu zabezpečovania sociálneho bývania, ale realizovali aj empirický prieskum o jeho podobách v okresných mestách SR. Hoci ide o výskum z roku 2010, jeho výsledky sú podnetné aj pre súčasnosť. A to aj vzhľadom k tomu, že podobný prieskum na úrovni miest sa odvtedy neuskutočnil.

³⁵ Môže sa líšiť od kritéria oprávnenosti, nakoľko každé mesto si môže stanoviť vlastné priority vzhľadom na profil ohrozených kategórií obyvateľov.

Vo vzťahu k prvej fáze procesu výskum ukázal, že väčšina miest pracovala vo svojich dokumentoch s pojmom sociálne bývanie. Najčastejšie sa sociálne bývanie spomínalo v Plánoch hospodárskeho a sociálneho rozvoja (66 % miest). Podstatne menej časté bolo zahrnutie tejto témy do Programov rozvoja bývania (29 % miest). Pojem sociálne bývanie sa síce v dokumentoch miest spomína, avšak len vo všeobecnej a stručnej podobe, často bez definície cieľov a cieľových skupín. Podľa autoriek až štvrtina miest nemala vypracované žiadne kategórie cieľových skupín, zdefinovanie cieľových skupín deklarovalo 28 % miest (Suchalová, Staroňová, 2010: 51). Ako problematický sa ale ukázal spôsob, akým mestá k špecifikácii týchto skupín pristupujú. Každá tretia samospráva ich vytvárala až ex post – po zozbieraní a prvom vyhodnotení žiadostí. Na druhú stranu, vopred určené cieľové skupiny pri plánovaní sociálneho bývania deklarovalo 39 % samospráv. Najčastejšie sú medzi nimi zahrnuté mladé rodiny s nezaopatrenými deťmi (91 % miest), slobodné matky (77%) a Rómovia (66 %).

V súvislosti s prvou fázou procesu zabezpečovania sociálneho bývania stojí za pozornosť aj skutočnosť, že pri plánovaní sociálneho bývania sa ako poskytovateľ uvádzal výhradne verejný sektor a že takmer všetky okresné mesta pracovali s tzv. ponukovo orientovanými nástrojmi – teda s pridelovaním bytov. Dopytovo orientované nástroje (poukazy) chýbali (Suchalová, Staroňová, 2010: 75).

Vo fáze manažovania zoznamu žiadateľov je dôležitý proces nastavovania kritérií oprávnenosti. Samosprávy využívali dva typy kritérií (Suchalová, Staroňová, 2010: 65):

- kritériá stanovené centrálnou úrovňou, ak je sociálne bývanie vybudované s podporou týchto inštitúcií;
- kritériá stanovené samosprávou, na základe vlastných potrieb a záujmov.

K najčastejším kritériám oprávnenosti patrilo trvalý pobyt (98 % miest), schopnosť platiť poplatky spojené s bývaním (89 %), príjem rodiny – ak ide o rodinu v hmotnej núdzi (63 %) a krízová situácia žiadateľa (58 %). Príslušnosť k cieľovej skupine ako kritérium oprávnenosti bola využívaná len v obmedzenej miere (21 %).

Spomedzi rôznych dostupných spôsobov pridelovania sociálneho bývania (čo predstavuje tretiu fázu celého procesu) dominuje na Slovensku poradovník (66 %). Rizikom je vysoký podiel (50 %) individuálneho zváženia žiadosti, ktorý otvára dvere netransparentnosti a korupcii. Inovatívne formy ako lotéria alebo bodový systém boli v jasnej menšine.

Výskum taktiež ukázal, že poskytovanie sociálneho bývania na Slovensku končí momentom pridelenia bytov. Existuje len zopár príkladov ďalšej práce s klientmi. Podobne je na tom aj monitorovanie využívania sociálneho bývania a jeho dopadov.

Sociálne bývanie sa môže stať jedným z kľúčových nástrojov politik miest v „sociálnej“ oblasti. A vonkoncom nejde len o riešenie najpálčivejších prejavov chudoby a sociálneho vylúčenia. Sociálne bývanie má potenciál stať sa univerzálnejším nástrojom, ktorý môžu mestá využívať aj ako prevenciu vzniku sociálnych rizík alebo na podporu širšie definovaných kategórií. Využitie tohto potenciálu nezávisí len od zásadného zvýšenia počtu dostupných sociálnych bytov, hoci ide o nevyhnutný predpoklad, alebo od skvalitnenie prípravy jednotlivých fáz procesu zabezpečovania sociálneho bývania. Pozornosť je potrebné

venovať samotnej konceptualizácii sociálneho bývania. Najst' zhodu na takej definícii, ktorá by bola na jednej strane dostatočne inkluzívna (ktorá by umožňovala participáciu aj domácnostiam s veľmi zlou finančnou situáciou alebo dlhmi) a ktorá by zároveň obsahovala mechanizmy motivujúce klientov pracovať na zlepšení svojej situácie.

Poskytovanie sociálnych služieb krízovej intervencie a vyhľadávanie osoby, ktorým je potrebné poskytnúť sociálnu službu

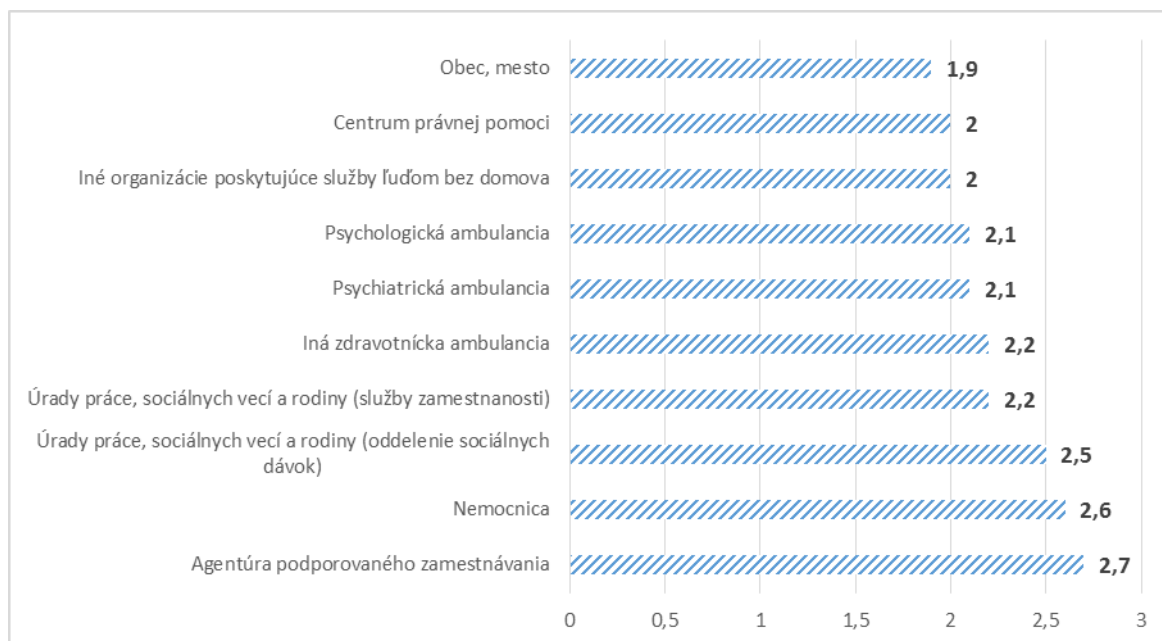
Okrem priamej podpory bývania mestá disponujú nástrojmi, ktoré sa vzťahujú k prevencii vzniku alebo k riešeniu problémov s bývaním. Ide o sociálne služby krízovej intervencie, kam patrí poskytovanie špecializovaného sociálneho poradenstva, terénnej sociálnej služby krízovej intervencie, nízkoprahovej sociálnej služby pre deti a rodinu a podpora samostatného bývania. Ide o služby, ktoré sa zameriavajú na identifikáciu a diagnostiku problémov, poradenstvo, preventívne aktivity alebo priamo poskytnutie pomoci. Mestá tak majú v rukách nástroje, ktorými môžu zlepšiť informovanosť svojich občanov, poskytovať odborné rady v krízových situáciách či pôsobiť preventívne vo vzťahu k určitým (škodlivým) typom správania. V tomto kontexte dôležitým, ale málo využívaným, nástrojom je podpora samostatného bývania, v rámci ktorej je poskytovaná pomoc pri prevádzke domácnosti, hospodárení s peniazmi, predchádzaní a riešení krízových situácií a pod. Takáto služba môže u rizikových kategórií pôsobiť preventívne voči strate bývania. Celkovo však terénna služba, poradenstvo a prevencia nie sú silnou stránkou obcí a miest na Slovensku (Ondrušová – Fico, 2015).

Popri tom majú mestá povinnosť vyhľadávať osoby, ktorým je potrebné poskytnúť sociálnu službu. Vyhľadávanie osôb, ktorým je potrebné poskytnúť sociálnu službu, je z hľadiska bývania dôležité preto, lebo sa môže týkať ľudí ohrozených stratou bývania v dôsledku exekúcie. Ako uvádzajú Ondrušová a Fico (2015: 71), „vyhľadávanie ľudí ohrozených stratou bývania je pritom obciam uľahčené zmienenou povinnosťou exekútora doručiť obci exekučný príkaz na vykonanie exekúcie predajom nehnuteľnosti, resp. odvodené povinnosťou obce zverejniť povinné oznámenie dražobníka o dražbe nehnuteľnosti.“ Avšak, keďže zákon ďalej nedefinuje rozsah pomoci zo strany mesta/obce, ten závisí od schopností a možností miestnej samosprávy. Upravené nie sú ani možnosti a spôsoby kontroly plnenia tejto povinnosti zo strany miest, ktoré im zo zákona vyplývajú. Potenciál tohto opatrenia tak zostáva v drvivej väčšine prípadov nevyužitý.

Obmedzená kapacita/schopnosť miest v poskytovaní sociálnych služieb nemusí byť sama osebe problémom, ak mestá vytvárajú priestor pre vstup neverejných aktérov. Povaha ich spolupráce je potom určujúca pre celkový stav sociálnych služieb. V súčasnosti žiaľ nemáme k dispozícii výskum, ktorý by tento vzťah podrobne analyzoval. Parciálnu – ale veľmi užitočnú – perspektívu ponúkajú výsledky prieskumu, ktorý realizoval Inštitút pre výskum práce a rodiny v roku 2015 a ktorý bol zameraný na skúsenosti poskytovateľov služieb pre ľudí bez domova (Gerbery, Filadelfiová, 2015). Ľudia bez domova predstavujú jednu z najviac ohrozených kategórií mestskej populácie. Pomoc prostredníctvom sociálnych služieb je testom schopností redukovať aspoň najvypuklejšie prejavy chudoby a sociálneho vylúčenia. Prieskum Inštitútu pre výskum práce a rodiny ukázal, že organizácie poskytujúce

služby ľuďom bez domova pravidelne spolupracujú predovšetkým s úradmi práce, sociálnych vecí a rodiny a s mestami/obcami. Zároveň, spolupráca s mestami a obcami získala najlepšie hodnotenie. Na školskej stupnici od 1 do 5 bola priemerná známka 1,6. Pre porovnanie, spolupráca s úradmi práce získala hodnotenie 2,3. Horšie hodnotenie získala už len spolupráca s nemocnicami (2,6) a s agentúrami podporovaného zamestnávania (2,7).

Graf 2: Hodnotenie spolupráce medzi poskytovateľmi služieb ľuďom bez domova a ostatnými aktérmi – priemerné známky od poskytovateľov služieb

Zdroj: Gerbery, Filadelfiová (2015)

Poznámka: Priemer zo známok od 1 do 5

Pozitívna skúsenosť s mestami a obcami vyplývala aj z toho, že práve financie miest a obcí boli najčastejšie zdrojom financovania poskytovateľov služieb pre ľudí bez domova (finančný príspevok od miest alebo obcí dostávalo 51 % organizácií participujúcich na výskume). Druhým najčastejším zastúpeným zdrojom boli financie z vyšších územných celkov, za ktorými nasledovali dary od súkromných osôb a firiem a výnosy z 2 % daní.

Organizácie pomáhajúce ľuďom bez domova sa vo svojej činnosti zameriavajú na krízové intervencie a riešenie akútnych problémov, ako aj na systematickejšiu prácu s klientmi. Príkladom je snaha o nájdenie nejakej formy bývania a zamestnania. Pri reflexii existujúcich ťažkostí a bariér, ktorým musia v praxi čeliť, boli spomenuté aj nasledovné aspekty mestských a štátnych politík: nedostatok nízkoprahových ubytovní a iných zariadení, neexistencia prestupného bývania, nedostatok nájomných bytov a ich vysoká cena, nepostačujúce kapacity sociálnych bytov, absencia systematického prístupu zo strany miest a obcí.

7.3 Pomoc v hmotnej núdzi

Pomoc v hmotnej núdzi je hlavným nástrojom pomoci chudobnej populácii. Ide o program garancie minimálnej úrovne príjmu, v ktorom sa zohľadňuje sociálno-ekonomická situácia domácností a ich kompozícia. Vo svojej súčasnej podobe predstavuje pomerne komplikovaný systém pozostávajúci z hlavnej dávky v hmotnej núdzi a viacerých príspevkov, ktorých priznanie je podmienené rôznymi podmienkami. Príspevky sú určené na podporu vo vybraných životných situáciách.

Mestá vstupujú do pomoci v hmotnej núdzi štyrmi spôsobmi. Po prvé, rozhodujú o jednorazovej dávke v hmotnej núdzi. Táto dávka je určená na čiastočnú úhradu mimoriadnych výdavkov domácností poberajúcich dávku v hmotnej núdzi, a to najmä na zabezpečenie nevyhnutného ošatenia, bielizne, obuvi, nevyhnutného vybavenia domácnosti (vrátane školských pomôcok a mimoriadnych liečebných nákladov). Výška priznanej dávky môže pokryť skutočné výdavky domácnosti, avšak len do výšky trojnásobku životného minima pre plnoletú fyzickú osobu. V porovnaní s ostatnými sumami zo systému pomoci v hmotnej núdzi môže ísť – pri maximálnej výške – o veľmi atraktívnu sumu, ktorá zvýznamňuje rolu miest. Jednorazová dávka však môže byť poskytnutá aj vo vecnej forme.

Po druhé, mestá spolupracujú s úradmi práce, sociálnych vecí a rodiny pri aktivizácii poberateľov dávky v hmotnej núdzi a dospelých členov ich domácností. Ako sme ukázali v časti venovanej analýze indikátorov mestskej chudoby, mestá na Slovensku vykazujú v tomto ohľade určitú variabilitu. Evaluačné štúdie (napríklad SGI, 2013) poukázali na to, že úspešnosť aktivizácie do veľkej miery závisí od organizačných schopností miestnej samosprávy a ochoty pracovať s marginalizovanými skupinami. Rola miest je v tomto ohľade nezastupiteľná a určujúca. V spôsobe, akým sa jej mestá chopia, sa prejavuje miera ich záujmu o dlhodobé riešenia sociálnych problémov.

Po tretie, mestá môžu pôsobiť ako osobitní príjemcovia dávky v hmotnej núdzi. Osobitný príjemca je určený úradom práce, sociálnych vecí a rodiny vtedy, ak sa poskytovaním dávky v hmotnej núdzi nedosiahol sledovaný účel alebo ak sa členom domácnosti poskytuje prostredníctvom inštitútu osobitného príjemcu iná sociálna dávka. Úloha miest je v tomto ohľade veľmi dôležitá, pretože osobitný príjemca rozhoduje o použití finančných prostriedkov z dávky. Použitie by mali byť v prospech členov domácnosti a podľa celkového účelu, na ktorý je celý systém určený. Toto opatrenie - a zahrnutie miest do pomoci v hmotnej núdzi – sa využíva relatívne často, čo posilňuje pozíciu miest pri boji proti chudobe a sprievodným javom.

A nakoniec, poskytujú poradenskú činnosť v oblasti hmotnej núdze. Poradenstvo spočíva v poskytnutí potrebných informácií o dostupných možnostiach a kritériách na ich splnenie.

Zhrnutie

Mestá majú priestor na boj s chudobou a sociálnym vylúčením.³⁶ Môžu aktívne intervenovať do prevencie, znižovania chudoby i zmierňovania jej najextrémnejších prejavov. Kľúčový význam má poskytovanie sociálnych služieb, ktoré môže cieľiť na rôzne ohrozené kategórie a môže mať preventívny i „terapeutický“ účinok. Berúc do úvahy demografické procesy prebiehajúce na Slovensku a zmeny na trhu práce možno očakávať, že dôležitosť sociálnych služieb bude narastať. Príkladom je starnutie populácie, ktoré vyvoláva a bude vyvolávať tlak na zabezpečenie kvalitnej starostlivosti a dôstojných životných podmienok pre osoby vo vyššom veku. Alebo zraniteľnosť jednorodičovských rodín z hľadiska úrovne príjmu i situácie na trhu práce, ktorá si bude určite naďalej vyžadovať sústredené úsilie vo viacerých oblastiach.

Aktivity miest v oblasti bývania majú taktiež obrovský potenciál, ktorý doteraz zostáva vo veľkej miere nevyužitý. Dôležité preto je, aby sa podpora bývania začala vnímať ako silný nástroj, ktorým si mestá môžu manažovať dopady sociálnych a demografických procesov. To, samozrejme, predpokladá dôkladnú znalosť týchto procesov na mestskej úrovni a schopnosť pretaviť tieto poznatky do plánovania rozvoja sociálneho bývania.

Nakoľko pomoc v hmotnej núdzi predstavuje záchrannú sociálnu sieť, od ktorej sa očakáva efekt trampolíny (zachytenie pádu a odrazenie sa od dna späť), mestá môžu k jej fungovaniu prispieť zachytením najextrémnejších prejavov chudoby (pomocou jednorazového príspevku) a návratom do bežného života (prostredníctvom participácie na aktivizácii poberateľov dávky v hmotnej núdzi). Zmysluplnosť týchto intervencií môže podporená nastavením jasných kritérií a ponukou takých aktivít (v rámci aktivizácie), ktoré budú zvyšovať šance marginalizovaných skupín na trhu práce.

Okrem vyššie spomenutých oblastí mestá vytvárajú spoločensko-ekonomický kontext, ktorý môže mať viac či menej inkluzívnu povahu. Patrí sem podpora starostlivosti o deti v materských školách a jasliach, ktorá pozitívne ovplyvňuje participáciu rodičov na trhu práce a vývoj osobnostných, kognitívnych a sociálnych kompetencií detí. Je všeobecne známe, že kapacita predškolských zariadení na Slovensku nezodpovedá dopytu. V roku 2014 bolo nevybavených 11 444 žiadostí o prijatie do materskej školy, čo predstavuje 7 nevybavených žiadostí na 100 detí v materskej škole (Herich – Urban, 2015). Najviac nevybavených žiadostí bolo evidovaných v Bratislavskom kraji. Inkluzívny kontext dotvára aj inkluzívne školstvo. Mestá majú v rukách možnosti ako zabrániť segregácii v školách, diskriminácii, ako vytvárať podmienky pre vzdelávanie, ktoré bude ponúkať rovnaké šance bez ohľadu na sociálno-ekonomické postavenie či príslušnosť k marginalizovanej populácii.

---

³⁶ Platí to najmä vtedy, ak si uvedomíme, že v boji proti chudobe nie sú osamotené, ale že dopĺňajú/rozširujú aktivity štátu.

8) ODPORÚČANIA PRE PRAX

Na základe analýzy politík znižovanie mestskej chudoby možno formulovať niekoľko odporúčaní pre prax. Tie sa týkajú dvoch úrovní verejnej politiky. Väčšina z odporúčaní sa týkajú priamo miest a možností, ktoré majú k dispozícii na manažovanie dopadov demografického a sociálneho vývoja na výskyt chudoby a sociálneho vylúčenia. Tento typ odporúčaní sa pohybuje v už existujúcom rámci politík a nástrojov. Ich cieľom je upriamiť pozornosť na možnosti lepšieho využívania právomocí, ktoré majú mestá k dispozícii. Zároveň však upozorňujeme aj na potrebu uvažovania nad novými, inovatívnymi prístupmi, ktoré v portfóliu slovenských miest zatiaľ chýbajú.

Popri tom sa odporúčania týkajú širšieho kontextu verejnej politiky, ktorý vytvára podmienky (možnosti a limity) pre aktivitu miest. Ide o koncepčné, finančné a kompetenčné podhubie mestských politík, ktoré je zväčša vytvárané na centrálnej úrovni. Zmenu takéhoto rámcovania nie je možné docieľiť jednoducho, avšak niektoré medzery v schopnosti miest bojovať s chudobou si vyžadujú práve kroky týmto smerom.

Vo vzťahu k širšiemu spoločensko-politickému kontextu možno identifikovať nasledujúce odporúčania:

- Obmedzené finančné možnosti miest bojovať s chudobou sú – v kontexte množstva záväzkov v rôznych oblastiach pôsobenia – jedným z hlavných limitov. Bolo by preto vhodné začať diskusiu o zmene financovania kompetencií samospráv, so zvýšením podielu z výnosu z daní fyzických osôb.
- Jednou z dôležitých oblastí, v ktorých mestá môžu a mali by byť aktívne, je sociálne bývanie. Ukazuje sa, že by bolo vhodné začať uvažovať o reforme konceptu sociálneho bývania. Diskusia by sa mohla, okrem iného, dotýkať toho, do akej miery má ísť o otvorený alebo uzavretý systém, či by v ňom mali byť uplatňované prvky prestupného bývania a postupnej tranzície z jednej fázy do druhej (alebo či uvažovať aj o prvkoch „housing first“ prístupu), či ako zadefinovať zraniteľné situácie a skupiny.
- Oblasť sociálneho bývania je príkladom, keď legislatíva dáva mestám do rúk pomerne silný nástroj na predchádzanie alebo riešenie sociálnych rizík. Jeho využitie závisí nielen od ochoty, ale aj možností miest. V tejto súvislosti by bolo vhodné otvoriť diskusiu o možnosti zníženia vyžadovanej finančnej spoluúčasti (kofinancovania) obcí a miest pri výstavbe alebo nákupe obecných nájomných bytov.
- Problém podfinancovania sa týka aj sociálnych služieb. V posledných rokoch muselo dôjsť k viacerým sanačným krokom zo strany vlády, aby sa situácia v mestách a obciach stabilizovala. Keďže sa v súčasnosti pripravuje nový model financovania sociálnych služieb, bolo by vhodné, aby sa do tohto procesu zapojilo čo najviac relevantných aktérov, schopných artikulovať doterajšie skúsenosti a potreby. Najmä s ohľadom na dôležitosť dlhodobej udržateľnosti tohto sektora mestských politík.
- Úloha miest by mohla byť posilnená v oblasti pomoci v hmotnej núdzi. V súčasnosti sa aktivita miest týka troch jej aspektov: statusu osobitného príjemcu, poskytovania jednorazovej dávky a aktivizácie. Bolo by vhodné úlohu miest ďalej posilniť, a to

v duchu princípu subsidiarity: riešenia je vhodné hľadať tam, kde vznikajú (ak je to možné). Znamená to využiť ich znalosť vlastného prostredia a súvislostí k tomu, aby vedeli účinnejšie pomáhať ľuďom, ktorí poberajú nejakú formu minimálneho príjmu.

Vo vzťahu k politikám miest možno formulovať nasledujúce odporúčania:

- Odporúčame aktívnejšie využívať existujúce nástroje. Povinnosti vyplývajúce zo zákona by nemali byť plnené len formálne, ale s ohľadom na skutočné dopady realizovaných intervencií.
- Kľúčovým predpokladom akejkolvek systematickej mestskej politiky vo vzťahu k sociálnym rizikám je schopnosť identifikovať kľúčové problémy. Znamená to:
  - a) Nevyhnutnosť posilniť/vybudovať analytické útvary na úrovni miest, ktoré nebudú úzko špecializované, ale budú cieľiť prierezovo na oblasti, v ktorých mestá intervenujú (príkladom sú analytické útvary na úrovni miest v Belgicku). Analytické útvary sú kľúčovým zdrojom informácií na začiatku cyklu verejno-politickej intervencie (príprava podkladov o situácii, identifikácia sociálnych problémov), ako aj po jeho ukončení (evaluácia dopadov, zmeny v cieľovej skupine).
  - b) Nevyhnutnosť posilniť zber, archiváciu a spracovávanie údajov, ktoré môžu slúžiť ako podklad pre identifikovanie problémov a následné rozhodovanie.
- Tempo výstavby obecných nájomných bytov je veľmi nízke. Je potrebné posilniť motivácie miest k väčšej zaangažovanosti v danej oblasti.
- Zároveň, spôsoby manažovania obecného nájomného bytového fondu nie sú vždy transparentné. Je potrebné venovať zvýšenú pozornosť kritériám oprávnenosti, zadefinovaniu cieľových skupín, ako aj spôsobu pridelovania sociálnych bytov.
- Bolo by vhodné, aby sa bežnou súčasťou poskytovania sociálneho bývania stali sprievodné služby, ktoré by zvyšovali potenciál cieľových skupín zvládnuť daný stupeň pomoci a plnohodnotne sa podieľať na živote spoločnosti.
- K sociálnemu bývaniu sa viaže aj odporúčanie, aby mestá vypracovali plány a mechanizmy evaluácie dopadov sociálneho bývania, čo im umožní lepšie plánovať/prispôbiť ponuku v budúcnosti.
- V oblasti služieb odvádza väčšina miest veľký kus práce. Stále však zostávajú oblasti, ktoré sú buď ignorované alebo sú pokrývané len s veľkou neochotou. Malá pozornosť je venovaná riziku straty bývania a jeho dôsledkom. Práca s bezdomovcami je veľmi často ponechaná na mimovládne organizácie alebo charity.
- Viaceré empirické štúdie poukazujú na veľkú variabilitu spôsobov, akým mestá a obce pristupujú k spolupráci pri aktivizácii poberateľov dávok v hmotnej núdzi. Výsledky štúdií poukazujú na vplyv „ľudského faktoru“, teda na to, že vo viacerých prípadoch je ne/ochota pracovať s ohrozenými skupinami vecou osobného presvedčenia/nadšenia alebo naopak rezignácie. V tomto ohľade by bolo vhodné, aby sa oblasť aktivizácie stala jadrom mestských politík. To predpokladá, že nebude realizovaná formálne za účelom

splnenia predpokladov na vyplácanie dávok, ale že sa z nej stane formatívna intervencia, ktorá dokáže vyvolať také zmeny, ktoré povedú k zvýšeniu životných šancí ohrozených kategórií.

- Dôležité je systematické budovanie pevných vzťahov s aktérmi angažujúcimi sa pri riešení problémov. Skúsenosti ukazujú, že komunikácii a formám spolupráce medzi mestom a inými aktérmi sa nevenuje vždy dostatočná pozornosť, často na škodu cieľových skupín.
- Je nevyhnutné zamerať sa na zvyšovanie kapacít predškolských zariadení starostlivosti o deti. Jasle a materské školy môžu mať zásadný multiplikačný efekt v oblasti prevencie sociálnych rizík. Podporujú zamestnanosť rodičov (najmä matiek) a zvyšujú životné šance deťom s marginalizovaných sociálnych skupín.

LITERATÚRA

- ATKINSON, A. – CANTILLON, B. – MARLIER, E. – NOLAN, B., 2002: *Social Indicators. The EU and Social Inclusion*. Oxford: Oxford University Press
- BLEHA, B. – VAŇO, B. – BAČÍK, V. (eds.), 2014: *Demografický atlas Slovenskej republiky*. Bratislava: Geografika
- BRADSHAW, J. – HOELSCHER, P. – RICHARDSON, D.: *Comparing Child Well-Being in OECD Countries: Concepts and Methods*. UNICEF: Florence, 2006
- BURJANEK, A., 1997: Segregace. In: *Sociologický časopis*, r. 33, č. 4, s. 423-434
- BUNČÁK, J. – DŽAMBAZOVIČ, R. – SOPÓCI, J., 2013: Vývoj sociálnej stratifikácie slovenskej spoločnosti v posledných dvoch desaťročiach. In: LONDÁK, M. – MICHÁLEK, S. a kol.: *20 rokov samostatnosti Slovenskej republiky. Jedinečnosť a diskontinuita historického vývoja*. Bratislava: VEDA, s. 570-610
- DEJINY SLOVENSKA IV (od konca 19. storočia do roku 1918)*, 1985. Bratislava: VEDA, 1985
- DUDEKOVÁ, G., 2003: Od milosrdenstva k štátnej opatere. Starostlivosť o chudobných ľudí na okraji spoločnosti v minulosti. In: *História*, r. 3, č. 4, s. 21-26
- DŽAMBAZOVIČ, R., 2001: Rómovia v Uhorsku koncom 19. storočia (Výsledky Súpisu Rómov z roku 1893). In: *Sociológia*, r. 33, č. 5, s. 491-506.
- DŽAMBAZOVIČ, R., 2007: *Chudoba na Slovensku. Diskurz, rozsah a profil chudoby*. Bratislava: UK v Bratislave
- DŽAMBAZOVIČ, R., 2007: Priestorové aspekty chudoby a sociálneho vylúčenia. In: *Sociológia*, r. 39, č. 5, s. 423-458
- DŽAMBAZOVIČ, R. – JURÁSKOVÁ, M., 2002: Sociálna exklúzia (vylúčenie) Rómov na Slovensku. In: VAŠEČKA, M. (Ed.): *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: IVO, s. 527-564
- FALISOVÁ, A., 2003: Zmiernenie biedy. Aktivity medzivojnovnej ČSR pre sociálne a hmotne slabých. In: *História*, r. 3, č. 4, s. 26-29
- FALŤAN, Ľ., 2015: *Sociopriestorová dimenzia životných istôt*. Bratislava: IRIS
- FALŤAN, Ľ. – GAJDOŠ, P. – PAŠIAK, J., 1995a: *Sociálna marginalita území Slovenska*. Bratislava: S.P.A.C.E.
- FALŤAN, Ľ. – GAJDOŠ, P. – PAŠIAK, J., 1995b: Marginálne územia na Slovensku – história a súčasnosť. In: *Sociológia*, r. 27, č. 1-2, s. 31-38
- FILADELFIOVÁ, J. – GERBERY, D., 2012: *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010*. Bratislava: UNDP
- FILADELFIOVÁ, J. – GERBERY, D., 2012: *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010*. Bratislava: UNDP

- FILADELFIOVÁ, J. – GERBERY, D. – ŠKOBLA, D., 2006: *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku*. Bratislava: UNDP
- FILIPOVÁ, J. – TONHAUSEROVÁ, A., 1991: *Obyvateľstvo Slovenskej republiky žijúce pod životným minimom v roku 1988*. Bratislava: VÚPSV
- GAJDOŠ, P., 2002: *Človek, spoločnosť, prostredie. Vybrané problémy priestorovej sociológie*. Bratislava: Sociologický ústav SAV
- GAJDOŠ, P., 2004: Typológia regionálnej diferenciácie SR. In: FALŤAN, Ľ. – PAŠIAK, J.: *Regionálny rozvoj Slovenska. Východiská a súčasný stav*. Bratislava: Sociologický ústav SAV, s. 54-79
- GAJDOŠ, P., 2011: Vývojové zmeny v sociálno-priestorovej situácii Slovenska. In: PISCOVÁ, M. (Ed.): *Desaťročia premien slovenskej spoločnosti*. Bratislava: Sociologický ústav SAV, s. 51-69
- GAJDOŠ, P. – MORAVANSKÁ, K., 2013: *Suburbanizácia a jej podoby na Slovensku*. Bratislava: VEDA
- GAJDOŠ, P. – MORAVANSKÁ, K. – FALŤAN, Ľ., 2009: *Špecifická sídelného vývoja na Slovensku. Typologická analýza sídiel*. Bratislava: SÚ SAV
- GAJDOŠ, P. – PAŠIAK, J., 2006: *Regionálny rozvoj Slovenska z pohľadu priestorovej sociológie*. Bratislava: Sociologický ústav SAV, NK UNESCO MOST
- GERBERY, D. – DŽAMBAZOVIČ, R., 2011: *Inovatívne orientácie v sociálnej politike. Perspektíva sociálnej inklúzie*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave
- GERBERY, D., 2012: *Vybrané aspekty materiálnej deprivácie*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny
- GERBERY, D. – FILADELFIOVÁ, J., 2015: Výskum medzi poskytovateľmi služieb pre ľudí bez domova. In: ONDRUŠOVÁ, D. et al.: *Ľudia bez domova: príprava a realizácia empirického výskumu, analýza nástrojov prevencie a riešenia bezdomovectva*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny
- GURÁŇ, P. – FICO, M., 2008: *Chudoba a sociálne vylúčenie starších občanov*. Bratislava: IVPR
- HALLON, Ľ., 2005: Krízy a konjunktúry. Nezamestnanosť v rokoch 1918-1945. In: *História*, r. 5, č. 4, s. 22-25
- HERICH, J. – URBAN, J., 2015: *Vývojové tendencie ukazovateľov materských, základných a stredných škôl*. Bratislava: Centrum vedecko-technických informácií
- HOLEC, R. – JAKEŠOVÁ, E. – KOVÁČ, D. – MANNOVÁ, E. – PODRIMAVSKÝ, M., 2004: *Slovensko v 20. storočí. Na začiatku storočia 1901-1914*. Bratislava: VEDA
- HIRŠL, M. a kol., 1992: *Analýza štruktúry chudého obyvateľstva v Československu v roce 1988*. Bratislava: VÚPSV

- JAKEŠOVÁ, E., 2004: Spoločnosť. In: HOLEC, R. – JAKEŠOVÁ, E. – KOVÁČ, D. – MANNOVÁ, E. – PODRIMAVSKÝ, M.: *Slovensko v 20. storočí. Na začiatku storočia 1901-1914*. Bratislava: VEDA, s. 33-79
- KLING, J., 2002: Regionálna politika a regionálny vývoj. In: KOLLÁR, M. – MESEŽNIKOV, G. (eds.): *Slovensko 2002. Súhrnná správa o stave spoločnosti II*. Bratislava: IVO, s. 109-126
- KOVÁČ, D., 2001: *Dejiny Slovenska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny
- KRIVÝ, V. – FEGLOVÁ, V. – BALKO, D., 1996: *Slovensko a jeho regióny*. Bratislava: Médiá
- KUSÁ, Z., 2003: Pokus o sociálny štát. In: *História*, r. 3, č. 4, s. 29-32
- KUSÁ, Z., 2005: Smelá cesta k plnej zamestnanosti. In: *História*, r. 5, č. 4, s. 26-30
- LIPTÁK, L., 2000: *Slovensko v 20. storočí*. Kalligram: Bratislava
- LONDÁK, M., 2005: Rub a líce sociálneho inžinierstva. Hospodársky rozvoj Slovenska a Československa. In: *História*, r. 5, č. 4, s. 26-30
- LUPTON, R. – POWER, A., 2002: Social Exclusion and Neighbourhoods. In: HILL, J. – Le GRAND, J. – PIACHAUD, D.: *Understanding Social Exclusion*. Oxford: Oxford University Press, s. 118-140.
- MAREŠ, P., 1999: *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: SLON
- MACHONIN, P., 1996: Postkomunistická sociální transformace a modernizace. In: *Sociológia*, r. 28, č. 1, s. 5-12
- MICHÁLEK, A., 2004: Meranie chudoby územných celkov (regiónov na príklade okresov SR). In: *Sociológia*, r. 36, č. 1, s. 7-30
- MICHÁLEK, A., 2006: Regióny a lokálne centrá chudoby na Slovensku. In: *Slovenský národopis*, r. 54, č. 2, s. 182-196
- MINISTERSTVO DOPRAVY, VÝSTAVBY A REGIONÁLNEHO ROZVOJA SR, 2015: *Informácia o bytovej výstavbe v Slovenskej republike za rok 2014*. Bratislava
- MINISTERSTVO PRÁCE, SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY SR, 2014: *Národné priority rozvoja sociálnych služieb na roky 2015 – 2020*. Bratislava
- MUSIL, L., 1994: Chudoba a československý štát medzi dvoma svetovými vojkami. In: *Sociální studia*, č. 36, s. 23-45
- MUŠINKA, A. – ŠKOBLA, D. – HURRLE, J. – MATLOVIČOVÁ, K. – KLING, J., 2014: *Atlas rómskych komunit na Slovensku 2013*. Bratislava: UNDP
- MÝTNA-KUREKOVÁ, L. – SALNER, A. – FARENZENOVÁ, M., 2013: *Implementation of Activation Works in Slovakia. Evaluation and Recommendations for Policy Change*. Bratislava: Slovak Governance Institute
- ONDRUŠOVÁ, D. – FICO, M., 2015: Nástroje prevencie bezdomovectva pri ohrození stratou bývania a pri prepúšťaní z inštitucionálnej starostlivosti. In: ONDRUŠOVÁ, D. et al.:

Ludia bez domova: príprava a realizácia empirického výskumu, analýza nástrojov prevencie a riešenia bezdomovectva. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny

ONDRUŠOVÁ, D. – GERBERY, D. – FICO, M. – FILADELFIOVÁ, J. – GRANDTNEROVÁ, L. – LORENZ, I., 2015: *Ludia bez domova: príprava a realizácia empirického výskumu, analýza nástrojov prevencie a riešenia bezdomovectva*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny

PISCOVÁ, M. – KLOBUCKÝ, R. – ZEMAN, M. – BAHNA, M., 2014: Starnutie na slovensku a v medzinárodnom kontexte. In: PISCOVÁ, M. (Ed.): *Starnutie a starší ľudia: podmienky a súvislosti*. Bratislava: SÚ SAV, s. 46-82.

RADIČOVÁ, I. a kol., 2004: *Atlas rómskych komún na Slovensku 2004*. Bratislava: Nadácia S.P.A.C.E., IVO

REPKOVÁ, K., 2012: *Sociálne služby v kontexte komunálnej sociálnej politiky*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny

ŘEZÁNKOVÁ, H., 2007: *Analýza dat z dotazníkových šetření*. Praha: Professional Publishing

SUCHALOVÁ, A. – STAROŇOVÁ, K., 2010: *Mapovanie sociálneho bývania v mestách Slovenska*. Bratislava: Ústave verejnej politiky a ekonómie FSEV UK

ŠPROCHA, B. – POTANČOKOVÁ, M., 2010: *Vzdelanie ako diferenčný faktor reprodukčného správania*. Bratislava: INFOSTAT

ŠPROCHA, B. – VAŇO, B. – BLEHA, B., 2014: *Prognóza vývoja rodín a domácností na Slovensku do roku 2030*. Bratislava: PÚ SAV, INFOSTAT – VDC, Katedra humánnej geografie a demografie PF UK v Bratislave

ŠPROCHA, B., 2015: *Reprodukcia rómskeho obyvateľstva na Slovensku a prognóza jeho populačného vývoja*. Bratislava: Prognostický ústav SR, Infostat

ŠKOBLA, D. – FILČÁK, R., 2014: Bariéry v prístupe k pitnej vode ako aspekt sociálneho vylúčenia rómskej populácie. In: *Sociológia*, r. 46, č. 5, s. 620-637

ŠUVADA, M., 2015: *Rómovia v slovenských mestách*. Bratislava: Politologický odbor Matice slovenskej

VAŇO, B. – MÉSZÁROS, J., 2004: *Reprodukčné správanie obyvateľstva v obciach s nízkym životným štandardom*. Bratislava: Infostat

ŽILOVÁ, A., 2005: *Chudoba a jej premeny na Slovensku*. Badín: Mentor

PRÍLOHA

Tabuľka 1: Podiel Rómov v obci a počet rómskych osídlení v obci

Kraj	Okresy	Mestské sídla v okrese	Podiel Rómov v obci (%)	Počet koncentrovaných rómskych osídlení v obci	Počet rómskych osídlení na okraji	Počet segregovaných rómskych osídlení
Bratislavský kraj	Bratislava I	Bratislava	2,1	0	0	0
	Bratislava II					
	Bratislava III					
	Bratislava IV					
	Bratislava V					
	Malacky	Malacky	1,5	2	0	0
		Stupava	0,3	0	0	0
	Pezinok	Modra	0,5	0	0	0
		Pezinok	0,6	0	1	0
		Svätý Jur	0	0	0	0
	Senec	Senec	1,2	0	0	0
Trnavský kraj	Dunajská Streda	Dunajská Streda	3,6	2	0	1
		Gabčíkovo	0	0	0	0
		Šamorín	6,2	0	0	0
		Veľký Meder	6,9	1	0	0
	Galanta	Galanta	2,1	1	0	3
		Sereď	1,7	0	2	0
		Sládkovičovo	12,2	1	1	0
	Hlohovec	Hlohovec	2,9	2	0	0
		Leopoldov	0	0	0	0
	Piešťany	Piešťany	1,7	0	0	0
		Vrbové	0	0	0	0
	Senica	Senica	2,3	1	0	0
		Šaštín-Stráže	12,2	0	1	0
	Skalica	Gbely	5,4	1	0	0
		Holíč	5,9	1	0	0
	Skalica	5,6	0	2	0	
	Trnava	Trnava	2,5	1	0	0
Trenčiansky kraj	Bánovce nad Bebravou	Bánovce nad Bebravou	4,3	1	1	0
	Iľava	Dubnica nad Váhom	3,6	2	0	0

		Ilava	0	0	0	0	
		Nová Dubnica	0	0	0	0	
	Myjava	Brezová pod Bradlom	2,9	0	0	0	
		Myjava	4,2	1	0	0	
	Nové Mesto nad Váhom	Nové Mesto nad Váhom	2,3	0	1	0	
		Stará Turá	0,4	0	0	0	
	Partizánske	Partizánske	2,1	0	0	0	
	Považská Bystrica	Považská Bystrica	0,6	0	0	0	
	Prievidza	Bojnice	0	0	0	0	
		Handlová	6,5	0	0	0	
		Nováky	0,7	0	0	0	
		Prievidza	2,1	0	0	1	
	Púchov	Púchov	0,8	0	0	0	
	Trenčín	Nemšová	0	0	0	0	
		Trenčianske Teplice	1,3	0	0	0	
		Trenčín	0,3	1	0	0	
		Komárno	Hurbanovo	17,7	1	0	0
			Kolárovo	3,5	0	1	0
			Komárno	4	2	0	2
	Levice	Levice	1,2	1	0	1	
		Šahy	5,1	4	0	0	
		Tlmače	3,7	0	0	0	
		Želiezovce	5	2	0	0	
	Nitra	Nitra	2,7	2	0	1	
		Vráble	2,2	0	0	0	
	Nové Zámky	Nové Zámky	2,5	1	0	0	
		Štúrovo	1,8	1	0	0	
		Šurany	2,9	1	2	0	
	Šaľa	Šaľa	0,9	2	0	0	
	Topoľčany	Topoľčany	2,4	1	0	0	
	Zlaté Moravce	Zlaté Moravce	6,7	0	0	0	
		Bytča	0	0	0	0	
		Čadca	0,8	0	0	0	
		Krásno nad Kysucou	0	0	0	0	
		Turzovka	0	0	0	0	
	Dolný Kubín	Dolný Kubín	2,2	0	0	0	
	Kysucké	Kysucké Nové Mesto	1,2	3	0	0	

	Nové Mesto					
	Liptovský Mikuláš	Liptovský Hrádok	1,3	0	0	0
		Liptovský Mikuláš	4,2	1	0	1
	Martin	Martin	2,7	1	0	2
		Turany	0	0	0	0
		Vrútky	3,2	1	0	0
	Námestovo	Námestovo	0	0	0	0
	Ružomberok	Ružomberok	2,8	0	2	0
	Turčianske Teplice	Turčianske Teplice	0	0	0	0
	Tvrdošín	Trstená	0	0	0	0
		Tvrdošín	0	0	0	0
	Žilina	Rajec	0	0	0	0
		Rajecké Teplice	0	0	0	0
		Žilina	1,4	0	1	0
Banskobystrický kraj	Banská Bystrica	Banská Bystrica	1,2	3	1	1
	Banská Štiavnica	Banská Štiavnica	3,9	0	0	1
	Brezno	Brezno	8,7	2	1	1
	Detva	Detva	6	3	1	0
		Hriňová	2,1	0	1	0
	Krupina	Dudince	0	0	0	0
		Krupina	10,4	0	0	1
	Lučenec	Fiľakovo	32,2	0	0	0
		Lučenec	8,5	5	0	1
	Poltár	Poltár	10,2	1	0	0
	Revúca	Jelšava	40,1	1	0	1
		Revúca	19,5	1	0	1
		Tornaľa	27,1	5	0	0
	Rimavská Sobota	Hnúšťa	31,9	5	4	1
		Rimavská Sobota	16,3	0	0	1
		Tisovec	8,8	0	0	1
	Veľký Krtíš	Modrý Kameň	21,5	0	0	0
		Veľký Krtíš	13,2	2	0	0
	Zvolen	Sliac	0	0	0	0
		Zvolen	7,6	3	0	1
Žarnovica	Nová Baňa	1,6	0	0	0	
	Žarnovica	8,4	0	1	0	

	Žiar nad Hronom	Kremnica	5,7	0	0	0
		Žiar nad Hronom	8,4	0	0	1
Prešovský kraj	Bardejov	Bardejov	11,6	1	0	1
	Humenné	Humenné	4,7	0	1	0
	Kežmarok	Kežmarok	6,1	1	2	0
		Spišská Belá	8,0	0	0	0
		Spišská Stará Ves	8,3	0	0	0
	Levoča	Levoča	21,9	1	0	1
		Spišské Podhradie	14,0	0	0	1
	Medzilaborce	Medzilaborce	16,2	1	2	0
	Poprad	Poprad	2,5	3	2	0
		Svit	4,8	0	0	0
		Vysoké Tatry	0	0	0	0
	Prešov	Prešov	4,2	3	0	0
		Veľký Šariš	11,9	0	0	1
	Sabinov	Lipany	11,1	0	0	1
		Sabinov	15,1	0	1	1
	Snina	Snina	6,3	2	0	0
	Stará Ľubovňa	Podolínec	14,9	0	0	0
		Stará Ľubovňa	9,9	0	0	1
	Stropkov	Stropkov	11,1	0	3	0
	Svidník	Giraltovce	22,3	2	2	0
	Svidník	7,0	3	0	1	
Vranov nad Topľou	Hanušovce nad Topľou	24,9	1	1	1	
	Vranov nad Topľou	9,8	3	0	0	
Košický kraj	Gelnica	Gelnica	8,2	0	1	0
	Košice I	Košice - mesto	7,6	2	1	6
	Košice II					
	Košice III					
	Košice IV					
	Košice - okolie	Medzev	30,3	0	0	1
		Moldava nad Bodvou	18,2	5	2	1
	Michalovce	Michalovce	6,2	1	0	1
		Strážske	11,4	0	0	1
		Veľké Kapušany	12,6	0	0	1
	Rožňava	Dobšiná	36,8	0	1	0
		Rožňava	13,4	2	1	0

	Sobrance	Sobrance	18,6	1	2	0
	Spišská Nová Ves	Krompachy	21,2	1	2	0
		Spišská Nová Ves	6,3	0	2	1
		Spišské Vlchy	10,4	0	1	1
	Trebišov	Čierna nad Tisou	12,9	1	0	0
		Kráľovský Chlmec	23,4	1	1	1
		Sečovce	23,5	0	0	1
		Trebišov	17,0	0	1	0

Zdroj: autori, Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013

Tabuľka 2: Zoznam miest Slovenskej republiky podľa krajov, okresov a počtu obyvateľov

Kraje/okresy/mestá	Počet miest v kraji/okrese	Počet obyvateľov miest	Veľkostná kategória mesta
BRATISLAVSKÝ KRAJ	7		
Bratislava I - V (okresy)	1		
<i>Bratislava</i>		419 678	7
Malacky (okres)	2		
<i>Malacky</i>		17 135	4
<i>Stupava</i>		10 235	4
Pezinok (okres)	3		
<i>Modra</i>		8 817	3
<i>Pezinok</i>		22 129	5
<i>Svätý Jur</i>		5 500	3
Senec (okres)	1		
<i>Senec</i>		18 208	4
TRNAVSKÝ KRAJ	17		
Dunajská streda (okres)	4		
<i>Dunajská streda</i>		22 553	5
<i>Gabčíkovo</i>		5 397	3
<i>Šamorín</i>		13 028	4

<i>Veľký Meder</i>		8 763	3
Galanta (okres)	3		
<i>Galanta</i>		14 977	4
<i>Sereď</i>		15 993	4
<i>Sládkovičovo</i>		5 348	3
Hlohovec (okres)	2		
<i>Hlohovec</i>		22 264	5
<i>Leopoldov</i>		4 143	2
Piešťany (okres)	2		
<i>Piešťany</i>		27 998	5
<i>Vrbové</i>		6 091	3
Senica (okres)	2		
<i>Senica</i>		20 352	5
<i>Šaštín-Stráže</i>		5 140	3
Skalica (okres)	3		
<i>Gbely</i>		5 183	3
<i>Holíč</i>		11 181	4
<i>Skalica</i>		14 749	4
Trnava (okres)	1		
<i>Trnava</i>		65 713	6
TRENČIANSKY KRAJ	18		
Bánovce nad Bebravou (okres)	1		
<i>Bánovce nad Bebravou</i>		18 933	4
Ilava (okres)	3		
<i>Dubnica nad Váhom</i>		24 721	5
<i>Ilava</i>		5 479	3
<i>Nová Dubnica</i>		11 262	4
Myjava (okres)	2		

<i>Brezová pod Bradlom</i>		4 996	2
<i>Myjava</i>		12 042	4
Nové Mesto nad Váhom (okres)	2		
Nové Mesto nad Váhom		20 119	5
Stará Turá		9 172	3
Partizánske (okres)	1		
<i>Partizánske</i>		23 436	5
Považská Bystrica (okres)	1		
<i>Považská Bystrica</i>		40 569	5
Prievidza (okres)	4		
<i>Bojnice</i>		4 900	2
<i>Handlová</i>		17 518	4
<i>Nováky</i>		4 270	2
<i>Prievidza</i>		47 574	5
Púchov (okres)	1		
<i>Púchov</i>		18 036	4
Trenčín (okres)	3		
<i>Nemšová</i>		6 274	3
<i>Trenčianske Teplice</i>		4 192	2
<i>Trenčín</i>		55 857	6
NITRIANSKY KRAJ	15		
Komárno (okres)	3		
<i>Hurbanovo</i>		7 605	3
<i>Kolárovo</i>		10 632	4
<i>Komárno</i>		34 461	5
Levice (okres)	4		
<i>Levice</i>		33 977	5
<i>Šahy</i>		7 516	3

<i>Tlmače</i>		3 712	2
<i>Želiezovce</i>		7 056	3
Nitra (okres)	2		
<i>Nitra</i>		78 033	6
<i>Vráble</i>		8 804	3
Nové Zámky (okres)	3		
<i>Nové Zámky</i>		38 941	5
<i>Štúrovo</i>		10 568	4
<i>Šurany</i>		10 055	4
Šaľa (okres)	1		
<i>Šaľa</i>		22 938	5
Topoľčany (okres)	1		
<i>Topoľčany</i>		26 421	5
Zlaté Moravce (okres)	1		
<i>Zlaté Moravce</i>		11 855	4
ŽILINSKÝ KRAJ	19		
Bytča (okres)	1		
<i>Bytča</i>		11 279	4
Čadca (okres)	3		
<i>Čadca</i>		24 670	5
<i>Krásno nad Kysucou</i>		6 831	3
<i>Turzovka</i>		7 660	3
Dolný Kubín (okres)	1		
<i>Dolný Kubín</i>		19 291	4
Kysucké Nové Mesto (okres)	1		
<i>Kysucké Nové Mesto</i>		15 431	4
Liptovský Mikuláš (okres)	2		
<i>Liptovský Hrádok</i>		7 629	3

<i>Liptovský Mikuláš</i>		31 593	5
Martin (okres)	3		
<i>Martin</i>		56 053	6
<i>Turany</i>		4 332	2
<i>Vrútky</i>		7 666	3
Námestovo (okres)	1		
<i>Námestovo</i>		7 888	3
Ružomberok (okres)	1		
<i>Ružomberok</i>		27 551	5
Turčianske Teplice (okres)	1		
<i>Turčianske Teplice</i>		6 518	3
Tvrdošín (okres)	2		
<i>Trstená</i>		7 429	3
<i>Tvrdošín</i>		9 311	3
Žilina (okres)	3		
<i>Rajec</i>		5 881	3
<i>Rajecké Teplice</i>		2 948	2
<i>Žilina</i>		81 155	6
BANSKOBYSTRICKÝ KRAJ	24		
Banská Bystrica (okres)	1		
<i>Banská Bystrica</i>		79 029	6
Banská Štiavnica (okres)	1		
<i>Banská Štiavnica</i>		10 191	4
Brezno (okres)	1		
<i>Brezno</i>		21 331	5
Detva (okres)	2		
<i>Detva</i>		14 965	4
<i>Hriňová</i>		7 654	3

Krupina (okres)	2		
<i>Dudince</i>		1 444	1
<i>Krupina</i>		8 010	3
Lučenec (okres)	2		
<i>Filákovo</i>		10 695	4
<i>Lučenec</i>		28 204	5
Poltár (okres)	1		
<i>Poltár</i>		5 742	3
Revúca (okres)	3		
<i>Jelšava</i>		3 191	2
<i>Revúca</i>		12 620	4
<i>Tornaľa</i>		7 364	3
Rimavská Sobota (okres)	3		
<i>Hnúšťa</i>		7 676	3
<i>Rimavská Sobota</i>		24 268	5
<i>Tisovec</i>		4 223	2
Veľký Krtíš (okres)	2		
<i>Modrý Kameň</i>		1 615	1
<i>Veľký Krtíš</i>		12 424	4
Zvolen (okres)	2		
<i>Sliac</i>		5 015	3
<i>Zvolen</i>		43 047	5
Žarnovica (okres)	2		
<i>Nová Baňa</i>		7 529	3
<i>Žarnovica</i>		6 430	3
Žiar nad Hronom (okres)	2		
<i>Kremnica</i>		5 513	3
<i>Žiar nad Hronom</i>		19 558	4

PREŠOVSKÝ KRAJ	23		
Bardejov (okres)	1		
<i>Bardejov</i>		33 060	5
Humenné (okres)	1		
<i>Humenné</i>		34 186	5
Kežmarok (okres)	3		
<i>Kežmarok</i>		16 636	4
<i>Spišská Belá</i>		6 568	3
<i>Spišská Stará Ves</i>		2 267	2
Levoča (okres)	2		
<i>Levoča</i>		14 783	4
<i>Spišské Podhradie</i>		4 035	2
Medzilaborce (okres)	1		
<i>Medzilaborce</i>		6 703	3
Poprad (okres)	3		
<i>Poprad</i>		52 316	6
<i>Svit</i>		7 739	3
<i>Vysoké Tatry</i>		4 113	2
Prešov (okres)	2		
<i>Prešov</i>		90 187	6
<i>Veľký Šariš</i>		5 802	3
Sabinov (okres)	2		
<i>Lipany</i>		6 422	3
<i>Sabinov</i>		12 703	4
Snina (okres)	1		
<i>Snina</i>		20 294	5
Stará Ľubovňa (okres)	2		
<i>Podolínec</i>		3 202	2
<i>Stará Ľubovňa</i>		16 366	4

Stropkov (okres)	1		
<i>Stropkov</i>		10 762	4
Svidník (okres)	2		
<i>Giraltovce</i>		4 148	2
<i>Svidník</i>		11 337	4
Vranov nad Topľou (okres)	2		
<i>Hanušovce nad Topľou</i>		3 752	2
<i>Vranov nad Topľou</i>		22 898	5
KOŠICKÝ KRAJ	17		
Gelnica (okres)	1		
<i>Gelnica</i>		6 163	3
Košice I – IV (okres)	1		
<i>Košice – mesto</i>		239 464	7
Košice - okolie (okres)	2		
<i>Medzev</i>		4 358	2
<i>Moldava nad Bodvou</i>		11 202	4
Michalovce (okres)	3		
<i>Michalovce</i>		39 510	5
<i>Strážske</i>		4 398	2
<i>Veľké Kapušany</i>		9 235	3
Rožňava (okres)	2		
<i>Dobšiná</i>		5 671	3
<i>Rožňava</i>		19 450	4
Sobrance (okres)	1		
<i>Sobrance</i>		5 981	3
Spišská Nová Ves (okres)	3		
<i>Krompachy</i>		8 889	3
<i>Spišská Nová Ves</i>		37 707	5

<i>Spišské Vlachy</i>		3 577	2
Trebišov (okres)	4		
<i>Čierna nad Tisou</i>		3 683	2
<i>Kráľovský Chlmec</i>		7 621	3
<i>Sečovce</i>		8 352	3
<i>Trebišov</i>		24 500	5

Poznámka: Počet obyvateľov miest k 31.12.2014.

Zdroj: autori, Stav a pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike 2014

Tabuľka 3: Súhrnný prehľad sociálno-demografických ukazovateľov

Kraj	Mestské sídla v kraji	Podiel detí narodených mladým matkám (vo veku do 19 rokov) - Stav a pohyb 2014	Podiel narodených mimo manželstva - Stav a pohyb 2014	Hrubá miera rozvodovosti (rozvody na 1 000 obyvateľov /promile/) - Stav a pohyb 2014	Nerodinné domácnosti - Cenzus 2011 ¹	Domácnosti párov žijúcich v konsenzuálnom zväzku - Cenzus 2011	Domácnosti osamelých rodičov - Cenzus 2011	Domácnosti pozostávajúce z dvoch a viacerých rodín - Cenzus 2011	Veľkosť súkromnej domácnosti (6 osôb a viac) - Cenzus 2011	Obyvateľstvo vo veku predproduktívnom (spolu 0 až 14 rokov) - Cenzus 2011 ²	Obyvateľstvo vo veku poproduktívnom (spolu) - Cenzus 2011	SPOLU Počet negatívnych hodnôt ukazovateľov V (bez posledných dvoch ukazovateľov)
SR		6,93	38,96	1,94	29%	3,50%	10,507	19,084	6,495	15,3	12,7	
Bratislavský kraj	Bratislava	0,74	34,18	2,25	39%	3,0%	11,498	10,072	1,332	12,62	15,72	3
	Bratislava I	0	33,09	2,44	47%	3,1%	16,987	10,462	1,418	12,0	20,1	3
	Bratislava II	1,24	33,19	2,44	43%	3,0%	10,100	9,801	1,280	13,1	17,8	2
	Bratislava III	0,47	32,19	1,94	44%	3,0%	9,834	9,329	1,147	13,0	18,2	1
	Bratislava IV	0,36	32,37	2,59	34%	3,0%	11,835	8,302	1,339	13,7	14,5	3
	Bratislava V	0,92	37,81	1,86	35%	3,1%	11,564	12,138	1,457	11,3	7,7	2
	Malacky	1,75	41,86	2,68	29%	4,1%	11,928	13,954	2,707	14,4	12,3	5
Stupava	0	31,94	2,57	31%	3,4%	10,865	16,163	3,442	15,5	13,2	3	

	Modra	1,39	43,06	2,73	31%	3,6%	9,333	26,791	3,194	14,4	12,6	5
	Pezinok	0,62	36,92	2,73	30%	3,2%	15,791	12,508	2,712	15,4	11,2	3
	Svätý Jur	1,39	27,78	2,92	32%	3,7%	12,863	13,226	4,357	15,7	12,7	4
	Senec	0,83	34,02	1,50	30%	3,9%	13,341	15,301	2,996	15,1	9,2	3
Trnavský kraj	Dunajská Streda	1,93	50,00	2,57	30%	5,0%	11,818	15,122	2,167	12,8	11,5	5
	Gabčíkovo	0	35,56	1,67	22%	1,8%	10,640	23,023	7,57	12,3	13,2	3
	Šamorín	3,52	39,16	2,08	28%	5,5%	12,241	15,879	3,158	14,5	10,7	4
	Veľký Meder	4,23	54,93	2,38	31%	4,6%	11,554	17,140	4,373	13,4	12,5	5
	Galanta	2,11	46,15	2,92	31%	4,6%	12,828	14,465	2,001	11,5	11,8	4
	Sereď	4,14	39,41	2,06	28%	3,9%	11,022	15,897	3,292	13	11,8	4
	Sládkovičovo	10,87	45,65	2,05	27%	4,3%	11,584	21,282	5,226	14,8	11,8	6
	Hlohovec	2,71	41,96	2,55	27%	3,2%	10,538	17,895	4,011	13	12,4	3
	Leopoldov	2,33	30,23	2,42	26%	1,9%	9,893	16,726	4,911	13,6	13,5	1
	Piešťany	4	45,82	2,10	35%	2,5%	12,880	11,774	2,665	11	17,6	4
	Vrbové	0	37,5	1,47	27%	2,7%	9,526	27,031	5,464	12,9	12,2	1
	Senica	3,43	48,53	2,95	28%	4,3%	12,160	15,385	2,418	13,3	10,8	5
	Šaštín-Stráže	8,06	56,45	2,52	22%	3,5%	9,176	22,872	8,777	15,4	11	6
	Gbely	2	42	2,51	24%	3,2%	8,801	23,096	5,993	13,4	12,9	4
Holíč	6,54	54,13	2,95	30%	4,6%	10,695	12,124	2,440	13,5	11,2	5	
Skalica	1,94	37,18	2,64	25%	5,2%	10,280	15,669	2,684	14,5	11,1	2	
Trnava	1,96	35,64	2,21	30%	3,3%	11,484	18,360	2,960	13	11,9	3	
Trenčiansky kraj	Bánovce nad Bebravou	3,91	43,33	2,73	27%	4,1%	13,376	11,323	3,315	14,4	10	4
	Dubnica nad Váhom	1,81	42,6	2,54	26%	4,9%	13,394	10,846	3,134	12,7	8,4	4
	Ilava	0	38,33	2,19	27%	3,0%	12,243	11,593	4,334	13,7	13,2	2
	Nová Dubnica	1,08	37,23	1,86	30%	3,9%	13,427	8,330	1,616	11,1	19,1	3
	Brezová pod	0	47,37	2,00	31%	4,5%	11,831	9,638	1,581	11,7	11,8	5

	Bradlom											
	Myjava	2,17	42,39	2,07	31%	4,4%	12,941	9,284	1,731	11,9	15,2	5
	Nové Mesto nad Váhom	2,78	38,46	1,84	30%	4,0%	13,317	9,751	2,230	12,6	14,9	3
	Stará Turá	5,0	46,25	2,50	29%	3,5%	13,857	9,842	2,121	11,4	13,8	5
	Partizánske	5,65	53,93	2,67	29%	3,9%	14,304	11,659	2,921	12,2	13,3	5
	Považská Bystrica	3,11	38,34	2,36								2
	Bojnice	3,33	26,67	2,86	28%	2,2%	10,782	14,749	3,128	11,2	20,5	2
	Handlová	4,2	65,55	2,56	31%	6,3%	11,810	10,230	2,287	13,1	13,1	5
	Nováky	0	41,67	1,40	29%	4,1%	11,204	12,170	3,026	12,7	16,6	4
	Prievidza	2,31	47,18	2,49	28%	4,9%	13,920	9,731	2,157	11,6	12,4	4
	Púchov	3,37	34,64	1,93	26%	3,1%	13,072	10,169	4,280	13,9	11,4	1
	Nemšová	0	30,99	2,55	22%	1,4%	11,787	19,893	9,867	14,5	11,4	3
	Trenčianske Teplice	0	28,57	3,61								3
	Trenčín	0,84	35,01	2,40	31%	3,0%	12,604	10,601	2,241	12,5	15,1	3
Nitriansky kraj	Hurbanovo	12,5	71,25	1,70	26%	3,9%	12,244	14,567	3,622	14,3	15,3	4
	Kolárovo	15,79	65,38	1,88	28%	5,5%	9,743	19,928	3,975	13,5	14,3	4
	Komárno	4,94	50,62	2,00	34%	5,4%	14,909	8,452	1,657	11,8	13,9	5
	Levice	2,06	42,61	2,31	32%	4,9%	14,438	8,400	2,050	13,4	11,2	5
	Šahy	6,35	56,25	1,73	34%	4,9%	15,097	10,031	3,536	14	12,7	4
	Tlmače	0	37,5	2,42	28%	3,7%	13,575	8,458	1,706	11,7	14,2	3
	Želiezovce	1,69	45	2,54	28%	5,3%	13,012	14,947	2,883	12,5	12,9	4
	Nitra	3,8	38,48	2,02	30%	2,8%	13,534	10,386	2,603	13	13,3	3
	Vráble	2,27	35,23	1,70	26%	2,1%	10,731	12,871	3,897	13,2	11,3	1
	Nové Zámky	4,03	46,97	2,84	31%	6,0%	15,236	8,454	1,417	11,9	12,5	5
	Štúrovo	1,92	49,06	3,20	34%	5,2%	15,729	7,430	1,046	10,5	13,7	5
	Šurany	5,75	43,68	1,79	26%	4,1%	13,269	10,345	2,869	13,6	12,7	3
	Šaľa	2,65	48,68	2,30	32%	4,9%	15,738	7,423	1,426	13,7	10,4	5
	Topoľčany	1,85	50,46	3,54	31%	4,0%	13,450	7,111	1,846	13,2	11,8	5
Zlaté Moravce	9,91	42,86	2,26	27%	2,3%	14,159	12,403	4,868	13,3	12,8	4	

Žilinský kraj	Bytča	5,26	42,61	2,92	23%	2,0%	9,595	19,043	9,128	16,5	11,6	3
	Čadca	2,65	34,51	1,78	24%	2,0%	11,424	22,926	7,198	14,7	9,4	3
	Krásno nad Kysucou	2,82	25,35	2,34	23%	1,3%	11,694	22,439	10,845	17,3	9,8	4
	Turzovka	1,64	24,59	1,31	24%	1,4%	10,679	28,195	9,383	16,5	10,1	3
	Dolný Kubín	2,12	24,87	1,55	28%	2,7%	14,505	11,944	5,980	15,9	10,2	1
	Kysucké Nové Mesto	0,76	34,09	2,33	24%	2,2%	13,103	15,783	5,044	14,4	10,5	2
	Liptovský Hrádok	4,35	53,62	2,24	29%	2,8%	14,201	12,491	3,271	12,4	14,4	4
	Liptovský Mikuláš	6,64	44,14	2,43	29%	3,1%	14,839	11,705	3,013	13,3	13	4
	Martin	1,93	45,18	2,15	30%	5,3%	14,378	10,349	2,817	13,3	12,7	5
	Turany	2,17	48,94	1,84	26%	3,2%	14,163	16,545	4,964	13,2	15,8	2
	Vrútky	4,55	46,97	1,43	33%	5,7%	11,529	13,223	3,683	15,7	13,1	4
	Námestovo	0	15,38	1,65	20%	2,4%	13,307	13,482	11,257	18,3	6,9	2
	Ružomberok	1,93	38,46	2,13	29%	3,3%	14,277	10,914	4,209	14,1	12,2	3
	Turčianske Teplice	0	46,81	1,37	25%	4,5%	11,189	16,270	4,802	12	16,6	3
	Trstená	2,94	20,29	1,75	21%	2,6%	11,321	12,563	11,091	18	8,8	2
	Tvrdošín	2,04	24,49	1,61	21%	2,0%	13,168	15,467	10,645	16,5	8,1	2
	Rajec	5,56	27,78	2,21	22%	1,4%	7,648	34,299	10,139	14,3	9,7	3
Rajecké Teplice	3,85	26,92	2,04	28%	1,4%	7,777	20,372	9,748	14,9	15,6	3	
Žilina	3,32	34,24	2,35	31%	2,3%	11,662	14,654	3,432	13,6	12,8	3	
Banskobystrický kraj	Banská Bystrica	2,02	41,82	2,12	32%	4,4%	12,004	16,446	1,885	12,2	12,8	5
	Banská Štiavnica	2,5	46,25	3,33	33%	6,3%	13,231	16,454	3,717	14,2	12,4	5
	Brezno	9,52	50,29	1,35	30%	4,9%	8,664	26,158	3,825	14	12	5
	Detva	3,67	45,87	2,33	27%	4,7%	8,921	21,973	4,344	13,9	12,5	4
	Hriňová	4,84	38,71	1,57	26%	2,6%	7,814	26,129	8,384	12,8	14,1	2
	Dudince	0	27,27	2,08	28%	3,2%	8,885	29,868	4,159	11,2	14,3	2
	Krupina	3,23	35,48	1,37	30%	4,2%	5,694	33,477	5,838	15,3	12,4	3

	Fiľakovo	9,47	52,63	3,25	35%	7,7%	9,365	19,278	4,633	18,8	12,1	6
	Lučenec	4,5	57,21	3,01	35%	7,7%	11,536	18,452	2,413	13,3	13,8	5
	Poltár	0	64,44	1,39	34%	6,0%	10,031	21,592	2,744	14,5	11,1	4
	Jelšava	17,78	68,89	3,13	27%	8,6%	11,897	21,744	12,205	22	8,9	7
	Revúca	12,15	62,62	2,69	29%	5,5%	9,344	23,819	4,020	14	11,9	6
	Tornaľa	11,27	61,97	2,17	30%	4,1%	12,173	17,597	4,292	14,2	12,6	6
	Hnúšťa	12,5	69,86	1,56	28%	9,4%	10,904	19,405	6,024	18,2	9,9	5
	Rimavská Sobota	9,8	62,44	2,67								6
	Tisovec	15,15	54,55	0,95	36%	8,4%	7,823	18,506	3,327	15,7	13,4	4
	Modrý Kameň	16,67	72,22	1,24	36%	4,9%	6,261	27,130	6,609	14,7	15,2	6
	Veľký Krtíš	7,14	71	2,40								7
	Sliač	6,06	45,45	2,19	30%	4,5%	7,815	25,810	2,057	12,5	13,9	5
	Zvolen	2,53	43,42	1,67	34%	5,5%	8,868	20,277	2,043	13,1	12,9	4
	Nová Baňa	2,99	22,39	1,72	31%	3,2%	8,072	20,122	5,088	13,9	12,9	2
	Žarnovica	3,85	57,69	1,56	29%	3,6%	9,281	25,522	4,455	14,9	10,6	4
	Kremnica	4,55	54,55	2,54	35%	4,6%	10,010	15,586	3,194	13,5	15,8	4
	Žiar nad Hronom	7,14	58,33	2,09	34%	6,4%	11,469	17,259	2,387	14	12,2	6
Prešovský kraj	Bardejov	5,38	21,79	1,87	24%	3,1%	11,566	15,293	7,983	15,8	9,8	2
	Humenné	3,36	27,14	2,04	29%	4,0%	11,856	13,047	3,524	14	10,1	4
	Kežmarok	5,59	29,37	2,58	27%	4,8%	13,059	14,362	5,503	15,4	10,5	3
	Spišská Belá	1,56	20,31	2,14	23%	2,6%	12,925	16,065	9,576	18,6	9,5	3
	Spišská Stará Ves	6,67	23,33	2,64	26%	2,1%	13,809	14,871	14,264	14,8	9,7	3
	Levoča	16,77	45,06	1,69	24%	3,3%	10,576	20,892	9,889	19	9,4	5
	Spišské Podhradie	5,71	40	1,73	21%	4,1%	6,977	31,256	12,186	19,2	11,5	4
	Medzilaborce	20,69	46,55	2,23	26%	4,0%	11,414	16,007	7,685	16,5	11	6
	Poprad	3,04	35,9	2,15	28%	4,0%	13,149	15,982	4,521	14	10,5	3
	Svit	3,17	41,27	1,56	33%	3,4%	9,424	14,834	3,037	14,1	17	2

	Vysoké Tatry	0	53,33	1,45	38%	2,9%	13,741	15,116	2,436	10,4	16,9	3
	Prešov	2,26	21,62	1,83	28%	2,4%	12,427	13,553	4,995	13,9	11,9	3
	Veľký Šariš	8,11	28,38	0,70	20%	2,6%	11,089	18,393	9,628	21	11,8	2
	Lipany	5,49	32,97	1,24	18%	2,7%	12,640	13,989	12,640	19,4	8,2	2
	Sabinov	10,97	22,29	2,13	18%	2,1%	9,758	17,000	11,667	18,3	8,5	3
	Snina	5,1	32,7	2,60	20%	2,2%	12,643	15,241	7,842	15,2	9	3
	Podolíneec	0	29,41	1,55	20%	2,9%	10,279	18,212	12,961	19,8	8	1
	Stará Ľubovňa	9,95	25,12	1,28	19%	3,1%	10,512	20,841	12,980	18,9	6,5	4
	Stropkov	14,14	26	1,39	19%	2,2%	10,775	20,360	10,679	16,4	8,8	4
	Giraltovce	4,88	9,76	1,44	21%	6,1%	6,373	28,116	17,151	17,8	8	3
	Svidník	8,79	17,58	1,05	22%	2,8%	11,886	13,274	4,638	13,1	8,5	3
	Hanušovce nad Topľou	17,02	17,02	2,66	15%	2,2%	9,727	22,186	17,486	20,6	8,6	4
	Vranov nad Topľou	5	26,25	2,35	23%	3,7%	12,424	15,717	8,495	16,5	9,4	4
Košický kraj	Gelnica	12,07	60,34	2,11	24%	2,3%	6,852	34,003	7,419	14,9	10,3	5
	Košice - mesto	3,54	37,23	2,16	35%	5,0%	10,551	18,093	3,161	14,4	11,6	4
	Košice I	2,71	34,08	2,50	39%	3,6%	10,790	14,424	2,594	14,1	13,8	4
	Košice II	5,66	40,92	2,24	32%	6,1%	10,437	20,007	4,130	15,1	12,3	5
	Košice III	3,62	35,51	1,93	30%	4,6%	11,351	22,219	2,958	13,8	6	4
	Košice IV	1,34	36,4	1,76	38%	5,3%	10,053	17,928	2,680	14,7	14,2	2
	Medzev	9,84	70,97	0,46	31%	7,1%	8,993	21,906	8,301	23,8	9,2	6
	Moldava nad Bodvou	14,81	65,69	1,88	29%	7,5%	8,254	25,547	7,748	22,5	8,1	6
	Michalovce	7,19	34,53	2,60	28%	5,0%	11,188	18,761	4,170	15,1	10	4
	Strážske	6,25	43,75	2,72	25%	3,6%	8,670	25,349	7,054	15	12,3	5
	Veľké Kapušany	9,64	63,86	2,26	31%	6,3%	9,900	16,491	4,042	16,4	9,6	5
	Dobšiná	34,09	89,89	2,46	34%	7,4%	8,741	24,497	10,811	26,1	8,3	7
	Rožňava	4,73	61,49	2,16	38%	5,8%	12,908	15,306	2,985	15,1	10,6	5

Sobrance	20	52,86	2,51	26%	2,1%	9,378	27,754	8,615	16,7	9,9	5
Krompach y	23,88	64,44	1,92	27%	3,2%	12,230	20,842	7,747	19,8	8,3	5
Spišská Nová Ves	6,15	40,11	2,43	27%	3,1%	7,939	27,257	4,723	15,3	11,5	3
Spišské Vlchy	5,71	28,57	1,39	24%	1,6%	6,698	29,151	10,849	17,4	12,3	3
Čierna nad Tisou	28	73,08	1,61	25%	6,5%	14,015	17,652	5,076	17,8	7,2	4
Kráľovský Chlmec	17,91	67,16	2,35	27%	5,2%	9,944	24,042	7,149	15,1	10	6
Sečovce	18,4	68	2,16	23%	3,3%	9,218	26,427	10,190	20,6	9,6	5
Trebišov	17,12	51,88	2,57	25%	3,9%	8,689	28,149	8,086	20,9	8,3	6

Poznámky:

1 – V prípade ukazovateľov vychádzajúcich zo Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011 a vzťahujúcich sa k domácnostiam ide o podiel z celku súkromných domácností.

2 - V prípade ukazovateľov vychádzajúcich zo Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011 a vzťahujúcich sa k osobám v pred a poproduktívnom veku ide o podiel z úhrnu obyvateľstva.